Anul al III-lea, n-r. 7–12 1918.

REVISTA ISTORICĂ

Dări de samă, documente şi notiţe.

PUBLICATĂ SUPT AUSPICIILE CASEI ŞCOALELOR

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

IAŞI

EDITURA CASEI ŞCOALELOR

1918

www.dacoromanica.ro

PROLEGOMENE LA O ISTORIE UNIVERSALA

ORIGINEA şi DESVOLTAREA STATULUI AUSTRIAC

— ZECE LECŢII FĂCUTE LA IAŞI —

DE

N. IORGA

IAŞI

TIPOGRAFIA ZIARULUI „NEAMUL ROMÂNESC"

1918

www.dacoromanica.ro

PREFAȚA

Răzimată pe ultimele victorii pe care i le-a procurat sprijinul unui puternic aliat și concursul, efectiv, dar periculos, al spiritului de anarhie, care, provocat sistematic din Germania, cutreieră lumea, Austria, care-și zice astăzi: Austro-Ungaria și care e gata, numai să poată trăi, a-și zice și altfel, afirmă dreptul său de a trăi.

Pe de o parte, ea aduce ca argument durata îndelungă a dăinuirii sale, cei peste o mie de ani de cînd vegetează pe aceste pămînturi un Stat austriac, sau ceia ce a pregătit, în forme încă prea puțin definite, acest Stat austriac. Ceia ce a fost, va fi, spun filosofi politici cari nu vreau să știe că o lungă existență cuprinde o garanție pentru viitor numai atunci cînd izvoare veșnice de reînnoire o alimentează necontenit.

Pe de altă parte, ea invoacă devotamentul „fiilor patriei din toate Ținuturile" — acesta e chiar textul comunicatelor de război —, al naționalităților pe care le-ar fi tulburat o clipă numai propaganda interesată a agitatorilor de peste hotare, dar, care, îndată ce au văzut amenințat Statul în care au trăit până acum și care și azi e gata de orice reformă exterioară, ca tot ce e neorganic, și-au unit puterile pentru a înfrunta pe dușman, pentru a-i ține piept întâiu, pentru a-l răspinge apoi victorios de pe teritoriul cucerit. Ele, „popoarele Impăratului și Regelui", afirmă astfel voința

www.dacoromanica.ro

lor de a se menţinea Monarhia. Argumentare meşteşugită, care nu ţine samă de faptul că o legătură adevărată, intimă, roditoare ar fi numai atunci cînd, nu amorţeala prin educaţie, stavilirea prin administraţie şi terorisarea prin Curtea marţială ar îndemna la luptă aceste neamuri de proprietate „austro-ungară", ci viaţa lor însăşi s'ar potrivi cu viaţa Statului, cînd creşterea unuia ar fi creşterea celorlalte, cînd de aceiaşi scădere întîmplătoare ar suferi în aceiaşi măsură, cînd n'ar fi vorba, de o parte, numai de dinastie, de Curte, de nobilime, de cler, de funcţionari, iar, de alta, de „supuşi", de „Unterthane", ci s'ar vedea, lucrînd, înnaintînd şi creînd, o colaboraţie între Guvern şi popor, aşa cum se vede în Statele care n'au nevoie să schimbe definiţia firească a unei naţiuni pentru a-şi zice State naţionale.

Arătînd prin ce înţelege Monarhia a-şi prelungi fiinţa, împiedecând, prin menţinerea formei sale, *desvoltarea acelor însuşiri particulare, prin care neamurile ei ar putea folosi cu adevărat omenirii întregi, am făcut să se vadă şi contra-argumentele pe care orice minte sănătoasă e adusă a le opune sofisticăriei meşteşugite.*

Dar şi pe altă cale, care duce mai sigur, de şi nu mai răpede, la scop, se poate arăta zădărnicia acestor ilusii în care se leagănă, a doua zi după un noroc nebun, care se va preface însă peste puţin în nenorociri şi mai grele decît cele de ieri — în ceasul cînd nu va mai vorbi duşmanul de afară cu tunul, ci duşmanul din lăuntru cu glasul cetăţeanului liber—Austria noului Împărat şi Rege.

Anume pe calea istorică.

Nimic nu poate fi mai plin de rele prevestiri pentru acest Stat anacronic decît arătarea obiectivă, în cadrul vast al istoriei universale, a împrejurărilor în care el s'a alcătuit, a caracterului pe care l-a avut din capul locului, a cerinţei căreia odinioară i-a putut răspunde, a elementului moral care a lucrat atunci pentru a strînge laolaltă pe un teritoriu lipsit de orice unitate geografică, de orice armonie în tendinţele părţilor care-l

www.dacoromanica.ro

alcătuiesc, popoare de sînge deosebit, de instincte divergente, de amintiri istorice absolut antagoniste şi de tendinţe pe care nimic nu le va putea împăca.

Se vor vedea dintr'o asemenea expunere două lucruri mai ales.

Intăiu, că nu Austria şi-a crescut popoarele, le-a găzduit chiar, culegîndu-le de pe drumurile migraţiunilor fără rost şi fără ţintă supt adăpostul sigur al politicei sale tradiţionale. Ci că, din potrivă, aceste popoare, toate, au venit gata formate, avînd, dacă nu conştiinţa, măcar instinctul valorii lor şi o întreagă comoară de amintiri care sînt numai ale lor, şi că hasarduri, care nu sînt măcar ale unei înfrîngeri, ci numai ale unor combinaţii dinastice, în vremea cînd peste mulţimi hotărau samavolnic principii, le-au făcut să intre în complexul de provincii care se numeşte Austria fiindcă n'a putut găsi niciodată alt nume.

Şi, al doilea, că nu în germanism s'a găsit chiagul prin care s'au prins împreună, pentru o lungă, dar fatală convieţuire, aceste popoare. Şi că deci, de şi, după multă dihonie înverşunată, Germania prusiană de azi merge alături cu Austria care pretinde a fi mai ales germană şi caută a-şi afirma încă mai mult acest caracter german, nici basa veche ante-romană, nici situaţia în epoca romană, nici condiţiile în care prin Imperiul lui Carol-cel-Mare au întrat în civilisaţie nu fac din cea de pe urmă un organism politic şi naţional asămănător cu cea dintăiu şi că, prin urmare, zădarnice, condamnate vor rămînea toate încercările economice şi culturale de a da unei viitoare „Europe Mijlocii" o trăinicie mai mare decît a nevoilor unei apărări desperate fără să fie după salvare—dacă se poate spera într'însa — o a doua zi de bună înţelegere şi de conlucrare.

Octombre 1917.

www.dacoromanica.ro

I.

Începuturile Misiunii catolice și cucerirea carolingiană

Pentru întâia oară numele de Austria, *Ostariche*, apare într'o diplomă a Împăratului Otto la 1-iu Novembre 996.

Vom vedea ce valoare poate să aibă această denominație politică, și în legătură cu ce planuri, cu ce concepții imperialiste medievale, fără nicio însemnătate actuală și chiar fără vre-o realisare deplină în acel moment, a fost ea creată.

Deocamdată trebuie să afirmăm un lucru: că înnainte de epoca Ottonilor, înnainte de Carol-cel-Mare însuși, care-i stătea în față acesteia, ca ideal imposibil de ajuns, dar totdeauna ispititor la încercări nouă, cel dintâiu sâmbure al vieții austriece fusese pus în aceste pământuri răsăritene de oameni cari n'aveau gîndurile naționale pe care, într'o epocă de negare a naționalității în folosul unității și universalității, și le închipuie interesații, și, după dînșii, naivii.

Să spunem de la început că acest întâiu element de închegare aparține, nu Imperiului carolingian, creat de Biserica romană după nevoile ei, care erau, cu tot creștinismul, complect adaptat și fundamental transformat, ale vechiului Imperiu, căzut în 476, ci acestei Biserici înseși.

Ca o creațiune bisericească, determinată de noua expansiune a spiritului roman în forma catolicismului agresiv și cuceritor, cu armele, fără semnificație în sine, ale

www.dacoromanica.ro

energiei barbare germane, aşa apare în aceste regiuni cel dintâiu semn de viaţă istorică.

La începuturile evului mediu direcţia mistică, având mai mult tendinţe liniştite de isolare, de concentrare lăuntrică, a creştinismului celtic a fost învinsă în Insulele Britanice, unde-şi avea obîrşia.

Chiar acest creştinism, iubitor de pace în mănăstirile ascunse prin păduri sau pierdute în mijlocul lacurilor neguroase, căutase totuşi, prin purtători mai aprinşi ai veştii celei noui, să cîştige sufletele, încremenite încă în ignoranţă, ale popoarelor neînvăţate. In Sviţera de mai apoi, prin văile, străbătute numai de păstori, ale Alpilor a răsbătut astfel, încă de la începutul veacului al VII-lea, ducînd după sine numărul îndătinat al celor doisprezece ucenici, Sfîntul Columban, piosul Irlandes din „Insula Sfinţilor", şi tovarăşul său, Sfîntul Gallus, de pe urma căruia a rămas un oraş înfloritor şi un întreg Ţinut, unul din cantoanele confederaţiei viitoare.

Cu atît mai puternic a fost avîntul propagandei creştine în veacul al VIII-lea. Ea îşi căpătase acuma un suprem orînduitor, un respectat şef unic, cîrmuind cu mînă energică de Impărat, al clerului său, în pontificele roman, creator, prin legaţii săi, analogi cu cei pe carî-i trimeteau în provincii Cesarii de odinioară, al organizaţiei creştine în regatele anglo-saxone ale Britaniei Mari. Şi în instinctul de luptă, în stăruinţa îndărătnică a acestor Anglo-Saxoni, iubitori de toate primejdiile şi înfruntători cu bucurie ai tuturor riscurilor, propaganda Evangheliei mîntuitoare a găsit şi soldaţi cari nu se puteau învinge.

Nimic nu e însă naţional germanic în fapta unui Wilfrid, care cucereşte sufletul primitiv al Frisonilor de la gurile Rinului, în a lui Swidbert, care-şi supune Westfalia, în a lui Wilibrod şi Acca, ucenicii lui Wilfrid, în a marelui Bonifaciu, care pătrunde în adîncile păduri ale cerbicosului păgînism teutonic, în a lui Pirminius, care creiază în Sviţera însăşi abaţia din Pfeffers, şi a atîtor altora, din aceiaşi sacră legiune a neobosiţilor insulari, ca şi a învăţăceilor pe cari au ştiut să şi-i atragă şi să şi-i for-

www.dacoromanica.ro

meze în mediul, tot aşa de plin de energie barbară, al Francilor, cari n'aveau încă sabia cu mîner de cruce a lui Carol-cel-Mare. Servitori devotaţi ai Sfintei Biserici, unelte supuse ale Papei, jertfitori pe altarul lui Hristos, aşa se simţiau ei în predicaţia, în lupta şi în sacrificiul lor ca şi în opera de cultură, supt toate raporturile, pe care, fără niciun ajutor al puterii laice, o îndepliniau în mijlocul unor neamuri ce n'aveau pentru ei decît o singură calitate: cea religioasă,—creştini sau necreştini oameni ai lui Dumnezeu în noua revelaţie sau slugi ale vechiului Satan.

In ţara lor de origine, ca şi în ceia ce am putea numi coloniile lor religioase de-a lungul drumului de propovăduire, misionarii anglo-saxoni creau organizaţii care nu cereau nimic nimăruia, ajungîndu-şi supt toate raporturile; dacă „regele pămîntesc", *rex terrestris*, se afla în vecinătate, nu el era şeful suprem al acestor stabilimente de progres omenesc, ci regalitatea lui era dominată de influenţa ce se desfăcea din ele, şi ea îşi căuta un loc de smerenie fiască alături de episcop. Mănăstirile erau fortăreţele bogăţiei, luminii şi puterii. Nu exista măcar un Scaun ierarhic, o preoţime mireană în afară de ele, ci din mănăstire pleca totul spre a se întoarce totul la dînsa. De jur împrejurul zidurilor fundaţiunii religioase satele se formau în umbra bisericii, supt invocarea sfîntului tutelar, al cărui nume şi l-au păstrat pînă astăzi. Aşa au fost aceste dintăiu gospodării depline, complecte, ale epocei medievale[1].

Acest curent, în necontenită înnaintare victorioasă, trecu prin Sviţera Sfîntului Gall prin Bavaria Sfîntului Emmeran, descălecători de ţară în cel mai desăvîrşit şi mai glorios înţeles al cuvîntului, şi răsbătu în părţile Dunării mijlocii, ale Innului, ale Ennsului, ale Leithei.

Pe acest cîmp de desfăşurare al „Ostarichei" viitoare nu se întîlnia codrul şi mlaştina, poienele şi dunele Saxoniei interioare, care aştepta pentru a fi supusă sabia Impăratului creştinătăţii, răsărit, la sfîrşitul aceluiaşi veac, în mijlocul Francilor. Aici nu era o pagină albă a istoriei ca

1 Montalembert, *Moines d Occident*, III, p. 158 şi urm.

www.dacoromanica.ro

acolo. Incă de pe vremea lui Tiberiu se croise pe aici, printre satele, acum ascultătoare, ale triburilor celtice şi ilirice din Noricum şi Panonia, drumul cel mare imperial care lega, pentru legiuni şi negustori, Apusul cu Răsăritul. In tot cursul unei tulburate stăpîniri, Marcu-Aureliu avuse a face cu Quazii şi Marcomanii înfipţi în munţii Boemiei, peste alte rămăşiţe celtice, dar întinzîndu-şi stăpînirea departe în Sud şi în Ost, şi-i cuprinsese. Iuvavum, Petavium, Vindobona, fără să aibă înflorirea cetăţilor romane din Mesia şi Dacia, erau totuşi centre importante, şi săpăturile au găsit numeroase urme ale însemnătăţii lor.

Cînd dominaţia romană s'a dus, ea n'a fost înlocuită, ca în Galia şi în provinciile vecine, cu o stăpînire germanică. Goţii, din deosebitele ramuri, seminţiile mai mici ale Rugilor, Scirilor, confederaţia războinică, mai mare, a Longobarzilor, au apărut şi au dispărut numai, atraşi de strălucirea şi prosperitatea Sudului sau Apusului european. „Regatul" statornic în aceste părţi, cu centrul in Panonia, dar cu depărtate ramificaţii de autoritate, a fost al Hunilor lui Attila. Şi, cînd acesta s'a sfărîmat, pe lîngă elementele germanice volatile, a căzut la fund, rămînînd, prinzîndu-se de pămînt pentru totdeauna, massa mai greoaie, incapabilă de iniţiative politice sau militare, a Slavilor. Ei s'au supus jugului noilor Huni din veacul al VI-lea şi al VII-lea, Avarii, pentru a li supravieţui apoi şi acestora, simplă clasă dominantă fără viitor etnic.

In tot acest timp creştinismul nu fusese necunoscut în aceste locuri. Din Dacia el radiase încă din veacul al II-lea şi al III-lea spre Nord şi Vest. Apoi, ridicîndu-se din Italia prin văile Alpilor, el lucrase direct asupra aglomeraţiilor barbare din Noric şi Panonia. Cînd Rugii au trecut pe aici, ei găsiră, ca Germanii şi Hunii în Galia, „cetăţi" episcopale libere, cu care stătură la învoială de la putere la putere. Şi coloniştii pe cari-i aduse Attila silnic în stepa lui, smulgîndu-i din provinciile Imperiului roman de Răsărit, din Mesia Superioară mai ales, nu erau, fără îndoială, păgîni.

In acest mediu prelucrat de o mai veche cultură, cu

www.dacoromanica.ro

acelaşi caracter religios, dar fără *predominarea clerului monahal*, fără *obişnuinţa stăpânirii din mănăstire*, veniră continuatorii operei Anglo-Saxonilor. Ctitoriile lor nouă se ridicară în frumoase locuri ferite. Aşa apărură „casele" din Levant, din Gurk, din Seckau, din Brixen, din Leoben, din Sankt-Pölten, dintre care unele adăpostiră şi episcopi. Dar cea mai importantă fundaţie,—colonie, am zice,—a fost cea din Salzburg, localitate cunoscută, pentru minele ei de sare, şi în vremea Romanilor.

Sfîntul Ruprecht, care se aciuase întîiu la Wallersee, s'a mutat apoi, pentru viaţa întreagă, aici. La 716, în plin avînt al propagandei misionarilor din Marea Britanie, Sf. Emeran (din Poitiers) era recunoscut ca episcop de Scaunul roman, care trebuia să facă pe urmă din şefii de diecesă de aici — arhiepiscopi încă din 798 — legaţi permanenţi ai săi pentru întinderea în Răsărit, şi a operei de creştinare, şi a superioarei autorităţi apostolice.

Ce a făcut aici regimul monahilor, se vede după nomenclatura actuală a deosebitelor ţeri. In actualele provincii Stiria, Carintia, Salzburg, cele două Austrii, e nesfîrşit numărul satelor numite după hramul bisericilor (Skt. Willibald, Skt. Roman, Skt. Pankraz, Skt. Gothard, Skt. Donat, Skt. Oswald, pentru a da numai sfinţii mai puţin obişnuiţi), apoi al celor care au cuvîntul *Kirche* în numele lor (Stadelkirchen, Weisskirchen, Kirchdorf, Laskirch, Traiskirchen, Rapoltskirchen, Sieghardskirchen), une ori acela de *Kloster*, *Münster*, mănăstire (Klösterle, Kremsmünster), de *Zell*, chilie (Eberstallzell), de *Pfarr*, parohie (Weitenpfarr).

In această lume pătrunse, peste vre-un veac, odată cu loviturile date Saxoniei, ireconciliabile în cultul vechilor zei, oştile lui Carol-cel-Mare, trimese pentru a înlătura rămăşiţele Avariei decăzute şi a liberă pentru catolicism şi cultură Noricul şi Panonia, pline de urme romane şi de amintiri creştine. Fără a avea vre-o formă nouă, fără a colonisa cu elemente supuse unui strict regim militar, în *burguri* care aveau şi calitate episcopală, ca în Ţinuturile saxone şi obotrite până la Elba, *ducii* de hotar — un

www.dacoromanica.ro

markgraf cu acest nume, un „căpitan de margine“ deci, nu se întîlneşte, — nu făcură altceva decît să se strămute din cetăţi puţine şi fără dăinuire la locurile unde primejdia era mai puternică din partea barbarilor ce rămăseseră încă nesupuşi. Dar ceia ce deosebeşte această provincie de Germania, în chipul cel mai hotărît, e că aici cucerirea nu a însemnat şi o fundaţiune religioasă şi culturală. De aceasta se îngrijiseră, înviind urme mai vechi, misionarii Bisericii, în vremea cînd ea lucra pentru sine, prin miliţia ei proprie, călugărească.

www.dacoromanica.ro

II.

Două Austrii negermane.

Deci întâiul nucleu de Austrie n'are nimic comun cu acea Saxonie de odinioară care, prin atîtea schimbări politice şi amestecuri de rassă, a ajuns a fi Germania prusiană de astăzi. Cea dintâiu e opera misionarilor paşnici ai lumii anglo-saxone, cealaltă e cucerirea silnică a luptătorilor franci, predicînd cu sabia.

Formele care i-au urmat, pregătind Austria unui ev mediu mai înaintat, nu samănă nici ele cu formele pregătitoare ale acestei Germanii şi n au în ele nimic caracteristic german, pe cînd nota deosebitoare rămîne totdeauna cea catolică: a spiritului roman cuceritor şi dominator pentru altă formă de Imperiu decît aceia,—derivată, de privilegiu apostolic, de concesiune pontificală,—a Carolingienilor.

Provincia francă n a avut niciodată acea linişte care ar fi fost de nevoie pentru o nouă orînduire, pentru o colonisare nouă. La hotarele ei se purta războiu veşnic. Pe de o parte, contra elementelor slave desfăcute de supt stăpînirea avară, dar nu pentru a primi autoritatea noului domn germanic din depărtatul Apus şi pentru a fi la îndemîna aceluia care-l înfăţişa la Dunărea mijlocie: astfel a fost casul cu ducele, de sînge slav, Liudevit, care a primit demnitatea militară de la Imperiul franc pentru a se ridica apoi, pentru independenţă, împotriva lui. Şi, pe urmă, contra pretenţiilor fireşti ale Imperiului de Răsărit,

www.dacoromanica.ro

care nu uita legăturile Panoniei cu Iliricul, atîta timp orientat spre Roma cea Nouă din Constantinopol, pretenții care fură ridicate, pe rînd, de Grecii Bizanțului și de imitatorii lor barbari, Bulgarii de sînge slav, conduși de o întreprinzătoare castă războinică: de atîtea ori apele Dunării, ale Savei și Dravei fură străbătute de luntrile pînditoare și prădalnice ale rivalilor din Ost ai puterii france, ajunse la ultima limită a acestei *Mark*, a acestei „margeni" panonice.

Și, totuși, pe alt punct al viitorului teritoriu austriac aceiași putere năvălitoare a Francilor se înfipsese, pe același vechiu substrat al activității misionarilor transformatori. Din ducatul italian al Friulului,—altă „margine",—înnaintaseră conți, *Grafen*, cari, prin văile germane vecine, locuite de păstori, trecuseră în Ținuturile de colonisare mănăstirească, între Slavi, ale Istriei, Goriției, Carniolei, Tirolului, Carintiei. Aceștia n'au avut cel puțin să înfrunte aceleași primejdii necontenite din partea unor dușmani, interni și externi, și fundațiunile mai modeste ale acestor conți, ajunși răpede, în ciuda ducelui carolingian de Carintia (Carloman, fiul lui Ludovic Germanicul), la independență, au și fost mai durabile.

In aceste părți sud-vestice, slovene, apropiate de Alpii lulieni, ca și în Nordul și Nord-Ostul boem, morav și slovac, cea mai mare parte din populație era, cum o dovedesc și numele, acoperite de oficialitate doar cu un ușor vernis germanic, ale localităților, slavă. Era de așteptat ca elementul slav din sus măcar să ajungă la neatîrnare, după cele dintăiu semne de slăbire a regimului franc, și, iarăși, era firesc ca forma în care s'ar înveșmînta această independență a revoltei să fie însăși forma regimului înlăturat în sfîrșit.

Așa, ca o contrafacere de „Austrie" francă, asemenea cu Bulgaria ca o contrafacere a Bizanțului grec, — amîndouă de tradiție și de principii romane încă —, trebuie să se înțeleagă așa-numitul „regat" morav al lui Moimir, Rostislav, Sviatopluc (pentru Germani Zwentibold) și Moimir al II-lea, care se ivește, prin rîndurile puține și nesigure

www.dacoromanica.ro

ale cronicilor, pe la 840, cîteva decenii abia după ce steagurile lui Carol-cel-Mare ajunseseră la Dunăre.

„Rege" înseamnă pe acea vreme orice stăpînitor neatîrnat căruia-i lipseşte singura legitimitate pe care o cunoaşte evul mediu, aceia a Coroanei imperiale. In acel sens, Sviatopluc a fost rege, şi legenda i-a dat înnaintaşi, acel Moimir, apoi un Privina, un Cocel, şi ei, mai mult ori mai puţin, „regi". Pentru aceşti Slavi, noţiunea regală era identică numai cu a Suveranului de care atîrnaseră pănă atunci, a şefului încoronat al Francilor, şi, cum Germanii au făcut din numele lui Cesar pe acela al demnităţii supreme create de el: *Kaiser*, tot aşa Carolus, Karl, Kral, „craiu", e pentru lumea aceasta slavă titlul însuşi al puterii politice care nu recunoaşte asupra sa o altă putere. De fapt însă autoritatea căpiteniei morave echivala numai, în acest colţ dunărean, cu a ducelui pe care-l izgonise, cu a Herzogului german, al cărui nume fusese prefăcut în acela, slav, de Voevod, pe care-l poartă, la 892, şi şeful croat Muţimir, înnainte ca urmaşul său, Tomislav, să fie „rege", la 914. Voevodul independent, ducele slav, craiul-rege n'avea însă a face numai cu seminţia din valea Moravei austriece, ci cu întreg complexul de populaţie slavă din aceste părţi, şi astfel Statul lui e un vechiu exemplu istoric, creator de drept, pentru aspiraţiile ceho-moravo-slovace de astăzi către constituirea unui singur Stat, avînd aceiaşi limbă, dar şi aceleaşi amintiri istorice.

Bizanţul nu înţelegea însă a-şi părăsi tradiţiile dominatoare în aceste părţi. Plata unui subsidiu către Huni şi Avari, cari, în schimb, aveau să ajute în loc să ameninţe, să prade, să deporteze, făcuse, după concepţiile politice ale timpului, din aceste două aşezări turanice nişte „State" vasale faţă de Roma răsăriteană. Francii rămăseseră în ochii Cesarilor legitimităţii bizantine, cari se priviau ca singurii „Romani" legitimi, nişte simpli usurpatori. Cînd „Moravii" apărură în calitatea lor de creatori ai unei nouă ordini politice, ei fură deci *reclamaţi* de Constantinopolea imperială.

Forma de „reclamaţie" pe această vreme era cuprin-

www.dacoromanica.ro

derea în ierarhia bisericească, a provinciilor imperiale. Ea s'a şi încercat, s'a îndeplinit chiar, pentru o bucată de vreme. Apostolii unei Biserici ortodoxe slave, cu caractere speciale, întâiu glagolitice, supuşii bizantini din regiunea „slavonă" a Salonicului, Chiril şi Metodiu apărură deci în aceste părţi, cu mandat formal din partea puterii laice de care se ţineau prin naştere şi cultură. O scrisoare regală a cării autenticitate se poate contesta, ca una ce serveşte prea bine o anume tendinţă, religioasă şi politică, scrisoarea lui Rastislav însuşi ar fi cerut de la Împăratul Mihaii aceşti doi creştinători.

Dar *Roma interveni imediat*. Această Austrie, fie misionară, fie francă, fie slavă, era creaţiunea ei şi domeniul ei. Indată evangelisatorii fură chemaţi acolo de unde putea porni singura adevărată autoritate, după drept şi după istorie. Aici amîndoi fură făcuţi episcopi, episcopi latini, catolici, de rit roman, şi un cler se organisă îndată, în aceiaşi formă şi cu aceiaşi dependenţă, în jurul lor. Chiril murind chiar în cetatea pontificală, la 868, fratele său singur se întoarse la Slavii Dunării mijlocii pentru a-şi continuà opera. In zădar episcopatele — austriece şi bavarese — mai vechi încercară să i se împotrivească lui, intrusului care întrebuinţa limba nouă a plebei în slujba bisericească ; el birui de repetite ori, cu ajutorul Romei, care acum retrăgea sprijinul său Imperiului de naţie francă, trezit la ambiţii mai mari. Se vorbeşte şi de şefi cehi, ca Bojivoiu, pe cari i-ar fi cucerit predicaţia lui, slavonă ca graiu, romană ca spirit. Din fasa bizantină, aşa de scurtă, rămase cu totul altceva decît ce aşteptaseră şi avuseră în vedere Impăraţii Orientului: anume acele pretenţii ale Papilor, care, peste cîţiva ani numai, în puterea recunoaşterii liturghiei slave şi subordonării ierarhiei care o întrebuinţa, se întinseră asupra Bulgarilor înşii, înnainte ca o ultimă hotărîre a „regelui" lor, de caracter usurpator, să lege definitiv această nouă Biserică de Scaunul patriarhal din Constantinopol.

Indată însă după succesele lui Sviatopluc, a cărui moştenire a fost transmisă unui singur urmaş, această înce-

www.dacoromanica.ro

pătoare Austrie, de autoritate religioasă romană, primia, tot în afară de germanism şi contra intereselor lui, o nouă formă barbară. Ea nu mai venia însă de la populaţia băştinaşă, ridicată într'o mişcare de independenţă, ci de la alţi intruşi, chemaţi, după obiceiul bizantin de a scoate un cuiu prin altul, de către aceia cari pretindeau la moştenirea carolingiană.

Un bastard din neamul lui Carol-cel-Mare, Arnulf, care-şi atribui numai calitatea de „rege" german, ca unul care nu primise mirul lui David din mînile „marelui preot" al Romei, găsi că posesiunile lui, de graniţe nesigure, şi chiar de o aşezare nedeterminată, sînt prea des şi prea mult primejduite de această vecinătate slavă a „Moravilor". El chemă deci pe Maghiarii păgîni, sălbateci, din stepa răsăriteană, furişaţi, prin legăturile cu Constantinopolea, până de-asupra gurilor Dunării, unde aveau a face acum cu noul neam „hunic" al Pecenegilor, şi-i făcu să treacă, peste arcul Carpaţilor, în acea Panonie undę apucăturile lor recunoscură îndată cea mai bună dintre patrii (pe la 890).

La început, ei nu erau încă un popor, ci numai seminţii, triburi, aşezate fiecare pe o şuviţă din pămîntul cucerit şi însuşindu-şi cu greu o cultură slavă, une ori şi germană (cîmpul se chiamă la ei *föld*, din germanul *Feld*), pentru care li lipsiau, nu numai cuvintele, dar şi putinţa de a le formă din vechiul vocabular. Aşezaţi peste aceşti Slavi şi în locul lor, ei imitară firește formele politice ale învinşilor. Cei d'intăiu şefi ai lor comuni sînt deci „Voevozi", de şi niciunul din ei n'are aspiraţii către regalitatea deplină şi durabilă, independentă a Crailor. Şi, cu tot pactul pe care-l încheiaseră cu Arnulf, Ungurii fură cel mai cumplit flagel, prin repetatele lor năvăliri, pentru regiunile germanice de la Apusul lor.

Iarăşi pretenţiile bizantine reapărură atunci. Creştinismul fu adus întăiu din Bizanţ prin doi şefi cari cercetară Curtea împărătească. Se făcu slujbă ortodoxă, de limbă grecească, în bisericile panonice. Există diplome maghiare în această limbă. Coroana de azi a Ungariei e alcătuită grosolan din

www.dacoromanica.ro

două diademe căpătate la Constantinopol şi purtînd încă sfinţi răsăriteni pe dînsele.

Şi *iarăşi Roma apuseană îşi reclamă şi-şi impune drepturile*. Ea trecu pentru aceasta încă odată, fără cruţare, şi peste drepturile episcopatului german, care lucrase, prin Scaunul de Salzburg, prin cel din Lorch şi prin sucursala germanisată din Praga (Sf. Adalbert), in acelaşi sens. Acela care fusese până atunci numai ducele, Voevodul Vajk, — Voicu al Slavilor şi al nostru, — deveni Ştefan, rege, dar rege apostolic, cu misiune perpetuă de cruciată contra păgînilor din poporul său şi contra shismaticilor din lumea orientală.

Era, nu numai o călcare de drept faţă de acel episcopat căruia întâiu i se încredinţase Austria, dar nu pentru a o germanisa, ci şi o desbrăcare de putere a Impăraţilor de succesiune şi de tradiţie carolingiană. Şi aceştia se simţiau acum că au o naţie, şi instinctul naţional începea să li influenţeze acţiunea. Roma voiă însă o unealtă, destul de inferioară prin originile şi calităţile sale proprii, ca să nu poată rîvni niciodată la o asemenea situaţie. Şi, deci, ea creă dintr'un şef barbar şi păgîn până atunci, fără titlul imperial, care putea ameţi şi rătăci, o regalitate de perpetuă misiune catolică, interzicîndu-i orice caracter naţional.

www.dacoromanica.ro

III.

Rolul austriac al Boemiei. Cuceriri „apostolice". Influenţe papale germanice. Ottocar al II-lea şi Austria bavareză.

In îndeplinirea misiunii sale Ungaria urmaşilor regelui Ştefan trebuie să întîmpine mari greutăţi.

Situaţia religioasă a regatului apostolic nu era consolidată. Un partid păgîn dăinuia, încă, şi succesiunea la tron nefiind asigurată, lupte interne, menite a atrage pe străin, se vor purta în veacul al XI-lea, supt steagul crucii şi supt acela al vechilor zei. Cînd se gîndeşte cineva şi cît de superficial era creştinismul maghiar el însuşi, care numia încă icoanele curate ale noii credinţi cu numele respectate ale zeilor de odinioară, va înţelege cu atît mai uşor aderenţele pe care le întîlniră încă multă vreme aceia cari invocau faţiş vechile tradiţii religioase aduse din stepă.

Pînă tîrziu după anul 1100 nu poate fi vorba deci de cucerirea, conform menirii încredinţate de Papă, a unor ţinuturi ocupate de păgîni sau de shismatici.

Rolul acesta îl îndeplineşte mai curînd ceia ce numim de obiceiu Boemia, deşi nu e decît continuarea, în jurul unui alt centru, a vieţii slave din Moravia desfiinţată. Aici, cu liturghia slavă, care a dăinuit pănă la jumătatea veacului al XI-lea, luptînd în ultimele mănăstiri de adăpost, se organisează o putere politică, supt acei prinţi pe cari-i cunoaştem numai prin cronica, mai nouă cu vre-o două veacuri, a lui Cozma (c. 1000). Incă de prin 880 intîlnim pe un „duce" Bojivoiu, creştinat de Metodiu, supt aus-

www.dacoromanica.ro

piciile lui Sviatopluc, apoi pe fiul său, şi pe Sfînta Ludmila, soţia celui dintăiu.

Chiar din al X-lea veac, vedem pe aceşti Cehi, urmaşi ai vieţii slave în Marca austriacă, luînd asupra lor sarcina de misionari înnarmaţi, răspîndind creştinism, cultură şi autoritate, ai Sfîntului Scaun. Sfîntul Voitec, sau, cum i se zice de obiceiu, Sfîntul Adalbert predică, pe urma vechilor apostoli germanici ai Anglo-Saxonilor şi Francilor, pănă pe malurile Mării Baltice, unde Prusienii păgîni îl ucid, la 997.

Un alt sfînt fu, puţintel înnainte, domn al Boemiei, Vaţslav sau Vencieslav. Urmaşul său, după 934, e socrul unui prinţ din şesul de la Răsăritul ţerii sale, şi astfel, prin această căsătorie, credinţa cea nouă se răspîndeşte, încă de la 966, între Poloni. Acelaşi ocupă Moravia, ţara Slovacilor, Ţinutul Cracoviei. Fiul acestuia, Boleslav al II-lea, stăpîneşte Silesia, Polonia sudică, şi iea de la Ruşi ţara Haliciului, Galiţia şi malurile Bugului.

Dar între fragmentele acestei lumi slave pe care pe rînd o cîştigă creştinismul nu era nicio deosebire reală. Cum centrul de greutate trecuse de la Moravi la Cehi, el trece îndată de la Cehi la Poloni. Astfel alt Boleslav, numit, după bunicul său boem, Boleslav Hrabrî sau Viteazul, ajunge a da el un şef, pe propriul său frate, Vladivoiu, fiu al unei Cehe, Boemiei, căzută un moment în atîrnare faţă de noua alcătuire politică. După moartea acestuia, el e, cîtva timp, stăpînul în aceste regiuni, unde vechea dinastie revine în 1004, cu Iaromir. După moartea regelui polon (1024), cînd supremaţia era să treacă asupra Ungurilor, Cehii revin la însemnătatea lor de mai înnainte, şi Bretislav (1037-55), recuceritor al Moraviei, ajunge a fi cea dintăiu a lor căpetenie neatîrnată. Ii aparţine, nu numai Silesia, la Ost, dar, şi mai departe în această direcţie, o largă parte din Polonia, unde visase a lua toată moştenirea „Viteazului", refăcînd în sens boem vechea unitate. El va întra în Cracovia arsă şi-i va aparţinea şi Gnesno, Gnesen, cetatea sfîntă a vecinilor răsăriteni, de unde luă oasele Sf. Adalbert.

www.dacoromanica.ro

Dar iată că imperialismul apusean intervine, oprind această înnaintare, care ar fi făcut inutilă o altă Austrie, pornită din mijlocul expansiunii politice şi etnice a Germanilor.

Imperiul Carolingienilor se sfărîmase. Intru cât îl doriseră Papii mai mult decât întemeietorul franc, care se făcuse a fi surprins de încoronarea „neaşteptată" de la Roma, se poate discuta, dar un lucru e sigur : că Papii din veacul al X-lea, după experienţa ce făcuseră cu Împăraţii din întâia dinastie, cari înţelegeau a ţinea pontificatul în dependenţa lor, nu erau de loc grăbiţi să-şi aducă în Italia un nou stăpîn. Dacă urmaşul lui Arnulf şi al Cesarului din Casa de Franconia, Conrad, Otto I-iu apăru deci dincolo de Alpi, ca să primească o coroană imperială, aceasta s'a datorit unor chemări între care nu era şi a deţinătorului moştenirii Sfîntului Petru.

Odată reîntemeiat Imperiul roman de naţie germanică, pe care-l ajută în tentativele lui de întindere un prisos de energie etnică mai curînd decît naţională — căci aceasta presupune o conştiinţă, şi ea nu exista încă —, trimeţînd necontenit călugări pentru mănăstiri, nobili feudali pentru noile castele, burghezi pentru oraşele care se întemeiau, cu Germani şi cu clienţii lor evrei, în Ungaria ca şi în Boemia, artişti şi cîntăreţi din rîndurile *minnesängerilor*, el îşi îndreptă, firește, luarea aminte spre Răsărit.

Iată deci, la Unguri întâiu, sprijinirea de Împărat a regelui Petru, care închină înnaintea Cesarului acel Scaun apostolic pe care nu era stăpîn. Iată înrîurirea hotărîtoare a Împăratului Henric al IV-lea, rivalul şi duşmanul papalităţii, asupra regelui Solomon.

Iar, în Boemia, vedem, de la început, supt noua serie de Cesari, pe Henric Păsărarul năvălind la 928 şi căpătînd de la Sfîntul Venceslav un tribut formal „ca pe vremea Francilor", asemenea cu acela pe care Moldova îl dădea în veacul al XV-lea Poloniei, 500 de bani de aur (mărci), şi 120 de boi. Datoria contingentului militar — o mie de ostaşi — s'ar fi stabilit cu prilejul celei de-a treia invasii a Imperialilor, la 950, dar se pare că a fost vorba numai

www.dacoromanica.ro

de reluarea datoriei tributului. Vladivoiu făcu omagiu formal Impăratului.

Cea d'intăiu atîrnare [1], bisericească a Cehilor i-a legat de locul botezului în massă, supt Carolingieni, de Regensburgul, de Ratisbona Bavariei. Cînd, pentru a se căpăta autonomia ierarhică, prin opoziţie la episcopatul nou din Magdeburg, se întemeiază, cu Germanul Ditmer, înnaintaşul Sfîntului Adalbert, Scaunul din Praga, capitala Ţerii, el va fi supus arhiepiscopatului de Maienţa, care avea măcar avantagiul de a fi departe, neputînd pregăti o supunere politică.

Atîrnarea de Imperiu urmează în tot veacul al XI-lea. Henric al II-lea aşezase în Scaun pe Iaromir; Henric al III-lea se amestecă (1040) în cuceririle lui Bretislav, căruia-i iea parte din Silesia, cealaltă trecînd asupra Poloniei. Dar, mai ales, supt loviturile lui cade unirea ceho-polonă, ca şi independenţa Boemiei, care dă din nou tribut. Dacă Boemia se ridică la 1068 contra numirii Germanului Lanzo la episcopatul de Praga, Henric al IV-lea dispune de dînsa în aceiaşi măsură în care dispune şi de Ungaria lui Solomon, Şi, pentru că aceasta e un regat, va crea şi el un rege, de imitaţie, cu calitate provisorie, personală, din noua sa initiativă împărătească, făcînd din Vratislav al II-lea, un aşa de credincios auxiliar, vasalul său încoronat (1086). In veacul al XII-lea apoi, după ce o năvălire a Impăratului Lotar (1126) fusese răspinsă de Sobieslav I-iu, cum va fi şi aceia a urmaşului său, de către Vladislav al II-lea, simplu „prinţ" boem, Frederic de Hohenstaufen va face din acesta, care unise prin căsătorii neamul său cu al Arpadienilor din Ungaria, cel de-al doilea rege ceh, — cu calitate dinastică, data aceasta —, la 1158, după restituirea prin biruinţă, alături cu Germanii, asupra Polonilor, a Silesiei înstrăinate. Dar la moartea lui o dietă germană va suprima, urmînd propunerea Impăratului, această demnitate regală, care nu va fi cîştigată definitiv decît, *în forma concesiunii pontificale, apostolice*, supt întemeietorul de dinastie care a fost Pşemisl Otocăr (de la 1197 înnainte).

1 A doua, la 938.

www.dacoromanica.ro

Încă de la sfîrşitul veacului al XI-lea Grigore al VII-lea începuse contra-ofensiva papală, sprijinită în interior pe reforma fundamentală a clerului catolic, prin desfacerea lui din lanţurile care-l ţineau de Imperiu, iar, în afară, prin marea operă de înnaintare creştină spre Locurile Sfinte, prin cruciată, care ridică steagul Bisericii mai presus de toate aceste începătoare steaguri naţionale şi de vulturii împărăteşti ai Cesarilor germani.

Îndată regalitatea apostolică a Ungariei începe să lucreze. Papa facuse un rege din Svonimir Croatul, urmaşul unui şir de principi cari se întitulau, ca Mutimir din 900, duci, sau chiar regi, ca Tomislav (914-40) şi urmaşii lui, Ştefan şi Creşmir-cel-Mare, acesta din urmă şi cuceritor al Dalmaţiei, în ciuda intereselor şi pretenţiilor veneţiene. Astfel aceşti Croaţi, fraţi buni cu Sîrbii, se desfac, în catolicismul latin, de atîrnarea lor faţă de Bizanţ, care-i chemase, îi colonisase, li recunoscuse şi li împodobise cu titluri de Curte ducii şi regii.

Dar această dinastie croată n'are viitor. Ea se stinge cu Ştefan al II-lea, la 1090. Supuşii primesc ca nou principe deci pe Almos, fiul unui rege unguresc „sfînt", adecă fidel îndeplinitor al ordinelor Scaunului roman, Ladislau. Despărţirea între cele două Coroane fu, de alminterea, foarte scurtă în sinul aceleiaşi dinastii: la 1090 în Biogradul de la Marea Adriatică, urmaşul Sfîntului Ladislau se încorona ca rege al Croaţiei şi Dalmaţiei.

Cam pe aceiaşi vreme se face invasia maghiară dincolo de Tisa şi de munţii Bihorului. Ea nu are ca scop lupta cu elementul nostru etnic, stăpîn pe această provincie — „Ţara Românească" *(terra Blacorum)* scăzînd în aceiaşi măsură în care se întindea „pădurea Regelui", Ardealul, — ci se căuta şi aici îndeplinirea misiunii apostolice contra păgînilor, cari erau, în aceste regiuni, Pecenegii. In tot decursul veacului al XII-lea apoi, se încearcă legarea de Ungaria a Sîrbilor, tovarăşi ai naţiei croate supuse, şi aceasta va aduce o reacţiune răsăriteană din partea Bizantinilor, porniţi la o nouă activitate de restauraţie a imperialismului roman supt dinastia Comnenilor, şi mai ales supt Împăratul Manuil. Titlul Serbiei se va adăugi însă, cu toate

www.dacoromanica.ro

că regii unguri ajung a fi, nu numai numiţi, dar şi creşcuţi în Constantinopol, la ale Croaţiei şi Dalmaţiei.

Lovitura următoare se îndreaptă, de-asupra Ardealului, asupra acelei Galiţii ruseşti pentru care se sfădiau cneji ieşiţi din împărţirea principatului unitar al Chievului. Întâiu ca simplu prinţ şi soţ al unei moştenitoare ruseşti, apoi ca rege al Ungariei, Andrei al.II lea poate adăugi şi titlul de Haliciu şi Vladimir, pe care-l va preface în: Galiţia şi Lodomeria. Cînd apoi, mai departe în veacul al XIII lea, Bulgaria, creată de Papa Inocenţiu al III-lea pentru „Vlahul" loniţă, se va slăbi şi sfărîma în lupte interne, pretenţiile asupra ei vor îmbogăţi o titulatură „apostolică", în care intra, firește, într'o vreme cînd de la noi plecau atacurile „tînărului rege" Ştefan asupra Ţaratului de Tîrnova, şi „Transalpina" noastră, adecă *Ţara-Românească* de dincolo de munţi".

In Apus, în sfîrşit, Ungaria, care a cercat să iea Stiria la 1250, rîvni, cu toată slăbirea ei prin cumplita năvălire şi pradă tătărească, şi, — precum vom-vedea — asupra Boemiei, încercînd astfel, puţin înnainte de sfîrşitul Arpadienilor, a fi singura putere creştină şi creştinătoare în această margine catolică de la Răsărit.

In Boemia Pşemisl Ottocar se învrednicise şi el de protecţia marelui împărţitor de coroane şi creator de regi, Papa Inocenţiu al III-lea. Dacă însă o regalitate provisorie i se acordă, în schimbul sprijinului militar, de unul din concurenţii la moştenirea lui Frederic Barbă-Roşie, Filip de Suabia [1], consolidarea situaţiei lui regale îi vine, la 1204, de la acela care a făcut regi din domnii Sîrbilor, ai Bulgarilor, ai Armenilor şi care a fost ocrotitorul Imperiului latin de Constantinopol, biruitor asupra shismei bizantine, acelaşi Inocenţiu al III-lea.

De la cei dintâiu paşi ai lor de cuceritori, Pşemislizii se lovesc de feuda germanică pe care încercaseră a o formă Ottonii contra Statelor, de fundaţie apostolică sau de iniţiativă naţională, ale Ungariei şi Boemiei.

1 Frederic al II-lea va întări concesia, la 1212.

www.dacoromanica.ro

Am văzut că la 996 e pomenită, în margeni aşa de înguste, o „Austrie", legată strîns cu Bavaria, de care depinde în toate şi cu care s'ar confunda bucuros, în măsura în care creşte ambiţia stăpînitorilor ei. După un Burcard, familia Babenbergilor, din Donaugau şi Traungau, se instalează aici, cu Leopold, căruia tradiţia austriacă, glorificatoare, îi va zice: „Ilustrul", cum ea va împărţi epitete de împodobire fiecăruia din acest şir de predecesori ai Habsburgilor.

Această fundaţiune imperială n'are însă decît o importanţă cu totul secundară. Aceşti Leopolzi, Adalberţi, Erneşti, Henrici n'au hotare şi nu găsesc o Capitală. Cel dintăiu smulge Ungurilor, pentru ca să aibă o reşedinţă în noua sa feudă, Moelk. De aici, cu greu, se va înnainta la Tulln, lîngă Viena, care ea însăşi va ajunge mai tărziu numai să facă parte din posesiunile ducelui, ale arhiducelui, fără să fie, în veacul al XII-lea, măcar un oraş care să se poată apropia de episcopala Passau, precum se vede bine din acel cîntec al Niebelungilôr, burgund ca punct de plecare istoric, dar care nu e austriac decît întru cît mişcarea cruciatelor, care a inspirat pe cîntăreţ, poartă mulţimile Apusului pe acest drum al „Hunilor" vechiului Etzel-Attila.

Germanic, *fără nicio conştiinţă de altă misiune*, rămîne necontenit caracterul acestei compliniri bavarese la Răsărit. In luptele interne ale Imperiului, în drumurile romane ale Impăraţilor, în cruciatele teutonice se amestecă aceşti păzitori ai unui hotar pe care nu ştiu şi nu vor să-l întindă. Cel mai mare succes al noului Stat, pe lîngă întîmplătoare adăugire, de Leopold al VI-lea, în 1192, a Stiriei lui Ottocar al VI-lea, fundată şi ea de Ottoni, la 980, este vremelnica deţinere a moştenirii bavarese, supt cel de-al patrulea Leopold. Dacă ducele Frederic al II-lea, care rîvnise la coroana Sfîntului Ştefan, iea trei comitate de la Unguri, el va cădea în lupta pentru apărarea lor contra regelui Bela, încheind linia masculină a Babenbergilor.

De-odată, fără altă pregătire decît a unor căsătorii prealabile, această Austrie, la care s'a adăugit, în 1186, Stiria,

www.dacoromanica.ro

trece la puternicul regat boem, „apostolic“ şi el acuma, al Pşemislizilor.

După o înnaintare contra lui Frederic de Austria, „până la cursul Dunării“, şi un şir de lupte următoare, Venceslav I-iu, regele ceh, face ca fiul său Vladislav să iea în căsătorie pe fiica învinsului, şi acest Vladislav, în curînd revoltat contra tatălui său, va stăpîni, un an, până la moartea sa, în 1247, după clipa grozavă a năvălirii Tatărilor, moştenirea familiei de Babenberg. O a doua căsătorie austriacă, a lui Pşemisl Ottocar al II-lea cu Margareta, văduva regelui Henric, întăreşte situaţia noii dinastii, care fusese, în persoana aceluiaşi, ca Moştenitor boem, chemată pentru a doua oară în Austria, duşmană a Ungurilor ca şi a Bavaresilor, la 1251. Stiria, care-şi alesese, la 1251, un prinţ bavares, pentru a fi ocupată de socrul acestuia, Bela al IV-lea de Ungaria, va fi din nou reunită cu ducatul austriac (1254-60).

Regele boem are şi Silesia; Polonia sfăşiată e dominată de dînsul. Puterea lui s'a întins şi asupra Misniei, şi nepotul său din Brandenburg apare ca un vasal al coroanei regale din vecinătatea lui. O nouă căsătorie, cu fiica de cneaz Cunigunda [1], îl amestecă în lumea rusească, odată invadată şi acum stăpînită în parte de ei, de Unguri. Un testament al ducelui Ulrich îi dă la 1269 Carintia şi Carniola, cu Istria şi o parte din Friul, care sînt recunoscute ca aparţinînd Boemiei şi de Unguri, după o nouă luptă. Regele ceh rîvneşte la Salzburg, pentru care e gata să lupte cu Bavaria. In Nord, pe urmele Sfîntului Adalbert, biruieşte pe Prusienii păgîni, prea tari pentru singura miliţie apostolică a Cavalerilor Teutoni, mutaţi aici în acest scop de convertire şi colonisare. Königsbergul e creaţiunea acestui rege, şi s'a chemat întăiu Craloveţ. Se plănuise şi o cucerire a Lituaniei. O încercare ungurească pentru a salvà Stiria fusese zdrobită la Kressenbrunn (1260), de şi regele rival e susţinut de toate neamurile creştine şi păgîne ale Răsăritului său.

1 Tatăl Cunigundei era Ban de Maciva în Ungaria, ca soţ al unei Arpadience.

www.dacoromanica.ro

De două ori i s'a oferit lui Ottocar coroana imperială; ea a fost, după îndoitul lui refus, primită de un mic senior din Suabia, Rudolf de Habsburg, şi, cînd aceasta s'a întîmplat, la 1273, Ottocar, imperialul rege al noii Austrii slave, în care cea germanică se pierduse cu totul, nu-şi închipuia că, după somaţii ca faţă de un umil vasal, el va pierde lupta, nu atîta împotriva acestui duşman nou, cît împotriva nobililor din lăuntru şi a vechilor rivali, cari-l ajută, la Marchegg, şi că această bătălie pierdută va însemna sfîrşitul vieţii lui şi al imperialismului austriac de naţie boemă (1278).

www.dacoromanica.ro

IV.

Boemia după lupta de la Marchegg. Misiunea „austriacă" a Ungariei. Localismul fără însemnătate al Habsburgilor.

Regele Ottocar, creatorul marii Austrii slave în Răsărit, stăpînitorul, din pustiurile de nisip ale Brandenburgului, dominat de dinastia ascaniană, pănă în mlaştinele, încă rău locuite, ale Poloniei, de la Adriatica, unde pătrundea prin teritoriile Slavilor de Sud, pănă la Marea Baltică, unde pătrunsese în fruntea unei oştiri de cruciată, nu a căzut prin pornirea conştientă a unei energii germanice care ar fi fost represintată prin Rudolf de Habsburg. Figura de legendă a acestuia, formată, ca a unui rival vrednic pentru Ottocar, de interesul dinastic şi împodobită de poesia singurului mare dramaturg vienes, Grillparzer, nu poate fi admisă de istorie. Nimic nu dovedeşte însuşiri superioare la micul senior suab, cu interese sviţeriene, pe care l-a ales superioritatea ca putere a rivalilor săi şi propria lui lipsă de însemnătate, teritorială şi personală. In nimic din trecutul său — pănă la alegerea din 1273 nu se vede pregătirea pentru o misiune — şi în nimic din ce a precedat sau a urmat lupta cea mare, nu e un plan urmărit cu consecvenţă de o energie deosebită şi de un notabil talent. Ambiţia individuală chiar n'a avut-o el — despre care se spunea că şi pe Dumnezeu l-ar izgoni de pe Scaunul lui,—într o măsură mai mare decît orice principe

www.dacoromanica.ro

de pe vremea lui. Şi se va vedea îndată că acela care n'a dat prada întreagă din 1278 numai fiilor lui şi care a încredinţat acestor fii, amîndurora, viitoarea bază de provincii a Casei de Austria fără să încerce a o consolida şi organisa, nu poate fi privit nici măcar ca unul din marii creatori de dinastie.

De fapt, Ottocar a căzut, nu prin lovitura dată de Rudolf cu forţele lui pentru atingerea unui scop care să-i fie propriu, ci prin ridicarea împotriva lui a tuturor puterilor care nu voiau, într'o vreme cînd instinctul naţional se îndrepta asupra realităţilor teritoriale pentru a crea noii factori de istoria universală, să se piardă nici autorităţile universale, idealismul fără sprijin în situaţii şi fără manifestaţii în fapte, şi nici fărîmiţata viaţă locală, care ieşise din împleticirea drepturilor feudale.

Contra lui au fost chiar seniorii lui boemi, cari, cu toată infiltraţia cavalerilor parveniţi ai rasei germane, se ţineau, ca Vitcovicii, Romovii, familia Lipa, de vechiul fond slav răsărit din mijlocul „democraţiei" originare a „jupelor"-Ţinuturi. Dacă nu toţi au desertat din oastea care era să fie strivită la Marchegg şi din jurul aceluia care era să fie cules dintre morţi, la cea mai mare parte dintre aceşti puternici ai regatului n'a fost decît acea îndeplinire formală, fără suflet, a datoriei, care e mai rea decît trădarea făţişă, cu toate riscurile şi primejdiile ei.

De jur împrejur, vecinii, ameninţaţi în existenţa lor sau măcar scăzuţi ca prestigiu, voiau să fie doborît acela care se ridicase mai sus de toţi. Şi regele Ungariei, care gustase amărăciunea înfrîngerii la Kressenbrunn, unde, alături de Pecenegi şi Cumani, au luptat şi „Valahii" noştri ardeleni pentru o causă pierdută, şi care nu fusese mai norocos nici în a doua ofensivă. Şi principii silesieni, poloni, asupra cărora se întindea vasta umbră, ucigaşă pentru orice independenţă politică, a acestei coroane regale. Şi nobilimea Austriei şi a provinciilor pe care el le unise cu dînsa, pănă la acea depărtată Carintie, de unde ambiţia prinţului german Filip era să rivnească Boemia însăşi. Şi Scaunul de Salzburg, vechiu izvor bisericesc al „Austriei". Şi, în sfîrşit, Ascanianul din Marca Brandenburgului, Otto-

www.dacoromanica.ro

cel-Lung, care mai târziu era să încerce, prin tutela lui asupra urmaşului nevrîstnic al lui Ottocar, să atace regalitatea slavă de la hotarul său răsăritean, piedecă pentru orice expansiune, în izvoarele înseşi ale puterii sale.

Era ceva *germanic* în acest asalt al tuturor duşmăniilor şi al tuturor trădărilor? De şi Ottocar era învinuit de ai lui că sprijină prea mult interesele germane, că umple ţara de străini din acest Apus, pe cari-i satură şi-i copleşeşte cu onoruri, nu se poate tăgădui o instinctivă pornire a energiei germane în creştere contra rivalului pe care-l avea ca zăgaz înnaintea ei. Dar această pornire, în loc să plece de la Rudolf de Habsburg, i-a fost numai *impusă* lui, de principii Imperiului, cari-l aleseseră tocmai pentru o misiune de recuperare, şi *numai* pentru aceasta.

Predecesorul său, Englesul Ricard, care ajunsese la situaţia imperială pentru aceleaşi motive de lipsă a unor posesiuni în Germania şi de slăbiciune personală, făcuse din Ottocar, cu deplina voie a acestuia, care nu se putea gîndi să iasă vre-odată de supt autoritatea sacră, consfinţită de veacuri, a Imperiului, un vasal al coroanei împărăteşti pentru Austria şi Stiria, ţeri „ajunse libere şi *căzute de drept în mînile Impăratului şi ale Imperiului*". E întâia ivire în scris a doctrinei căreia îi va cădea ca jertfă mîndrul rege boem (9 August 1262).

Conform cu dînsa, la alegerea Habsburgului, i se dă acestuia mandatul imperativ, exclusiv, de a restitui Imperiul în vechile hotare de autoritate, dacă nu de stăpînire,— ceia ce avea mai puţin preţ. El nu va mai îngădui ca „bunurile imperiale" *(imperialia bona)* să rămîie înstrăinate. Peste puţin o dietă imperială aminteşte alesului această misiune esenţială, aproape exclusivă, şi markgraful de Nürnberg, Frederic, merge să facă însuşi somaţia de evacuare sau de supunere aceluia care încălcase prin cucerirea sa şi aspiraţiile sale de independenţă pămînturi pe care n'avea calitatea să şi le însuşească, făcînd din ele un patrimoniu. In timp de un an, Ottocar trebuia să deie satisfacţie acelor cari-l urmăriau cu aceste revendicaţii ale lor, „principilor".

De fapt, regele slav *s'a şi supus*. La 1276 el părăseşte

www.dacoromanica.ro

astfel, ca suveran, Austria, Stiria, Carintia, Carniola, teritoriul vendic şi cîteva localităţi disputate, ca să le recapete numai în solemna formă a omagiului către regele Romanilor, ba chiar Boemia şi Moravia ele înseşi, a căror dependenţă faţă de Imperiu reieşia din cele trei conferiri ale coroanei regale, ca şi din plata tributului, din acordarea ajutorului de oaste pe toate drumurile ambiţiei Cesarilor mai vechi. Jurămîntul se şi făcu înnaintea tuturora, cel mai mîndru cap de rege plecîndu-se înnaintea maiestăţii imperiale, la 26 Novembre din acest an. O convenţie de moştenire reciprocă — în puterea căreia mai tîrziu Rudolf fiul Impăratului luă pe Agnes fiica lui Ottocar, al cărui fiu, Venceslas, fu soţul principesei habsburgice Guta — se încheiè între Casa de Boemia şi aceia care era să fie în curînd „Casa de Austria". Dar certe mărunte pentru anume localităţi de hotare aprinseră focul din nou.

Căci „principii" cari mai mult decît regele Romanilor represintau Imperiul, voiau peirea Boemului. Şi mai voià cineva, acela care singur putea să-l sprijine împotriva oricării duşmănii şi să-i dea biruinţa: Sfîntul Părinte.

După aşa de lungi şi de înviersunate lupte între Impărat, urmaş al lui Carol-cel-Mare, şi Papă, continuator în Roma al Sfîntului Petru, aceste două supreme autorităţi internaţionale şi *supra-naţionale* înţeleseseră că noile realităţi moderne, care răsăriau în zare, pe base teritoriale şi cu suflet naţional, le ameninţă de o potrivă. Nicolae al III-lea prevedea ce era să se întîmple, peste mai puţin de treizeci de ani, lui Bonifaciu al VIII-lea, insultat în refugiul său de la Anagni de trimeşii înnarmaţi ai rebelului rege frances Filip-cel-Frumos, cînd aruncă excomunicaţia asupra lui Ottocar, duşmanul Ungariei sale apostolice. Şi, în bătălia hotărîtoare, cuvîntul de ordine în armata Regelui Romanilor n'avea nimic habsburgic sau german; el suna aşa: „Christus, Roma".

Totuşi Boemia nu era lovită în principiul ei de viaţă prin marea înfrîngere şi pierderea genialului ei conducător.

Activitatea ei era să se menţie, şi anume pe acelaşi drum, în aceiaşi direcţie. Numai dispariţia Pşemîslizilor

www.dacoromanica.ro

putea să împiedece această desvoltare, cum, în evul mediu, Statele se pot despărți cu greu, pentru a trăi mai departe, de mormîntul dinastiilor care le-au creat.

După lunga lui minoritate, tulburată de certe lăuntrice și umilită, amenințată de necontenitul amestec al străinătății pe care o represintă însuși tutorul brandenburgic, Venceslas al II-lea, care purta, ca un semn al misiunii lui, numele vechiului Sfînt, întemeietor al Boemiei morale, întreprinde supunerea Silesiei, silind la o recunoaștere pe unul din cei mai însemnați duci cari-și împărțiau stăpînirea asupra ei, pe Casimir de Oppeln (1290). In anul următor chiar, el se amesteca în Polonia, a cării reconstituire erau să încerce Pșemisl de Posen, care și în nume arată, ca și în situația lui apuseană, puternica legătură cu Boemia, Lesco cel Negru din Cracovia, Sandomir și Sieradz, și fratele său din Cuiavia, Vladislav „cel de-un cot", *Lokietek*. E recunoscut el însuși duce de Cracovia și de Sandomir. Dar nu se oprește aici și, după ce va lua în căsătorie pe Elisabeta, moștenitoarea zisului Pșemisl, el se va putea încorona la Gnesen, ca vechiul său înnaintaș Boleslau, în calitate de rege polon.

Avînd la Nord Pomerania, lîngă „Craloveţul" lui Ottocar, ba chiar și insula Rügen, complect asigurat astfel de spre tendințele de agresiune brandenburgice, el își vede oferită, la 1301, coroana Ungariei.

Arpadienii se stînseseră aici cu Andrei al III-lea, un aliat al Casei de Habsburg. Un candidat bavares, Otto, represintant al expansiunii germanice, era să se înfățișeze, avînd și el izbînda lui de o clipă. Deocamdată însă alesul Statelor ungurești a fost regele boem, căci mama lui, Cunigunda, era nepoata lui Bela al IV-lea. Venceslas n'a primit el însuși, dar a trimes în locul său și a impus la momentul necesar pe fiul său cu același nume, care, ca rege al Ungariei, a fost trecătorul Ladislau al V-lea.

Cu aceasta însă se atingeau încă odată drepturile papalității în creațiunea ei răsăriteană. Ungaria era feuda, de toți recunoscută și lipsită de orice caracter național, a papalității. Aceasta-și avea și un candidat italian, coborîndu-se

www.dacoromanica.ro

şi el din Arpadieni, fiul reginei de Neapole, din Casa de Anjou, care fusese adusă de Inocenţiu al IV-lea în Italia, pe tînărul Carol-Robert. Şi asupra Poloniei însă, Roma ridica pretenţii, şi, cînd, la capătul unei lungi lupte, Vladislav Lokietek va fi rege al acestei ţeri, la 1220, coroana va fi de donaţiune apostolică şi ea, titlul noului stăpînitor fiind: „din mila Sfîntului Scaun".

Astfel, de la început, contra Boemiei, revenită la misiunea ei istorică, „austriacă", se ridică şeful spiritual al lumii creştine, pretinzînd formal ca Venceslas să-şi părăsească drepturile din nou cîştigate. Şi mai tărziu Bonifaciu al VIII-lea el însuşi se va înţelege cu Albert de Austria, ajuns în sfîrşit rege al Romanilor ca şi tatăl său, pentru ca, în 1304 acesta, în ciuda învoielilor de familie, să atace Boemia refăcută, cu armele puterii sale lumeşti.

Moartea fiului biruitor şi norocos al lui Ottocar al II-lea făcu loc unui al treilea Venceslas, ale cărui zile erau să fie curmate înnainte de vreme de sabia unui Turingian, la 1306, după un singur an de stăpînire, care-i ajunse însă pentru a ceda lui Albert Misnia şi Ţinutul Eger, reclamat însă la 1276. Acela care fusese rege al Ungariei a fost abia rege în Boemia dreptei sale moşteniri.

O îndoită încercare germană se făcu pentru a se căpăta posesiunile strînse cu atîta simţ politic de Pşemislizi. De o parte se înfăţişează — şi e ales — Rudolf, fiul lui Albert de Austria; de alta — şi e ales şi dînsul — principele carintian, de pură rasă teutonică, Henric, soţ însă al princesei cehe Ana. Şi ar trebui să pomenim şi pe acel Ioan, fiul lui Rudolf şi nepotul de fiu al biruitorului de la Marchegg, care însă, prin mama sa, Agnes, era nepotul de fiică al marelui invins şi care-şi va răsbuna pentru nesprijinirea lui prin crima care puse capăt zilelor noului rege al Romanilor, unchiul său.

Boemia nu voi, instinctiv, pe niciunul din aceşti concurenţi cari puteau aduce o şi mai puternică germanisare în castele, în oraşe şi în scaunele episcopale. Ea oferi mîna principesei Elisaveta, fiica lui Venceslas al II-lea, lui Ioan de Luxemburg, fiul noului Împărat, *anti-austriac*,

www.dacoromanica.ro

Henric al VII-lea, şi acesta, încă foarte tînăr, se grăbi să alerge pentru a primi o nevastă şi o coroană, din cele mai frumoase ale creştinătăţii.

Casa de Luxemburg represintă, în originile sale renane, ca şi în creşterea membrilor săi, în gusturile şi tendinţele acestora, nu numai opoziţia, absolută, faţă de Habsburgi, dar şi *antagonismul noii expansiuni franceze faţă de expansiunea, mai veche, a germanismului*, măcar în domeniul politic şi în cel cultural. In acest nou veac al XIV-lea care e întreg un triumf al cavaleriei francese, întreprinzătoare şi gata de sacrificii, ei sînt unul din factorii de căpetenie ai acestei porniri către supremaţie în Europa şi în lume.

Ioan însuşi va fi în Boemia, chiar cînd, mai tărziu, se va întoarce cu oarecare iubire către supuşii săi de aici, un străin. Mărită pe sora sa Maria cu Carol al IV-lea, regele Franciei, fiu al lui Filip-cel-Frumos, şi fiica lui, Guta sau Iuta, va lua pe acel moştenitor al tronului frances care va fi nenorocitul rege viteaz Ioan-cel-Bun, prinsul Englesilor la Poitiers. Intăia soţie a viitorului rege Carol al IV-lea, fiul lui Ioan, va fi Blanche de Valois. Lauda cea mai frumoasă a lui Ioan o culegem din cîntecele poetului frances al isprăvilor cavaleriei contemporane, Guillaume de Machaut. Şi cronicarul fermecat al aceloraşi isprăvi, Froissart, ni va da una din cele mai frumoase pagini ale lui pentru a ni spune cum a căzut la Crécy, într'o zi fără noroc, regele orb al depărtatei Boemii, legat de tovarăşii, meniţi şi ei unei morţi sigure, cu cari încercase un ultim şi desperat asalt. Devisa lui, păstrată, cu cele trei pene de struţ, în armele prinţilor de Wales, urmaşi ai biruitorului engles, poartă cele două cuvinte germane: „Ich dien", „servesc", adecă: „pănă la capăt rămîn credincios datoriei de cavaler"; sensul acestei devise e însă un sens absolut frances.

Altfel, Ioan a fost şi acasă acelaşi „bun cavaler" ca şi în acele îndepărtate lupte pentru onoare şi glorie. A cedat bucuros, în strălucitoarea întîlnire de regi din 1335, drepturile sale asupra Poloniei, care avea acum alt rege, pe Casimir, destoinicul fiu al lui Vladislav Lokietek, şi s'a mul-

www.dacoromanica.ro

ţământ cu deplina recunoaştere a drepturilor sale asupra Silesiei, cîştigată prin omagii feudale în 1327. Ceia ce nu l-a împiedecat mai tărziu de a trage o raită până la Cracovia, fără a urmări însă vre-o cucerire. A cedat Cavalerilor Teutoni, cari luptau pentru acelaşi scop, Pomerania. Contra păgînilor din Lituania, cari ameninţau să iea locul principilor ruşi şi ai regilor poloni în părţile galiţiene şi podolene, el a întreprins expediţii, de pe urma cărora şi-a pierdut vederea. Dar toate acestea nu sînt decît alte manifestări ale aceluiaşi spirit francez.

Fiul său, Carol al IV-lea (—1378), nu era mai puţin initiat în normele cavaleriei, ca unul ce fusese crescut în Paris şi însurat cu o Francesă, de care-şi amintia la bătrineţă, într'un ultim drum la Paris, cînd plînse aşa de mult la vederea princesei Isabela, sora reginei Blanche, de nu se putură înţelege la această dintăiu întrevedere. Cu seniorul de Bourbon mergea în expediţiile sale. Aceluia care a întrebuinţat la clădirile sale pe Mathieu d'Arras nu-i lipsia iubirea pentru arta francesă. Regele Romanilor,—căci căpătase contra lui Ludovic de Bavaria coroana purtată până atunci de doi Habsburgi şi reclamată de al treilea, Frederic, — a ţinut să adauge la coroana sa lombardă, romană, la coroana de moştenire a Boemiei, coroana, curăţită de o veche rugină, a regatului de Arles, de Arelat, rămăşiţă, ocupată în mare parte de regii Franciei, a Burgundiei francese.

Dar cu Carol, care a fost ctitorul Pragei monumentale, ziditorul cetăţuii Hradşinului, deschizătorul străzilor largi, fundatorul marelui pod pe Elba, creatorul Universităţii caroline, descoperitorul apelor din Carlsbad, îi revenia altă misiune decît a cavalerului în căutarea de luptă şi de faimă. Pentru Germania, unde a cîştigat familiei sale, care n'a ştiut să o păstreze, marea feudă a Brandenburgului, el a fost un rău Impărat, pe care-l urmăreşte critica istoricilor Imperiului. In calitatea sa de întemeietor al vieţii naţionale boeme, căreia i-a fixat basele şi i-a tras contururile, el e pregătitorul erei moderne în această ţară. Era naţională, căci, îndemnînd pe regele sîrb Ştefan Duşan

www.dacoromanica.ro

la catolicism, el îi va vorbi, în memorabila scrisoare din 19 Februar 1355, de „tovărăşia nobilei limbi slave“: *eiusdem nobilis slavici idiomatis participatio*. Şi urmaşul său Venceslas (—1419), cel beţiv şi incapabil, duşmănit, întemniţat, liberat, trecînd, el şi rudele sale Jobst, Procopiu, de la cele mai mari pretenţii la cea mai adîncă umilinţă, e, în toate faptele şi scăpătările lui, totuşi un rege ceh, — de şi nu unul din cei mai buni ce se puteau dori.

Cu aceasta însă misiunea austriacă a Boemiei a încetat, — şi anume odată cu suirea pe tron a Casei de Luxemburg. Ea a trecut asupra Ungariei nouă a dinastiei lui Carol-Robert.

Francesi şi aceştia, buni şi adevăraţi Francesi, neavînd nicio preocupaţie naţională maghiară şi nicio deosebită iubire pentru Ungaria pe care li-o încredinţase Papa. Ca şi contemporanii lor din Paris şi de la Praga, întemeietorul dinastiei şi fiul său, singurul său urmaş, Ludovic, Ludovic-cel-Mare pentru istoriografia ungară, au gustul aventurilor, plăcerea riscurilor, setea petrecerilor şi pasiunea fundaţiilor strălucitoare. Ludovic a întrebuinţat atîtea din forţele sale pentru a răsbuna la Neapole moartea fratelui său Andrei şi pentru a disputa Dalmaţia Veneţienilor. Ceva mai puternic, dacă nu decît voinţa, măcar decît interesul lor, i-a chemat totdeauna în Apusul de unde niciodată nu s'au despărţit cu inima. Şi ei sînt dintre represintanţii acelei răpezi, trecătoare supremaţii francese în Europa orientală şi în părţile de Asie legate de dînsa, care e marele fenomen de istorie universală al secolului al XIV-lea.

Dar, în deosebire, de membrii Casei de Luxemburg, ei nu pierd din vedere o singură clipă misiunea apostolică a regalităţii lor. De aceia Carol-Robert va căuta, ca mandatar apostolic, nu ca misionar al maghiarismului, în „vizuina“ lui din Argeş pe „păstorul oilor sale“, pe Basarab Voevodul, care nu se lăsă „prins de barbă“, ci-i distruse strălucitele oşti, la Posada, în 1330. De aceia Ludovic se încurcă şi el, la Severin, ca şi pe cursul Ialomiţei, unde ai săi întîmpinară biruitoarea împotrivire a pîrcălabului Dra-

www.dacoromanica.ro

gomir, în lupta cu Alexandru, fiul lui Basarab, şi cu Vladislav-Vlaicu, fiul lui Alexandru. De aceia încercă el să oprească în văile de Nord ale Carpaţilor româneşti întemeiarea unei Moldove de pribegi maramureşeni.

Şi în urmărirea aceloraşi scopuri îşi va supune el Bosnia, unde va impune, şi ca soţ al moştenitoarei acestei ţeri, pe Banii supuşi autorităţii sale. Ca un căpitan de cruciată va întreprinde, fără folos, convertirea lui Duşan Sîrbul, a cărui naţie, a cărui limbă nu-l interesează ca pe vecinul din Praga, şi va cuceri o clipă, în sfărîmarea Bulgariei Asăneştilor, Vidinul cu părţile vecine. Visul cel mare în aceste părţi i-a fost să reînnoiască în folosul lui, cu binecuvîntarea Papilor francesi de la Avignon, Impărăţia latină creată la Constantinopol de cruciaţii de la începutul veacului al XIII-lea.

In Nord, ei va curăţi de Tatari şesurile unde se va întemeia apoi, contra voinţei sale, principatul moldovenesc al Romînilor. Va ataca pe păgînii lituanieni. Dar, mai ales, ca fiu al Elisavetei, moştenitoarea tatălui ei, Vladislav Lokietek, şi a fratelui ei, Casimir, el va stăpîni, prin mama sa, prin delegaţii săi, întreaga Polonie, al cării al treilea rege a fost, până la sfîrşitul zilelor sale (1382).

In Polonia i-a urmat fiica sa Hedviga, măritată cu Lituanul Iagiello, care ajunse cu acest prilej creştinul Vladislav. Maria, fiica mai mare, aduse prin căsătoria ei pe Sigismund de Luxemburg, fiul lui Carol al IV-lea şi până atunci markgraf de Brandenburg, în stăpînirea Ungariei, şi noul rege putu să rămîie, înfrîngînd competiţiunea, în Dalmaţia, a unui nou Napoletan, regele Ladislas, precum şi, la Dunăre, revolta, o clipă biruitoare, a baronilor maghiari.

Aproape o jumătate de veac a ţinut domnia acestui străin, rămas până la sfîrşit fără niciun interes pentru ţara soţiei lui. Sufletul lui Ioan de Luxemburg părea că trăieşte în el, deşi fără virtuţile de credinţă, de devotament, de sete pentru jertfă ale aceluia care fusese, după însăşi declaraţia regelui engles Eduard al III-lea pe cîmpul de luptă al ultimei lui suferinţe, modelul cavalerilor vremii sale. O ambiţie nestînsă, un neastîmpăr pe care nimic nu-l putea

www.dacoromanica.ro

înfrînge şi care-l arunca necontenit de la un capăt al Europei la altul, făcînd drumuri de încoronare la Roma, revendicînd drepturi în Franţa, presidînd sinoadele de reformă ale Bisericii în Sviţera, au fost rostul nesigur şi nenorocirea finală a vieţii lui. Fără a fi un rege modern, pe un singur teritoriu, pentru scopurile unui singur neam, el a părăsit cu totul misiunea sa de luptă în Răsărit, unde n'a apărut, dincoace de munţi, decît pentru călătorii mai pompoase decît utile, ca arbitru între pretendenţii munteni, ca pedepsitor al Moldovei în revoltă, ca apărător în treacăt al graniţei dunărene contra Turcilor. Mai curînd delega pentru această sarcină pe Domnii noştri, ca pe al doilea Dan, ca pe Vlad Dracul, ori pe Cavalerii Teutoni, pe cari i-a adus în Ardeal, i-a instalat la Severin şi voiă să-i aşeze, ca păzitori şi, întîmplător, duşmani ai Moldovei nesigure, la Chilia. Fără această politică a lui, necontenit risipită, care-l lua de unde era indispensabil pentru a-l mînă unde putea să încurce, cucerirea osmană nu s'ar fi făcut măcar aşa de răpede şi de uşor.

Cînd, după moartea lui (1437), primejdia turcească s'a făcut mai ameninţătoare decît oricînd, — Bosnia, Serbia vasale dispărînd pe încetul înnaintea progreselor lor metodice, — Albert de Austria, care luase pe fiica lui Sigismund şi a Mariei, singurul lor copil, alergă să apere hotarul pentru a peri de boală în cea d'intăiu expediţie turcească a lui (1439). Moştenitorul său trebuia să fie copilul care nu se născuse încă şi care a fost Ladislau Postumul, plăpîndă şi trîndavă fiinţă fără personalitate şi iniţiativă. Iar, cînd, în cursul lungii minorităţi a acestuia, se puse la cale pentru o supremă resistenţă unirea Coroanei ungureşti cu Coroana Poloniei în persoana lui Vladislav, regele acestei din urmă ţeri, ca fiu al lui Iagiello şi al Hedvigei, acesta peri în catastrofa de la Varna (1444).

Pentru Ungaria ca şi pentru Boemia venise vremea în care populaţiile băştinaşe, trezite la conştiinţa intereselor lor, erau să iea asupră-li misiunea istorică ce li revenia.

Şi în acest timp unde e Austria Habsburgilor? Pe acest pămînt de luptă contra schismaticilor şi păgînilor, de cu-

www.dacoromanica.ro

cerire pentru catolicismul roman şi pentru cultura latină a Apusului care e oare misiunea pe care o îndeplinesc ei?

Fermecaţi de ispita coroanei imperiale, pe care de la nereuşita încercare a lui Rudolf al IV-lea până la alegerea lui Albert — mai mult ca succesor al lui Sigismund decît ca deţinător al drepturilor Casei sale — n'o capătă nimeni dintre dînşii, preocupaţi de interesele lor din Sviţera, unde şi Albert luptase, iar Leopold al IV-lea va fi ucis de ţeranii îndărătnici în apărarea libertăţii lor tradiţionale, lipsiţi de simţul solidarităţii dinastice măcar, ei, din potrivă, desbinaţi prin preocupaţii egoiste, ei se mărginesc a prinde cîteva moşteniri care li se oferă de la sine.

Tirolul, veche feudă a Bisericii episcopale din Trento (Trident, nemţeşte Trient), căpătase, în 1286, Carintia, — dată de Rudolf de Habsburg însuşi unui ajutător contra lui Ottocar al II-lea, contele Meinhard. Din neamul acestuia se ridică, douăzeci de ani mai tărziu, ca să ceară coroana Boemici, la care n'a renunţat niciodată, ducele Henric. Moştenitoarea acestuia, Margareta „cu gura-pungă", *Maultasche*, a fost măritată cu Ioan-Henric, fiul celui d'intăiu rege boem din Casa de Luxemburg, dar ea ceru peste cîtva timp despărţirea de un soţ care o brutalisa fără să poată da un moştenitor noii formaţiuni politice. Cu toată împotrivirea canonică a Papei, ea luă pe un al doilea soţ, care se hotărî cu greu la acest pas: fiul însuşi al Împăratului Ludovic de Bavaria. Moştenitorul nu lipsi dată aceasta, dar tînărul Meinhard se stînse după ce abia luase puterea. Incă din 1330, prin pactul de la Hagenau, Carintia devenise a Habsburgilor; la 1363 Margareta, care nu se pricepea să cîrmuiască, fu silită a li ceda şi Tirolul, iar spre mai bună siguranţă ea fu adusă la Viena, unde stătu până la sfîrşitul zilelor ei.

La 1374 contele Albert de Gorizia-Görz lăsa o moştenire în care se cuprindea şi Istria. Dar o încercare de a se adăugi la noua Austrie şi Triestul, care, de la 1202 încă, era în dependenţă de Veneţia şi care se revoltase în 1369, nu izbuti: abia în 1467 el era să între în complexul posesiunilor austriece.

„Statul austriac", sau mai bine provinciile ereditare ale

www.dacoromanica.ro

acelora cari se numiau „principii din Casa de Austria“ *(princi-pes domus Austriae)*, exista acuma. Rudolf al IV-lea (1358-65), urmaşul „regelui roman“ Frederic-cel-Frumos şi al lui Albert al II-lea (1336-58), îşi zise, neputînd căpăta aceiaşi Coroană, măcar „arhiduce palatin“, titlu cu care nu-l împodobise nimeni, şi el iscodi un „privilegiu mare“ *(privilegium maius)*, prin care „Austria“ sa căpăta o situaţie excepţională în Imperiu, ca organism independent.

Dar puterea era de fapt a „Statelor“, nobili şi oraşe. Viena fiind chiar aproape de sine stătătoare. Şi, în sfîrşit, de la 1379 înnainte, „Casa“ se împarte în două ramuri, dintre care a Albertinilor, care duce la regele Romanilor şi al Ungariei Albert (prin Albert al III-lea, ucis în luptă în Boemia, şi al IV-lea), are provinciile din Răsărit, pe cînd cele din Apus, în Stiria, Carintia, Tirol, ca şi în Suabia, în Sviţera şi în Alsacia, aparţin Leopoldinilor, cari încep cu Leopold al III-lea, Piosul, tatăl celui, cu acelaşi nume, care a perit, după aventuri sviţeriene, la Sempach (1386). Din această de pe urmă ramură, împărţită şi ea, în Tirol-Sviţera-Alsacia şi în Stiria (a lui Ernest cel de Fier, de la 1406), va răsări apoi urmaşul lui Albert, Împăratul Frederic, fiu al acelui Ernest, dar mai puţin „de fier“ decît dînsul.

In asemenea împrejurări se poate vorbi de o misiune austriacă în Orient, de pregătirea ei chiar? Cum vom vedea, dacă urmaşii lui Frederic — al III-lea ca Împărat — vor căpăta moştenirea Austriei slave şi maghiare, aceasta se va datori, mai mult ca oricui, — Turcilor.

www.dacoromanica.ro

V.

Regalităţile naţionale şi opera lor.

Încă din vremea lui Carol al IV-lea, o viaţă naţională, realistă, modernă, se închiagă în Boemia contra amintirilor şi principiilor evului mediu, atunci cînd şovăitoarea Austrie desbinată a Habsburgilor, neputînd servi unui ideal modern, nu rămînea măcar credincioasă datinelor medievale.

Această nouă viaţă, care va încălca şi în vecini toate terenurile, e a husitismului, a marii mişcări de reformă religioasă, cu felurite şi însemnate consecinţe, pe care contemporanii, întru cît n'o considerau ca o simplă „eresie" trecătoare, o calificau, în total sau în anume forme ale ei, de „viklefie", de „picardism" sau „begardism" (după o mişcare din regiunile flamande).

De obiceiu ea se studiază în afară de cadrul acela de istorie universală care singur o poate face înţeleasă. Ca să se ajungă la Ioan Hus se urmăresc toţi predicatorii, mai mult sau mai puţin revoluţionari şi populari, cari se întîmpină în Boemia de pe la jumătatea veacului al XIV-lea. Se vorbeşte astfel, pe rînd, de Conrad Waldhausen, German, propovăduind latineşte despre abusurile clerului, bogat şi autoritar, unui auditoriu de burghezi din Praga, de un Milici de Kremsier, Ceh, întrebuinţînd limba vulgară pentru a trezi simţiri şi speranţe nouă în inima mulţimilor îngrămădite în jurul acestui „fiu şi icoană a lui Isus Hristos" *(filius et imago domini Ihesu Christi)*, de

www.dacoromanica.ro

la care nimeni nu ieşia fără mîngîiere *(nullusque non consolatus ab eo recedebat)*. Apoi se arată activitatea lui Matthias de Janow, care pune mai presus de orice tradiţie bisericească Biblia, „prietenă şi logodnică, ba chiar mamă" *(amicam et sponsam, imo matrem)*, de care nu s'a despărţit niciodată, restul fiind „închipuiri", a acelui Matthias de Janow, care, cel dintăiu, în nevoia necontenitei comuniuni cu Dumnezeu, fără amestecul vre-unei mijlociri, cerea să se îngăduie simplului mirean împărtăşenia cît de deasă, chiar zilnică *(manducatio quotidiana vel crebra)*, şi anume supt amîndouă „speciile", cu pîinea ca şi cu vinul, şi-şi rîdea de idolatria cultului moaştelor. Mai înşirînd vre-o două nume, se ajunge astfel la Hus însuşi, cărturar, produs al Universităţii, duhovnic al reginei Sofia, a lui Venceslas, şi la tovarăşul său de mucenicie, Ieronim de Praga. Se înfăţişează progresul doctrinei sau mai curînd — căci aceasta are importanţă — formarea caracterului de fier al „magistrului" Ioan, de cînd, în 1403, refusa să se unească şi el la osînda propoziţiilor „eresiarhului" engles Wiclef, pănă ce, după conflictul pentru „glasuri", pentru voturi, la Universitate, cu Cehii, Germanii părăsiră, în 1409, fundaţiunea lui Carol al IV-lea. Şi pănă la exil, la excomunicare, la presintarea, cu salv-conduct, înnaintea unui Conciliu de „pace bisericească", a cărui sentinţă a trimes la rug pe rătăcitul care, în loc să renege, se înviersuna să explice (1415). Cîteva luni mai tîrziu, aceiaşi soartă — şi tot pentru că el o voise — era s'o aibă Ieronim de Praga. Celui dintăiu i se interzisese a privi în clipa morţii răsăritul, unde se iviau prin fapta lui zorii naţiunii din care făcea parte, iar cel de al doilea ceru ca focul să i se aprindă în faţă.

Cum s'a putut ajunge însă de la discuţii teologice asupra cuminecării într'o singură „specie" sau în două, „utracviste" deci, la o mare mişcare populară şi naţională, care a trecut şi graniţele pănă departe, avînd neaşteptate urmări, — aceasta nu se lămureşte decît în legătură cu alte mişcări, de aiurea.

Carol al IV-lea, regele de simpatii franceşe ca şi ale tatălui său, crease o Universitate care nu era îndreptată,

www.dacoromanica.ro

ca aceia din Viena, a Habsburgilor, după un model german, cel mai apropiat, înnalta şcoală din Leipzig, ci după marea şi vechea fundaţie din Paris a regilor Franciei. Legăturile între „studiul" din Praga şi cel după care se îndreptase Impăratul au rămas totdeauna foarte strînse. Cehul Adalbert Ranco de Ericino a fost doar rector al Universităţii parisiene (1355). Matthias de Janow, ca şi arhiepiscopul viitor din Praga, Ioan de Jenstein, îşi făcuseră învăţătura acolo. Şi, de oare ce între Franţa şi Anglia exista încă vechea comunitate culturală a evului mediu, cîte unul, ca Ieronim de Praga, mergea şi la Oxford, ai cătui profesori erau priviţi ca avînd dreptul, ca şi cei din Paris, de a li se întrebuinţa „caietele" la înnalta şcoală din Boemia. Căsătoria regelui engles cu principesa boemiană Ana, care a îndemnat pe poetul Chaucer să cînte şi această depărtată lume răsăriteană, făcea şi mai strînse asemenea relaţii.

In Paris însă, a doua jumătate a veacului al XIV-lea e absolut revoluţionară faţă de acea Biserică romană, care se înjosise prin strămutarea la Avignon, de unde se vedeau mai bine intrigile şi scandalurile, prin refusul de a rămînea la Roma, unde o dusese, la sfîrşitul păstoriei sale, Urban al V-lea şi, în sfîrşit, prin despărţirea ei în două — un Papă „frances" şi un Papă „italian" —, ceva mai tărziu, cînd se deschide ruşinoasa eră a marii schisme din Apus. Clerici de o mare valoare şi autoritate, ieşiţi din Universitatea francesă, un Gerson, un Pierre d'Ailly, mireni ca Philippe de Mézières, cancelariul Ciprului şi ermitul de la Celestini, ridică glasul împotriva abusurilor, a luxului, a simoniei, a desordinilor continue din partea Ordinelor cerşitoare, miliţie a Papei, şi reclamă tot o dată unificarea Bisericii sfîşiate şi purificarea ei printr'un sinod ecumenic, printr'un „Conciliu general". Şi mireni ar fi luat parte la această adunare, şi, în acelaşi timp, prin „Imitaţia lui Isus Hristos", care se pare a fi datorită lui Toma de Kempis, se îngăduia acestora o împărtăşire directă, spontanee, în afară de Biserică, fără formele cultului şi mijlocirea clerului, cu divinitatea, în persoana umanisată a Mîntuitorului. Şi, acest curent cuprinsese şi cercurile cu-

www.dacoromanica.ro

getătoare din Anglia, unde Ioan Wiclef e şi el un partisan, ca şi Francesii contemporani, ca şi „frăţiorii", *fraticelli*, ai blîndului Sfînt Francisc de Assisi, ai vechii pastorale creştine, de sărăcie şi umilinţă, în afară de punctele de doctrină pentru care în Boemia s'a vărsat atîta sînge.

Iată, prin urmare, originea, originea *complectă* a mişcării husite, care face parte deci şi ea din complexul de înrîuriri francese ale veacului al XIV-lea. Şi putem adăugi că Franţa lui Ioan-cel-Bun şi a lui Carol al V-lea cunoscuse şi mişcările ţerăneşti ale *jacqueriei* şi tulburările de oraşe care dădură Parisul un timp în mîna lui Etienne Marcel, iar, mai departe în cursul războiului de o sută de ani, în puterea, capabilă de orice violenţă, a măcelarului Caboche. Toate fenomene care se vor repeta în Boemia, după supliciul lui Hus, cînd massele populare se ridicară cerînd dreptate şi ispăşire.

Mişcarea, duşmană a beneficiilor eclesiastice, a bisericilor luxoase, pe care caută a le înlocui prin fanatice adunări supt cerul liber, în care predică oricine — unii permiteau aceasta şi femeilor —, are însă un vădit caracter naţional. O simt aceasta membrii germani ai Universităţii din Praga, cari pleacă în corpore la 1409, o simt minerii saxoni de la Kuttenberg sau Kutna-Hora, o simt Husiţii, cari atribuie aprinsa duşmănie a acestora deosebirii de limbă *(ex nudo linguagii nostri odio)*, o simt aceia cari văd în „Nemţi şi Unguri" „cei mai cruzi duşmani ai naţiei noastre". Şi la capătul acestor tulburări va fi, cum vom vedea, regalitatea naţională, singura regalitate modernă ieşită din sinul unui popor revoltat.

Acestălalt caracter, care e de la o vreme cel esenţial, vine, nu numai din politica, „boemă", a lui Carol al IV-lea, care a definit oarecum ţara prin administraţia sa şi creaţiunile organisării sale, dar şi din restituirea de dînsul a creştinismului de liturghie slavă. Dispărut prin persecuţie încă din 1097, cu toată strălucirea de pănă atunci a marii mănăstiri Sazava, el reapare altfel, cu călugări anume aduşi din Dalmaţia, Croaţia, Bosnia, aducînd şi întrebuinţarea vechilor slove glagolitice, în 1347, la mănăstirea regală din Emaus. Dar aceasta însemna Scriptura în limba po-

www.dacoromanica.ro

porului — şi în adevăr găsim traduceri cehe încă din acest veac al XIV-lea pe care Hus, care e şi creatorul unei ortografii mai simple şi consecvente, le va revedea numai — şi totodată cuminecătura, după obiceiul bizantin, supt amîndouă speciile. Şi să mai amintim că é vremea cînd, după Cronica latină a lui Cozma († 1125) şi a continuatorilor lui, apare aceia, cehă, a lui „Dalimil" (c. 1300), versiunea cehă a istoriei oficiale comandată de Carol al IV-lea lui Pribik Pulkava şi cînd, apoi, romanele cavalereşti ale Apusului, cu Alexandria în frunte, operele populare de satiră şi de învăţătură, descrierile de călătorii, ca a celebrului Maundeville, legendele şi fabulele, trec, fie şi printr'un canal german, în literatura naţională boemă. E explicabil astfel cum încă un Toma de Stitny, ucenic al lui Milici, va scrie (c. 1300) tratate de morală şi teologie — deşi profan — în limba cehă, deschizînd astfel drumul pentru opera de polemică în limba vulgară a lui Hus el însuşi. In Psalmii versificaţi pe cari-i vor cînta Husiţii poesia lirică-şi va găsi apoi începuturile.

La schimbări aşa de mari, acasă şi în vecini, nu s'ar fi ajuns însă fără caracterul deosebit al împrejurărilor politice. Conruptă şi intolerantă—intolerantă tocmai pentru că era conruptă —, Biserica oferia materie de critică şi, prin pornirile ei prigonitoare ea aţiţa resistenţă. Hus şi Ieronim de Praga, asupra cărora se aruncase, temîndu-se de o catastrofă revoluţionară, şi şefii mişcării de reformă francesă, au fost jerfiţi acestei nesiguranţe de viitor a organisaţiei eclesiastice. Excomunicările şi interdicturile se repetau aşa de des tocmai fiindcă nu-şi aveau efectul dorit. Şi, pe de altă parte, în luptele lui Venceslas, care e şi regele Romanilor, cu anume dintre Papii epocei sale, partisani ai unui contra-Impărat, trebuie să se caute, cît şi în firea acestui capricios, incapabil de o cîrmuire consecventă, motivele unei atitudini şovăitoare care dădu lui Hus cît sprijin trebuia ca să-l îndemne la luptă şi să-l ducă la ruptura ireparabilă, dacă nu şi ca să-l apere de consecinţele declaraţiilor sale.

Abia se stînsese flăcările rugului din Constanţa, şi Boemia întreagă se aprindea de scînteia ce sărise de acolo. Moartea

www.dacoromanica.ro

lui Venceslas, succesiunea lui Sigismund, reținut aiurea, de interesele lui ungurești la Dunăre și în Carpați, de interesele lui imperiale în Italia și în Apus, inteţiră focul. Ambițiosul și ușuratecul principe crezuse că osînda ereticului, pe care el mai mult decît păcătosul Papă Ioan al XXIII-lea, și chiar cardinalii porniți contra lui, îl mînase la moarte, ajunge ca să mîntuie cu tulburările din Boemia, și, cînd le văzu și mai vehemente, el își puse speranțele pe armate de cruciați din toată lumea catolică, veniți ca să răsbune Biserica romană și s'o restabilească în drepturile ei, așa de brutal încălcate. Dar expedițiile de răsplătire din 1420, din 1422, din 1429 și 1431 nu aduseră decît o serie de înfrîngeri strașnice: la Praga chiar, la Deutsch-Brod, la Aussig ș. a. Talentul practic al lui Nicolae de Pistna, zis și Nicolae de Hus, și al lui Ioan Ziska, rămas, de și orb, în fruntea oștilor reformei, pînă la moartea sa, în 1424, mai ales al celui din urmă, descoperiră, supt impulsul nevoii, un nou fel de luptă, potrivit pentru țeranii cu coase cari aveau să resiste maselor de cavalerie feudală ori mulțimilor neexperiente, ușoare de împrăștiate, ale pelerinilor înnarmați contra eresiei. In curînd taberele lor — numite așa după noul oraș Tabor, pe care-l clădiseră lîngă Austi, în amintirea muntelui biblic—, ajunseră temute în toată lumea, și, după o perioadă de fericită defensivă, care numără rare ori numai un insucces, bandele boeme, acuma disciplinate și experiente, năvălesc în Austria, în Turingia, în Saxonia, în Franconia chiar, fără să li poată sta cineva împotrivă.

La început, regalitatea lui Sigismund nu fusese atacată de nemulțămiți, cari n'aveau nimic cu tronul însuși. Atitudinea lui îl făcu în scurtă vreme să piardă întreaga situație. De și se putu încorona în castelul din Praga, el ajunse a nu mai dispune de Capitala sa, unde răscoalele, luptele interne se urmau necontenit, dînd o privelişte de sălbatecă și sîngeroasă anarhie; nu odată trupele sale și ale ajutătorilor săi fugiră îngrozite înnaintea rebelilor. De la o vreme se iviră concurenți la o stăpînire pe care el se vedea bine că nu o mai poate reținea: Witold al Lituaniei,

www.dacoromanica.ro

vărul lui Vladislav Jagiello, umblă cîtva timp după această coroană, care fusese oferită regelui însuşi al Poloniei, prea prudent ca s'o accepte. Principele lituan Sigismund, fiul lui Korybut, fu primit în Praga, de unde-l izgoniră apoi.

Intru cît era o rînduială în această lume tulburată, care ajunse pănă la excesele Adamiţilor, cari recomandau urmarea fără sfială a naturii şi vedeau în Hustos el însuşi doar un „frate" căzut în greşeală, ea stătea numai în obşte şi în „bătrînii", în „căpitanii"ei, în profeţi ca preotul Ioan, care domni ca rege în Praga şi binecuvîntă murind pe ucigaşii din tagma lui, în predicatori, ca puternicul Ioan de Rokycana. Odată găsim o comisiune de guvern, în care sînt represintaţi de o potrivă nobilii, oraşului Praga, „taborul", cavalerii şi oraşele. Universitatea tăcuse de mult; arhiepiscopul Conrad, spre scandalul catolicilor, se unise cu poporul său; cea mai mare parte din baroni erau eretici.

In sfîrşit, după ce se încheiaseră cu părinţii Conciliului de la Basel aşa-numitele *Compactate*, care oprîră alte cruciate, elementele care ţineau la o oarecare ordine biruiră pe radicali şi excesivi în lupta de la Lipany (1434). După ce acum Sigismund murise, urmaşul său, care era, ca şi dînsul, rege al Ungariei şi rege al Romanilor. Albert de Austria, întîmpină totuşi aceleaşi greutăţi; şi asupra lui apăsa ura luptelor îndelungate pornite pătimaş de o intolerantă regalitate străină. I se ceru să se ţie de treva pe care înnaintaşul său o încheiase la 1436 şi să primească solemn „compactatele"; desfăcîndu-se de autoritatea reală, el putu să fie astfel primit şi încoronat, pe cînd ireductibilii oferiră coroana lui Casimir, fratele şi viitorul urmaş al regelui Poloniei.

Moartea înnainte de vreme a lui Albert, lipsa pentru moment a unui moştenitor, care se născu numai peste cîteva luni — acel rege Ladislau Postumul — dădu prilej altor discuţii şi uneltiri de partid. Pe lîngă regele polon el însuşi, principi de Brandenburg şi de Bavaria rîvniră la o situaţie totuşi aşa de puţin promiţătoare. Intre aceia către cari se adresau doritorii de lucruri nouă fu şi Frederic de Austria, noul rege al Romanilor, care avu francheţa să

www.dacoromanica.ro

recunoască insuficienţa lui pentru lupta ce s'ar fi cerut ca să se impuie şi, să se menţie, mărginindu-se a ţinea la dînsul pe copilul orfan, din care voia să facă un simplu instrument al politicei sale. Il reţineau acasă necontenitele hărţuieli cu ceilalţi principi din Casa de Austria, pe cari căuta să-i înlocuiască.

Astfel ajunse Boemia la *regele naţional*. Influentul nobil Gheorghe de Podiebrad, „eretic" şi el, dar de purtări foarte moderate, ajunse la 1448 stăpîn în Praga, unde se aşezaseră administratori străini în numele regelui Ladislau (în Boemia: Vladislav). Recunoscut de Impăratul Frederic ca domn de fapt în ţara lui, el fu ales la 1452 ca administrator al regatului, cu un sfat de unsprezece în jurul lui. Bandele taboriţilor, neavînd libertatea de odinioară, ieşiră din ţară, şi în curînd şefii lor, vestiţii „căpitani" ai războiului civil, ca Ioan Giskra, jucară roluri militare însemnate, cu mai mult folos, pe alte cîmpuri de luptă. Podiebrad rămase guvernator în numele unui rege slab care nu doria prea mult ceasul cînd ar putea să-şi vadă supuşii boemi.

La dispariţia, în 1457, a lui Ladislau se iviră candidaţi pentru tronul lui Ottocar. Surorile lui erau măritate cu ducele Wilhelm de Saxonia şi cu noul rege polon Casimir. Dar mulţimea ceru tumultuos să se aleagă un rege din mijlocul poporului însuşi. Chiar nobilii catolici, faţă de această energică manifestare, n'avură încotro şi-şi dădură adesiunea. Astfel ajunse Gheorghe rege al Boemiei, la începutul anului 1458, şi el putu să-şi supuie şi Moravia, care, dintru'ntăiu, nu voise să-l recunoască.

Toată domnia lui fu ocupată, de fapt, cu o singură sarcină: să încheie era luptelor religioase, ajungînd astfel la unitatea şi stabilitatea regatului său. De atîtea ori oferi Papei, care era acum Piu al II-lea, fostul legat în aceste părţi, Enea-Silviu dei Piccolomini, o împăcare, dar de atîtea ori i se ceru să renunţe la „compactate", să se întoarcă pe deplin la supunerea în cele bisericeşti faţă de Biserica romană, să contribuie astfel la desrădăcinarea eresiei, acum obosite şi gata să se disolve. El îşi dădea sama însă de

www.dacoromanica.ro

ajuns că în menţinerea resultatului ultim al luptelor husitismului stă, şi rostul lui pe acest tron fără altă legitimare, şi viitorul însuşi al poporului care scăpase astfel de supt primejdioase influenţe străine. El negoci deci din nou, cu un deosebit talent de a evita iremediabila ruptură. Odată, după sfatul unui aventurier din Sudul Franciei, Antoniu Marini, mare inventator în zilele sale şi tot aşa de mare făcător de planuri, el se adresă şi regelui Franciei Ludovic al XI-lea, propuindu-i o colaborare de cruciată care ar fi adus de la sine reconciliarea cu Scaunul pontifical. In 1465 totuşi regele era, pentru diplomaţia romană, numai ereticul, rebelul „Girzek", care trebuia nimicit, ca urmare a excomunicării aruncate împotriva lui. Şi pentru această operă de nimicire fu ales *cellalt rege naţional* din acest-Răsărit „austriac", Matiaş Corvinul.

Mişcarea husită pătrunsese în toate provinciile vecine. In părţile germane, ce e drept, ea nu întîmpinase nicio bună primire, de şi în anume din oraşele din preajmă, ca la Regensburg, se luară aspre măsuri contra propagatorilor de eresie. Ieronim de Praga însuşi mersese în Ungaria, în Rusia, în Polonia, sămănînd pretutindeni grăuntele Bisericilor apostolice, cu Scriptura Sfîntă în limba lor. Cînd Rutenii fură îndemnaţi să ajute la lupta contra husitismului, ei refusară, ca unii ce erau cuceriţi de această propagandă. Hus însuşi scrisese regelui Iagiello, şi un ucenic al lui predicase la Agram. Cuvîntul cel nou ajunse în părţile de sus ale Ungariei şi el răsbătu până în Maramureş, până în părţile vecine ale Ardealului, până în regiunile apusene ale acelei Moldove care atunci cuprindea şi Bucovina. De pe urma acestei propovedanii aprinse a „fraţilor" se făcu astfel acea dintăiu traducere a Bibliei în limba noastră, din care bucăţi se păstrează în „Codicele Voroneţean", în „Psaltirea de la Şcheia" şi, în alte copii, şi în deosebite manuscripte ulterioare.

Până atunci Ungurii n'aveau o literatură naţională, rămînînd astfel nespus inferiori Boemilor, cari locuiau singuri, afară de infiltraţia germană, pe un teritoriu naţional care, în timpurile creştine, nu cunoscuse alţi locuitori. Pe lîngă

www.dacoromanica.ro

cîteva Vieți de sfinți și de regi sfințiți, ca Gerard, Ștefan I-iu, Ladislau, o cronică în aceiași limbă latină fusese alcătuită, din cîntecele populare *tălmăcite* istoric și, din amintiri contemporane, de notariul „anonim" al regelui Bela la începutul veacului al XIII-lea. Un Simon de Keza, apoi autorii Cronicelor din veacul al XIV-lea—*Chronicon pictum*, numit așa după miniaturile ce cuprinde—au continuat să întrebuințeze limba învățaților. In limba poporului dominant se scria numai cîte o predică, precum e aceia la o înmormîntare, care ni s'a păstrat.

Trebui ca mișcarea husită, care dădu și Polonilor, a căror limbă de Curte a fost mult timp limba cehă, și cari au reținut „boemisme" în stilul documentelor lor, un început de literatură vulgară, pentru ca Scriptura să fie prefăcută în ungurește. Și aceasta nu s'a putut face între hotarele chiar ale Ungariei, unde, supt ocrotirea regelui Sigismund, lucrau de zor agenții de prigonire ai papalității, călugării minoriți, ci dincoace de munți, în Moldova noastră. Pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, care a știut să se folosească în politica lui de Husiți, această operă se îndeplinește de doi pribegi la Trotuș, în mijlocul unei populații din care nu lipsiau Ungurii. Și acești exilați pentru credință din patria lor se vor întinde de-a curmezișul Moldovei — de și orașul Huși, numit după „moșul" întemeietor, Husul, n'are, firește, nimic husit în originile sale — pănă la vărsarea Nistrului, unde Ciubărciul, azi desființat, a fost pănă tîrziu un cuib al lor. In veacul al XVI-lea acești eretici erau să deie aderenți noi propagandei luterane.

Dar influența husită nu se putea opri la literatură și la viața religioasă. Ea răscolia nemulțămiri sociale. Ele erau mai puțin ascuțite în Boemia însăși, unde țeranii, dacă-și plătiau dijma, își făceau lucrul și-și aduceau darul, poclonul, nu erau supărați de nimeni. In Ungaria se așternuse însă, asupra unei vechi libertăți țerănești feudalismul răspicat al Angevinilor și mai ales politica, de îndreptare socială germanică, a celor treizeci de ani de domnie a lui Sigismund. Sarcinele se făceau grele, și le suportau cu

www.dacoromanica.ro

aceiaşi nerăbdare naţiile celelalte ca şi Ungurii înşii. Dar pe cînd în Ungaria propriu zisă lipsi energia unei mişcări de izbăvire, aceasta se porni în Ardeal, Impăratul aflîndu-se încă în viaţă. Romînii, cel mai vioiu element în tot acest timp, se unesc cu fraţii lor de suferinţă unguri, şi, cerînd mărgenirea, stabilirea definitivă a sarcinilor iobăgimii, se retrag în massă pe muntele Bobîlna.

Ceia ce se petrece atunci are un netăgăduit caracter de husitism. Aceleaşi pretenţii pe care le găsim în Boemia, dar şi aceiaşi organisare, în „obşte", cu „căpitanii" şi „stegarii" săi. Nobilii, Saşii cedară la început şi încheiară, după datina boemă, un „pact". Şi apoi, cînd şefii răscoalei se întoarseră pe acasă, ei ştiură să-şi răzbune cumplit asupra lor.

Dar viaţa populară — care nu mai era să deie o revoltă socială decît la începutul veacului următor, a Secuiului Gheorghe Doja şi a Sîrbului „Ţarul Ivan", comandînd şi ei cete de şerbi romîni, — era scormonită prin această ridicare în arme. Clasa cea mai numeroasă ajunsese a-şi da sama de importanţa şi de puterea ei. Adăugîndu-se şi necontenita luptă cu Turcii la trecătorile ardelene, care cerea privigherea neobosită a populaţiei de baştină, ea ajunge să aibă acum rolul militar pe care-l avuseră odată baronii arpadieni, Cumanii regelui sau „vitejii", cavalerii Angevinilor. La Poarta-de-fier a ţerii păzesc „judeţele româneşti" *(sedes olachicales)*, şi din mijlocul lor se ridică atunci oameni cari pot sta alături cu „căpitanii" cehi, avînd aceiaşi origine populară ca şi dînşii, de şi ei nu răsar din mijlocul naţiei ungureşti înseşi.

Cel mai mare dintre ei, un tip representativ, e Iancu, fiul lui Voicu din Inidora, — pentru Slavii din Balcani, pe cari i-a condus de atîtea ori contra Turcilor, „Iancu-Vodă Sibiianul", iar pentru Unguri, în nobilimea cărora intrase prin convertirea la catolicism, Hunyadi János.

Avînd acea comuniune cu Biserica romană care i-a lipsit regelui boem Gheorghe, el poate lua, după ce fusese condotier la Milan şi ajunsese Voevod al Ardealului şi conte de Bistriţa, şpan al Secuilor, dispunător în voie al puterilor provinciei în care se născuse, — sarcina de că-

www.dacoromanica.ro

pitan de cruciată, începînd astfel o luptă contra Turcilor care a fost rostul vieţii sale şi pe care a lăsat-o ca moştenire fiului, chemat la o şi mai mare soartă. Rămas Romîn în suflet, el face din această luptă o misiune românească, întrebuinţînd pentru acest scop şi mijloacele Ţerii-Româneşti şi ale Moldovei, unde schimbă Domnii după plac. Dan al II-lea, Vlad Dracul, Vladislav Dan au fost auxiliarii lui, pe cari-i sfărma cînd se opuneau sarcinii ce li se hotărîse. Biruitor în marea campanie din 1443, învins la Varna, el va relua lupta, care-l va duce la noua neizbîndă de la Cosovo, dar şi la triumful final al liberării Belgradului de asaltul lui Mohammed al II-lea, triumf căruia-i supravieţui numai cîteva săptămîni (1456).

El chemase din Polonia pe regele Vladislav, care trebuia să cadă, în 1444, la Varna, şi el îl menţinuse. După această catastrofă el rămăsese Guvernator general al regatului, în acelaşi timp şi cu aceiaşi putere ca şi Podiebrad în Boemia. Dar era Romîn în mijlocul unor baroni unguri, cari-şi găsiră un şef în contele Ulric de Cilly, fratele reginei Barbara a lui Sigismund. Insă poate tot ar fi ajuns rege dacă moartea lui n'ar fi precedat cu cîteva luni pe a lui Ladislau Postumul.

Ladislau, fiul cel mai mare al „Valahului", fusese tăiat ca rebel, după asasinarea lui Cilly, în ultimele clipe ale vieţii regelui. Rămăsese însă un al doilea fiu, Matiaş. Şi nimic nu putu împiedeca pe acesta, care avea abia patrusprezece ani, de a lua Scaunul de domnie ajuns vacant. Nimic, nici calitatea lui de Romîn, pe care o scădea prea puţin în ochii rivalilor sîngele unguresc al mamei sale, Elisabeta Szilágyi.

Matiaş fiul lui „Iancu-Vodă Sibiianul" nu putea fi decît un rege de cruciată. Şi în adevăr a luptat cu Turcii în tot cursul vieţii lui: în Bosnia, unde a pus un „rege" de creaţiunea sa, pe Nicolae Ujláky, în Serbia, la Şabaţ, pe care-l cuceri, la Dunărea noastră chiar, de şi a comis greşeala de a lăsa să cadă, în 1462, pe Vlad Ţepeş, din care făcu prisonierul său, şi de a ataca, în 1467, pentru a fi ruşinos

www.dacoromanica.ro

învins, pe Ştefan-cel-Mare. De la 1475 însă până la 1484 el rămîne un adversar hotărît al Sultanului.

O mare figură în Europa contemporană, acest rege harnic şi „democrat", iubitor de cultură şi de arte, cu toate defectele lui de trufie şi inconsecvenţă. Cu atît mai mare decît zgribulitul Habsburg, care, în Stiria şi în Austria, adăposturi de pîndă, ascundea coroana imperială, de care nu era vrednic!

Din nenorocire pentru dînsul, el înţelese funcţiunea sa „austriacă", de misionar înarmat al Scaunului roman, şi faţă de Gheorghe Boemul, excomunicat de Roma. Dorind el însuşi coroana acestuia, el îl atacă, în 1468, a doua zi după înfrîngerea de la Baia, de şi fusese soţul Ecaterinei, fiica „ereticului". Moravia, Silesia, care nu voiseră pe „usurpator", îl primiră pe dînsul cu bucurie. Răspins în cuprinsul chiar al hotarelor boeme, el revine îndată ca să-şi răsbune în chipul cel mai crud. Proclamat, mai d'innainte, rege la Olmütz, e silit însă a căuta, destul de grăbit, drumul spre casă.

Îşi va căuta apoi mîngîierea năvălind din nou în Moravia, la 1474, în clipa cînd ajutorul lui era necesar în Moldova şi Ţara-Românească, unde fu reţinut, pe urmă, zece ani. Dar în 1477 şi apoi în 1482, în preajma armistiţiului cu Sultanul Baiezid al II-lea, se va începe şi acea luptă cu Austria care-i îngădui mulţămirea de a întra în Viena (1485), unde-i era dat să-şi mîntuie, în 1490, zilele, ca stăpînitor. Frederic Împăratul fugise la Nürnberg. Căsătorit a doua oară, cu Beatricea de Neapole, Matiaş putea hrăni, aclamat de o Curte întreagă de Italieni, cari-i cîntau laudele şi-i zugrăviau chipul de Cesar încoronat, speranţele de intervenţie şi influenţă, în Italia însăşi, ale predecesorului său, Ludovic-cel-Mare.

Dar atacul lui contra Boemiei era să aducă peirea independenţei acestui regat, în acelaşi timp ca şi catastrofa, supt sabie turcească, a Ungariei sale înseşi. Ea va da amîndouă Coroanele, aşa de puţin meritate, strănepotului acelui Frederic pe care Matiaş îl gonise înnaintea sa şi al cărui fiu, cavaler „fără bani" (*pochi danari*, ziceau Italienii) şi fără scop, Maximilian, avuse norocul de a lua

www.dacoromanica.ro

cu Maria, fiica lui Carol Cutezătorul, moştenirea burgundă şi acela de a pregăti prin căsătoria fiului lor, Filip-cel-Frumos, cu Ioana Nebuna, fiica Isabelei şi a lui Ferdinand Catolicul, regii spanioli, dominaţia nepotului de fiu, Carol Quintul.

In adevăr Gheorghe Podiebrad, care avea fii — şi unul din ei, Victorin, aşa de viteaz! —, chemă pe Vladislav, fiul regelui polon Casimir, la succesiunea sa (1471). Moartea lui Matiaş, care lăsa numai un neacceptabil fiu din flori, Ioan, născut de o Silesiană, dădu şi Ungaria, rîvnită încă de mult de Casimir, fratele lui Vladislav, şi acuma de regele Ioan Albert, aceluiaşi om leneş şi laş, care, firește, nu păstră nimic din cuceririle austriece, fiind bun bucuros că poate învinge concurenţa la tronul unguresc al lui Maximilian. Ca o umbră trecu el pe tronurile celor două ţeri negermanice, care, reunite în altă mînă, puteau opri în loc pe Turci. Fiul său, Ludovic al II-lea (1516), apăru abia în Boemia; Ungurii îl părăsiră, cu ambiţiosul Voevod ardelean Ioan Zápolya în frunte, în lupta pe care i-o oferi un Sultan care era Soliman-cel-Măreţ el însuşi. In catastrofa de la Mohács (1526) el se înnecă în mlaştinile sîngeroase ale cîmpului de luptă, şi cu el peri unitatea Ungariei înseşi.

Habsburgii, ridicaţi prin situaţia lor burgundă şi spaniolă şi înarmaţi cu un recent pact de familie, smulsu lui Vladislav, erau acolo ca să reclame moştenirea.

www.dacoromanica.ro

VI.

Habsburgii şi ofensiva turcească.

Printr'o fericită potrivire de împrejurări — nenorocită însă, în cel mai înnalt grad, pentru creştinătatea însăşi — Casei de Habsburg i se deschidea la 1526 moştenirea coroanelor Boemiei şi Ungariei.

Acel care pregătise această înnălţare şi îmbogăţire a Casei sale fusese regele cavaler, Impăratul „fără bani", ocrotitorul şi tovarăşul cîntăreţilor, cel dintăiu Maximilian. Aceasta nu înseamnă că el ar fi fost, ca vicleanul şi pînditorul său tată, un cap politic, de potriva contimporanului său francez, Ludovic al XI-lea, întemeietor de monarhie modernă, sau ca acel rege iberic al cărui nume-l purta noul Suveran ungaro-boem, Ferdinand Catolicul, îndeplinitor, în definitive forme de Stat, al unităţii naţionale spaniole. Dacă a rotunzit posesiunile lui austriece prin adăugirea provinciei lăsate la moarte, în 1500, de contele Lienhart de Görz (Gorizia, Goriţa), ceia ce-i dădea, în Pusterthal şi aiurea, trecătorile către Italia, aşa de mult dorită pentru dînsul, dacă a lichidat în sfîrşit situaţia Casei sale în Sviţera veşnic rebelă, acestea sînt numai hasarduri, iar nu acte ale unei politice consecvente. De fapt, marele lui talent a fost numai ca, frumos, viteaz şi îndrăzneţ, să urmărească moştenitoarele cu zestri teritoriale importante.

Prin Maria de Burgundia el avu astfel Ţinuturile burgundice propriu-zise şi Ţerile-de-jos şi prin căsătoria fiului

www.dacoromanica.ro

său dădu familiei puternica bază spaniolă. Cînd ducele Francisc de Bretania moare, Maximilian se logodeşte cu Ana, singura moştenitoare a acestuia, care-l primeşte bucuroasă: a trebuit toată energia părintească a fiicei lui Ludovic al XI-lea, Ana de Beaujeu, pentru ca principesa bretonă să ajungă soţia tînărului rege frances Carol al VIII-lea, în numele căruia, ca soră, Ana avea regenţa, şi astfel încă o unire nenaturală de pămînturi fără legături între ele a fost împiedecată de a încurca desvoltarea firească a Statelor şi a naţiunilor. In Ungaria şi Boemia silinţile lui Maximilian au fost însă fericite, pănă la capăt.

Pe basa înţelegerii din 1463, păcea de la Pressburg alcătuise un pact de familie între Habsburgi şi Iagellonizi, cari, după un obiceiu al timpului, îşi făgăduiau moştenirea reciprocă. Regele Vladislav avea o fiică, Ana, şi Maximilian era gata să fie, ori el însuşi, ori unul din fiii săi, Carol şi Ferdinand, stăpînitorul zestrii acestei moştenitoare. Cum se putea aştepta încă şi un principe în descendenţa lui Vladislav, i se făgădui acestuia, cînd şi dacă se va naşte, mîna Mariei, fiica regelui Romanilor. Astfel, chiar de la ivirea lui pe lume, Ludovic, acest principe, a fost bun logodit cu aceia care nu-i aducea decît speranţe ce nu erau să se îndeplinească. In 1515, întărindu-se învoiala din 1507, i se punea în perspectivă chiar o imposibilă alegere ca Impărat, doar s'ar întări şi mai mult legăturile între cele două Case. Peste şese ani în sfîrşit, îndoita căsătorie a lui Ludovic, care era acum rege, cu Maria şi a lui Ferdinand cu Ana se încheie, cu mai multă bucurie a prinţilor decît a popoarelor despre care se dispunea astfel.

Căci Boemia nu voia un stăpînitor pe care să nu-l fi ales ea, păstrînd prin recunoaşterea lui solemnă drepturile de libertate confesională, de îngăduire a utracvismului naţional, care erau cuprinse în Compactate. Iar Ungaria arătase încă din 1505 că ea nu mai voieşte să fie guvernată de străini, pentru scopuri străine. Şi nu lipsiau candidaţi indigeni, pe cari-i răscolise şi lipsa pănă la un timp a unui moştenitor. Era fiul regelui Matiaş, un tînăr cavaleresc,

www.dacoromanica.ro

care promitea să fie un bun stăpînitor în felul tatălui său, era Ştefan Báthory, vestitul luptător pentru creştinătate împotriva năvălirii turceşti, era Ştefan Zápolya, din Zips, de la Trencsin, care fusese locţiitorul lui Matiaş în Austria. Cînd acesta va dispărea — cam odată cu ceilalţi doi —, aspiraţiile lui fireşti trecură la moliul său fiu, căruia totuşi nu-i lipsia ambiţia, Ioan. Şi acesta avea un razim pentru pretenţiile lui la Coroană, care se manifestară şi înnainte de 1526, nu numai în prestigiul părintesc ori în acela care reieşia din căsătoria surorii sale, Barbara, cu însuşi regele Poloniei, Sigismund I-iu, dar şi în calitatea sa de Voevod, timp de ani îndelungaţi, al Ardealului şi în serviciile de „salvator" pe care le adusese clasei dominante prin biruinţa sa, în zile de straşnică anarhie, asupra bandelor ţeraneşti ale lui Gheorghe Doja şi ale „Ţarului Ivan" Sîrbul, ale lui „Ivan cel Negru", între care, în amîndouă casurile, erau, cum am spus, şi atîţia iobagi romîni.

Era de aşteptat, nu numai o alegere, dar şi o recunoaştere deplină, o impunere absolută şi durabilă a acelui care se înfăţişa la 1526, încunjurat de trupe proaspete pe care ştiuse, prin zăbavă, să le scape de catastrofa din 1526, ca un fel de candidat naţional contra Austriacului.

Pentru ca aşa ceva să se fi întîmplat, ceia ce ar fi permis Ungariei să împiedece măcar o întindere a Turcilor pe pămîntul regatului, dacă nu să răzbune ruşinoasa înfrîngere şi să reiea tradiţionala operă de cruciată — Doja însuşi se presintase ca un şef de cruciaţi în stilul lui Ioan de Capistrano, din zilele asedierii Belgradului —, ar fi trebuit ca Ungaria să n'aibă atîtea certe de familie, atîtea înduşmăniri de partide şi, pe lîngă aceste motive de neunire, şi atîtea antagonisme între provinciile arbitrar unite supt Coroana Sfîntului Ştefan.

Căci, de fapt, în Nord erau oraşele germane, cu Pressburg, în frunte, cu Kaschau, cu Leutschau, apoi în Vest castelanii de rasă germană şi o întreagă ţerănime, colonisată, de aceiaşi origine, iar în Sud instinctul slav al Croaţilor şi Slovenilor cerea necontenit o osebire, pe care numai necontenita teamă a năvălirilor turceşti, reclamînd, pentru a

www.dacoromanica.ro

fi înfruntate, toate puterile regatului, o împiedecaseră, în vremi mai nouă, de a se pronunța și afirma.

Deci, pe cînd în vechea reședință a Albei-Regale, a Belgradului Slavilor panonieni, — Székes-Fehérvár pentru Unguri, iar pentru Germani Stuhlweissenburg — o dietă de alegere făcea, în Novembre, rege unguresc pe Zápolya, Ferdinand era ales, în Decembre — dar scrisorile de chemare fuseseră antidatate pentru a se cîștiga măcar așa precedența —, de o dietă din Pressburg.

Totul vorbia în favoarea Ungurului și contra intrusului german, în ciuda actelor de învoială ale acestuia cu un rege care nu avea, de sigur, dreptul să fixeze după plac moștenirea în țara unde el însuși intrase numai prin alegere și de care era străin prin sînge, fără o legătură de căsătorie măcar cu poporul peste care fusese chemat a domni. Zápolya avea o armată gata; Ferdinand trebuia să-și formeze una; cel dintăiu poseda izvoarele lui de avere, cel de-al doilea trebuia să cerșească subsidii de la Statele „provinciilor ereditare", ducînd o viață aproape autonomă; — unul se luptase o viață întreagă și cîștigase biruințe, celălalt n'a stat niciodată în fruntea unei oștiri. În sfîrșit regele Ioan avea, nu numai legături multiple și puternice în Polonia, dar el era de mult timp și în raporturi cu Domnii români, dintre cari al Moldovei, o mare personalitate, Petru Rareș, era gata să-l ajute — cum a și făcut-o în lupta biruitoare de la Feldioara, în 1529, a Vornicului Grozav cu Sașii ferdinandiști —, în schimb pentru păstrarea feudelor ardelene ale lui Ștefan-cel-Mare și pentru drepturi feudale la Bistrița. Ca ultim și decisiv element de sprijin, Sultanul Soliman-cel-Măreț, primise cu bucurie ofertele și rugămințile acestui „fiu al său", „Voevodul Ianoș" și el veni însuși pentru a-l instala în Buda, după care cetele otomane merseră să desfidă pe Ferdinand ca și pe „Craiul din Beciu", Carol Quintul, în Capitala lor austriacă, acest „Beciu", Viena. Peste doi ani, Sultanul pătrundea în posesiunile austriece chiar, până la Güns.

Și totuși Zápolya nu ajunse la capăt. Față de Moldovean ca și față de Împăratul turcesc al acestuia, Ferdinand întrebuință aceleași mijloace, — cel dintăiu Habsburg care

www.dacoromanica.ro

s'a umilit la Poarta păginului, contra căruia tocmai el era chemat să îndeplinească, după tradiţie şi după aşteptările creştinătăţii întregi, opera de cruciată. Un moment, se păru că Sultanul vrea să iea totul pentru el, trimeţînd, pe la noi, în Ardeal pe bastardul de doge veneţian Ludovic Gritti, care peri prin răscoala Ungurilor din provincie, umiliţi şi ameninţaţi de dînsul. Astfel, după un şir de lupte haotice, care aduseră de mai multe ori dincolo de munţi oşti moldoveneşti şi muntene, silind pe nobilii maghiari însişi a recunoaşte că Petru-Vodă e primit bucuros de cei de un sînge şi de un graiu cu dînsul, se ajunse la tratatul din 1538, care păstra lui Zápolya, cu titlul de rege, Ardealul şi comitatele exterioare pănă la Tisa, dar asigura rivalului său întreaga moştenire dacă ea n'ar reveni unui urmaş al Craiului Ioan.

Cînd acesta muri, tînăr încă, lăsînd pe soţia sa Isabela, fiica regelui polon şi a Bonei Sforza din Milan, în aşteptarea unui copil, problema succesiunii ungureşti se puse din nou şi încă odată ea deschise poarta intervenţiei turceşti, care-şi urmăria foloasele proprii. Din nou apăru Sultanul, Împărat al Răsăritului, continuator al tradiţiei bizantine faţă de cursul Dunării şi faţă de această Panonie. I se aduse în lagărul de lîngă Buda, de unde gonise slaba garnisonă a lui Ferdinand, pruncul asupra căruia trecuseră drepturile regelui vasal, şi în loan Sigismund Soliman salută, luîndu-l în braţe „părinteşte", pe „Craiul Ştefan" al acestei Ungarii supuse puterii sale prin dreptul cuceririi. Dar, în loc să-l aşeze şi pe acest copil în Scaunul de unde domnise tatăl său, el îl trimese în Ardeal, iar vechea cetate a lui Matiaş Corvinul ajunse reşedinţa Paşei-beglerbeg pentru provincia ungurească (1540).

In Ardeal, luptele urmară, între Ferdinandişti, cari-şi aflau sprijinul în personalităţi ungureşti neastîmpărate, ca şi în obştea Saşilor, şi între Isabela ori, mai bine, între epitropii fiului ei, Sîrbul Petrovici şi Croatul Gheorghe Utieşenovici, ajuns episcop, cardinal, tesaurariu al Regatului după ce începuse ca un simplu „frate" călugăr. Ele dădură prilej unei nouă intervenţii turceşti, conduse de un

www.dacoromanica.ro

comandant persan, Ulama; din această a treia năvălire resultă, la 1551-2, paşalîcul de Timişoara, stăpînirea turcească directă în Banat şi pe malurile Tisei. Castaldo, generalul împărătesc al lui Ferdinand, putu să înlăture printr'un omor, dibaciu pus la cale, pe Utieşenovici, veşnicul uneltitor, care-şi zicea şi Martinuzzi, dar nu să-şi salveze de cotropire aceste locuri de bogată roadă, de mari amintiri istorice ale cruciatei unui Ştefan Báthory şi unui Pavel Chinezul.

După ce fusese readusă de Domnii noştri, din ordin turcesc, în Ardealul curăţit de Imperiali, Isabela îşi mîntuia zilele în castelul ei de la Gilău lîngă Cluj, în 1559. Trebui cîtăva vreme încă pănă la consolidarea tronului de aspiraţii „regale" — *Craiu* îi ziceau supuşii — al lui Ioan-Sigismund: el vegetă peste zece ani în acest Scaun de stăpînire ardeleană, rămînînd credinciosul vasal al Sultanului, de şi ajunse şi la o înţelegere cu Ferdinand, care-i recunoştea, cu tot pactul de familie anterior, drepturile la stăpînire. Iar, în acest timp, Soliman urmăria îndărătnic gîndul său de a preface Ungaria austriacă în pămînt turcesc. Moartea-l prinse supt zidurile Sighetului, eroic apărat de Zriny, şi numai faptul că fiul său Selim a fost un trîndav mîncău şi beţiv, menit să piară de pe urma esceselor sale, a făcut cu putinţă încheierea armistiţiului de la 1568.

Acest armistiţiu, care îngăduia pe Turci în Buda şi pe vasalii lor în Ardeal, care făgăduia tribut şi mai departe pentru partea din Ungaria deţinută de Ferdinand, nu era însă decît cea mai ruşinoasă abdicare a rolului de cruciată, care singur putea să îndreptăţească şi să consacre presenţa Habsburgilor la Dunărea mijlocie.

Incapabili de a apăra şi de a întinde catolicismul la această graniţă orientală, ei se dovediseră şovăitori în a-l apăra chiar între margenile posesiunilor lor, vechi şi nouă. In Boemia, utracvismul deschidea drum liber noului luteranism, pe care creatorul său îl punea, într'o scrisoare către Electorul de Saxonia, în legătură cu husitismul şi pe care Cehii ei înşii îl înţelegeau ca un utracvism nou pentru altă

www.dacoromanica.ro

naţie, a Germanilor. Cu cît se stingea vechea înfăţişare a Reformei, rămasă de la un timp apanagiul harnicilor Fraţi Boemi ai lui Lukas, răspînditorul Bibliei naţionale, cu atîta progresa această variantă contemporană a vechii mişcări. Ferdinand trebui s'o recunoască în acest regat al său, după ce fratele său, strălucitorul Carol Quintul, nu putuse, prin atîtea lupte, s'o desrădăcineze din Imperiul însuşi, unde ea se susţinea şi prin interesul teritorial şi politic al principiilor secularisatori. Dacă pentru moment nu se vedea o primejdie — totuşi la 1547 o răscoală cerea, alături cu adevărata suveranitate a dietei, şi recunoaşterea solemnă a utracvismului —, mari evenimente de viitor se pregătiau prin această dualitate religioasă, recunoscută şi de noul domn al ţerii.

In Ungaria, întinsul comerţ al Saşilor, mijlocitor între Apus şi Răsărit, ca şi drumul tinerilor la Universităţile germane, pline cu toatele de spiritul Reformei, trebuia să introducă între orăşenii de limbă germană lutheranismul. Honterus, din Braşov, făcu dintr'însul însăşi esenţa morală a vieţii consîngenilor săi şi cea mai intimă legătură a lor cu poporul cel mare căruia-i aparţineau. Pentru a evita o confundare, fie şi numai în această privinţă, nobilii unguri supuşi unei dinastii care aproape jumătate de veac s'a sprijinit pe Franţa, se convertiră la calvinism, şi acesta ajunse astfel şi un semn de deosebire între Ardeleni şi conaţionalii lor din Ungaria propriu-zisă. In Ardeal s'au dat astfel Bibliile calvine, în limba vulgară, a lui Heltai, născut între Saşi, şi a lui Gaşpar Károlyi. Ajutată şi de Ioan-Sigismund, eresia unitară, ariană, a lui Francisc David putu să se aciueze şi ea în această provincie. Dar toată această frămîntare nu era să rămîie fără influenţă şi asupra Ungariei Superioare, unde toate silinţile Habsburgilor nu fură în stare să împiedece, odată cu această răspîndire a scrisului şi spiritului calvin, şi acel spirit de naţionalism şi de libertate pe care-l înteţia oarecum doctrina revoluţionară însăşi.

In „provinciile ereditare“ chiar, Reforma pătrunde, în cele

www.dacoromanica.ro

de limbă germană, ca şi în provinciile slave de la Sud, pentru care Primus Truber va tipări cărţile sale sfinte în limba poporului — mijloace şi de agitaţie naţională, fără ca el s'o fi vrut, — la Tübingen.

In aceste provincii, de altfel, domnia o iubire de separatism, o tendinţă spre autonomie, o răspingere instinctivă contra pornirilor de afirmare a puterii centrale, apleçată, ca pretutindeni, spre absolutism, care făcea ca Habsburgii să nu poată trage nici pe departe folosul ce erau în drept să-l aştepte de la dînsele.

Prin părăsirea drepturilor lui Carol Quintul asupra părţii lui din moştenirea lui Maximilian I-iu,—Austria-de-sus, Tirolul, Görz, Trieste, Friulul,—Ferdinand, care ajunsese şi el, la 1531 încă, rege al Romanilor şi moştenitor designat la Imperiu, avea singur stăpînirea asupra acestui patrimoniu unde nu-l chemase nicio alegere. Dar, în afară de răscoale ţerăneşti, în legătură cu cele din Germania — le vom întîlni şi la sfîrşitul acestui veac —, el întîmpină resistenţă la orice încercare de a întrebuinţa puterile acestor teritorii. Viena izbucneşte în răscoală hotărîtă, şi capete trebuiră să cadă pentru ca liniştea, dar nu şi mulţămirea, să fie restabilită. Tirolul ceruse încă din 1525 o situaţie cu totul specială, cu judecători aleşi, cu secularisarea tuturor averilor mănăstireşti, şi izbutise a smulge aşa-numitele „articole de la Meran". După experienţa pe care o făcu şi fiul, urmaşul lui Ferdinand, Maximilian al II-lea, cu aceşti cerbicoşi supuşi, cari veniseră la Habsburgi *fiecare cu datinile lor,* de care nu suferiau să se atingă nimeni, se ajunse iarăşi la creaţiunea unor apanagii, care satisfăceau asemenea tendinţi, centrifugale. Şi, astfel Ferdinand, unul din fiii acestuialt Impărat, domni, foarte popular între ai lui, în Tirol, alt frate, în Stiria, ca şi în Ţinuturile slave, vecine, ale Carintiei şi Carniolei, pe cînd Albert avea mai mult în samă Viena însăşi.

Acest Maximilian, prea puţin ocupat în Imperiul însuşi, rămase mai mult străin de toate posesiunile sale. După încercări, pe care le făcuse întăiul Maximilian însuşi, de a crea forma unitară a unui „Hofrath", *Sfat de Curte,* a unui organ fiscal central, „Hofkammer", mai presus de

www.dacoromanica.ro

State şi de Guvernele provinciale, „Regierungen“, după cîteva convocări zădarnice şi ale Ungurilor şi Boemilor la „diete generale“, singur marele „Sfat de Războiu“, *Hofkriegsrath*, în care Împăratul numia pe cine voia, administrator, cleric sau general, indigen sau străin, mai formă afară de persoana însăşi a Suveranului legătura între aceste ţeri aşa de deosebite în principiul ca şi în aşezămintele lor.

La vre-o misiune catolică înlăuntru, la vre-o misiune creştină în afară nici nu se gîndia urmaşul lui Ferdinand tributarul Sultanului. Luteranismul putu să înainteze cu atît mai mult, cu cît Cesarul însuşi, crescut de un preceptor reformat, ura doctrina catolică, recunoştea adevărul predicaţiei contrare şi, legat cu inima de utracvism, nu voia, pănă la moartea lui chiar, să se cuminece supt o singură specie, de şi, de dragul Coroanei imperiale, făcuse anumite declaraţii şi se silia să observe anumite reserve.

Ungaria naţională a Ardealului se putu desvolta deci în voie supt dînsul (1564-76). Puţin înnainte de moartea lui se produse, fără ca el să se amestece, crisa dinastică a dispariţiei dinastiei zápolyene. Un Romîn era să ieа atunci moştenirea Ardealului, cum, cu o sută de ani în urmă, un Romîn avuse moştenirea Ungariei însăşi. Gaşpar Bechieş (Bekes), din părţile Banatului, pline de asemenea mici nobili „valahi“, trecuţi în cea mai mare parte la calvinism, era un om bogat şi influent, al cărui talent şi a cărui energie îi cîştigaseră o situaţie în adevăr preponderantă. El luptă cu armele în mînă pentru acest tron „regal“, şi puţin a lipsit să nu biruiască. Ni putem închipui ce efect ar fi avut pentru neamul nostru din acele părţi această instalare a lui pe o vreme cînd, de la vechile mănăstioare de lemn, prin fundaţiunile mănăstireşti, din Vad, din Galaţi, din Prislop, din Geoagiu, ale lui Ştefan-cel-Mare şi ale Domnilor munteni, se ajunsese la episcopii statornicite, la o Mitropolie, fie şi de aderenţă calvină, în Capitala însăşi a provinciei, şi cînd, supt înrîurirea frămîntărilor religioase, se desvolta o literatură, a Scripturii şi a comentariilor ei, care nu e inferioară literaturii ungureşti contimporane.

www.dacoromanica.ro

Dar Ştefan Báthory învinse, întemeind o dinastie cu adînci rădăcini în trecut, pe care o continuă fratele său, crescut în Franţa, Cristofor, şi fiul acestuia, Sigismund, elev al Iesuiţilor. Despărţiţi de Ungaria austriacă prin paşalîcurile de isolare ale Turcilor, care ţineau în frîu pe Ungurii de o atîrnare şi pe Ungurii de atîrnarea cealaltă, *aceşti Báthoreşti, cu cît pămînt aveau şi cu sprijinul însuşi al suzeranilor păgîni, izbutiră a face ceia ce Habsburgii nu erau în stare să întreprindă.* Vasalul turcesc din Ardeal căpătă acea Coroană a Poloniei pe care n'o putuseră căpăta, nici la stingerea Iagelonizilor, nici la fuga înlocuitorului lor, Henric de Franţa — cum nu erau s'o dobîndească decît pentru o înfrîngere şi o ruşinoasă capitulare, în profitul unui slab rival suedes, nici la moartea regelui Ştefan — arhiducii austrieci: Ernest şi Maximilian, contra ambiţiei cărora se ridicase necontenit, favorisînd pe orice alt candidat, spiritul de independenţă, instinctul de conservare al Polonilor. Şi Ştefan Báthory, a cărui amintire s'a păstrat mult timp în Polonia, unde, guvernînd energic, el a întemeiat adevărată şcoală politică, luase asupră-şi şi ocrotirea propagandei catolice în Răsărit, pe vremea activităţii în Rusia a unui Possevino, şi antagonismul contra Moscoviei shismatice, căreia-i smulse provincii însemnate şi, în sfîrşit, — măcar pentru un viitor mai îndepărtat — opera de cruciată, căci acest supus vasal turcesc pregătise, cu Cazacii şi cu o armată de mercenari, cum nu mai fusese până atunci, mijlocul cu care credea că s'ar putea ajunge la stăpînirea Dunării-de-jos, pentru Polonia sa şi pentru creştinătatea catolică.

In acest moment, Rudolf al II-lea, menit prin numele său la un mare viitor, luase moştenirea tatălui său Maximilian. Crescut în întunerecul Curţii spaniole a ultimilor cinci ani din domnia lui Carol Quintul şi alături de sumbrul său văr Filip al II-lea, suferind de pe urma unei grele boli de tinereţă, el începu cu mintea zguduită ca să termine ca un maniac, interzicîndu-şi orice legături cu lumea — principii trebuiau să comunice prin servitorii cari făceau focul în sobele Curţii —, întrebînd stelele asupra viitoru-

www.dacoromanica.ro

lui ce-l aşteaptă şi căutînd în dosul perdelelor, cu sabia în mînă, duşmani misterioşi.

Nici fratele său Matthias, care era, încă din 1608, guvernator în Austria, Moravia şi Ungaria, pentru a suplini această incapacitate absolută a bolnavului, care urmă să vegeteze în Praga,—adevărata Capitală habsburgică faţă de Viena decăzută, — nici tutorii săi din Consiliu nu putură suplini această lipsă a Suveranului.

In loc să se revie la o misiune de mult părăsită şi care acum, în timpul minorităţii lui Sigismund Báthory, nu mai revenia nici maghiarismului ardelean, Rudolf privi cu linişte resemnată pregătirile de atac ale Turcilor. Supt degeneratul Selim, supt fiul său, epilepticul Murad, supt Mohammed al III-lea, ceva mai zdravăn decît tatăl şi bunicul său, Casa lui Osman ea însăşi părăsise de fapt frînele unui guvern care fusese până atunci o necontenită comandă de război. Dar, aici, Marii-Viziri erau gata să înlocuiască pe Impăratul nedestoinic, şi ei nu făceau parte dintr'o clasă, supusă scăderilor eredităţii, ci se ridicau, prin intrigi une ori, dar totuşi şi prin merite, din mijlocul poporului însuşi. Astfel Albanesii Ferhad şi Sinan se succedau la putere prin 1590, şi cel din urmă, un om de o energie extraordinară, de o mare pasiune războinică, provocă, exploatînd o luptă de hotar la graniţele Bosniei, în care căzuse şi o rudă a Sultanului, războiul cu Casa de Austria. Ţinta era să se cucerească toată Ungaria habsburgică.

De fapt s'a cîştigat de Turci marea luptă de la Keresztes; mai mult decît una din cetăţile brîului de apărare căzuse. Dacă totuşi planul lui Sinan putu fi zădărnicit, Imperialii avînd şi unele succese importante, aceasta nu se datoreşte numai ajutorului puternic dat de Papa Clement al VIII-lea, care trimetea bani, steaguri binecuvîntate, contingente militare, comandanţi francesi şi toscani, visînd de o Constantinopole liberată care s'ar chema după el „Clementina", ci neaşteptatelor împrejurări de la Dunăre şi din Carpaţi, care puteau fi încă un mare noroc pentru Habsburgi.

Hrănit cu exemplele glorioase ale anticităţii clasice,

www.dacoromanica.ro

Sigismund Báthory, trup neîntreg şi minte şubredă, se ridică, pentru mărire şi faimă, contra Sultanului, tăind fără milă pe nobilii din partida turcească. Indemnuri ale agenţilor pontificali aduseseră Moldova lui Aron-Vodă în legătură cu Impăratul, care trimetea steaguri de luptă şi Cazacilor gata de pradă. Din propria iniţiativă, Mihai Viteazul, din Ţara-Românească, rupsese cu stăpînii săi. Se nădăjduia şi cîştigarea Polonilor, ba chiar a Tatarilor păgîni, pentru marea Ligă de cruciată.

După biruinţa lui Mihai la Călugăreni, după întoarcerea lui biruitoare din munţi asupra Giurgiului şi succesele lui pe liniile Dunării, Ardeleanul, căruia nu-i reuşise atacul la Timişoara, abdică. El părăseşte ţara sa lui Rudolf, a cărui rudă stiriană, arhiducesa Maria-Cristina, îi era, de puţin timp, soţie; îi ajung două feude silesiene, unde putea fi aclimatat şi reţinut. Ardealul dorit, căutat, prin toate mijloacele, atîtea decenii, se oferia astfel Habsburgilor.

Se trimeseră trei comisari unguri, cari veniră şi la Tîrgovişte ca să iea jurămîntul lui Mihai. Lumea se aştepta să vadă în noua provincie pe Maximilian, fostul rege polon. Voevodul biruitor de dincoace de munţi îl cerea din răsputeri, cum cerea bani pentru mercenarii săi şi un contingent militar. Dar Curtea zăbovi. Atunci Sigismund, desgustat şi de retragerea sa, se întoarce, aclamat de ai săi, şi negocierile duse cu dînsul pentru a-l înlătura, sînt aşa de nedibace, încît el lasă principatul său unui tînăr văr din Polonia, unealtă a Cancelariului Ioan Zamoyski — anti-austriac şi deci turcofil —, cardinalul Andrei Báthory.

Cum acesta, înţeles şi cu Domnul moldovenesc pus de Cancelariu, Ieremia Movilă, n'avea alt gînd decît al „păcii separate“ cu Turcii, Mihai, strîns din trei părţi, îl atacă şi prin biruinţa de la Şelimber iea Ardealul, pentru ca, peste cîteva luni, să smulgă şi Moldova, înţelegîndu-se cu ortodocşii din Polonia şi cu usurpatorul moscovit Boris Gudunov ca să capete şi Coroana regatului vecin. Un om puternic, viteaz şi credincios! S'a recunoscut Guvernator ardelean pentru Impărat, căruia-i oferă, pentru un titlu şi un sprijin, sabia sa minunată. Dar cei din Praga, din Viena îl poartă cu vorba, îl exasperează pentru a-i

www.dacoromanica.ro

culege apoi, prin spioni, strigătele de furie contra „Saşilor fără omenie", cu Impăratul în frunte.

Cînd i se aduc banii mult aşteptaţi, înţelegerea pentru răscoală e făcută acum între Statele ardelene nemulţămite şi rivalul „Voevodului", generalul împărătesc din Caşovia, Basta. La Mirislău, Mihai e învins, în clipa acordării unei diplome care era o batjocură pentru serviciile lui. El se supune însă judecăţii Impăratului, pe care-l caută la Scaunul lui de judecată. Impăcat cu Basta, el biruie pe Sigismund, din nou revenit în moştenirea lui. Dar a doua zi e ucis tîlhăreşte de camaradul său. Innadins, Curtea nu hotărîse situaţia lor reciprocă şi, după omor, spălîndu-se de vinovăţia comandării lui, ea declara că „nu ţine năcaz lui Basta".

Sigismund va rămînea deci, şi, cînd el va pleca definitiv, tot în Imperiu, moştenirea lui o va lua cineva mult mai priceput, energia politică a acelui bătrîn Ştefan Bocskai, care, aşezat în Caşovia lui Basta, îşi va zice rege al Ungariei — al Ungariei calvine, aliată cu Turcii. Războiul cu Sultanul nu mai avea nicio perspectivă în asemenea condiţii. Austriecii încheiară atunci pacea de la Zsitvatorok, care recunoştea stăpînirea ungurească a Turcilor, pe cînd pacea de la Viena (1606) admitea în Ardeal o ameninţare a Coroanei înseşi a Ungariei.

Cruciata era astfel părăsită solemn, pentru totdeauna, de către Habsburgi.

Dacă ei o vor relua, şi îndată, nu va fi din propria lor iniţiativă şi cu scopuri proprii, ci numai ca nişte instrumente ale reacţiunii catolice pe care de multă vreme, în ţerile lor înseşi, o pregătia Papalitatea.

---

www.dacoromanica.ro

VII.

Crearea Austriei moderne prin reacțiunea catolică

La începutul veacului al XVII-lea încă nu exista o „Austrie" habsburgică, ci numai, în fiecare din provinciile ereditare, din care unele au format o grupă deosebită până la 1665, „State" care represintau vieți naționale și locale de care dinastia, represintată prin Suverani slabi sau mai mult ori mai puțin anormali, nu cuteza să se atingă. Contingente militare nu puteau veni din aceste teritorii, care nu voiau să știe nici de formarea, nici de întreținerea unei oștiri permanente, și încă a uneia care să nu pornească de la nevoile particulare ale Ținutului, iar, în ce privește mijloacele financiare, ele nu se puteau căpăta decît pe calea, zăbavnică și nesigură, a dietelor. De fapt, Casa arhiducală avea la îndemînă numai veniturile teritoriilor ce aparțineau Camerei sale de finanțe, așa-numitele *Kammergüter*, asupra cărora se întindea și o adevărată administrație imediată. Niciun sentiment de comunitate morală, de interes general nu contribuia să pregătească o unitate, de orice fel. Idealul tuturor acestor provincii era să formeze o „confederație", cu „guvern liber ca al Sviților și al Statelor Olandei".

In părțile austriece și stiriene nu se poate zice măcar că era o sigură conștiință germană ca aceia care de atîtea ori, încă în veacul al XVI-lea, a dat orientare Sașilor ardeleni. In schimb, Boemia și țerile ce atîrnau de dînsa aveau, într'o vreme cînd literatura națională număra și

www.dacoromanica.ro

opere de un caracter de cărturărie mai înnalt, un atotputernic sentiment de osebire slavă. Se tindea a se închide accesul străinilor, a se crea un nou hotar prin întinderea limbii slave singure asupra regatului şi a dependenţelor lui. Hotărîri în acest sens se ieau de diete, şi de aceia din Moravia, care opreşte în 1615, formal, limba germană.

Pentru Unguri, Ardealul însemna un sigur focar de viaţă proprie, maghiară şi calvină. Biserica lor reformată, lăsînd la o parte pe Saşi, ireductibili şi în germanismul şi în luteranismul lor, se adresà, cu sfatul şi cu sila, către Romînii din sate, creînd pentru ei o superintendenţă reformată, care, în secolul al XVI-lea, va sprijini afirmarea în viaţa publică a limbii româneşti, dar în cel următor va ajunge un mijloc de maghiarisare. Din sinul acestei „Biserici ungureşti" vor ieşi Bibliile în limba poporului, amintite mai sus, ale lui Heltai şi Károlyi, pe lîngă care literatura naţională pomeneşte, în alt domeniu, doar „povestea lui Arghir", pentru cetirea mulţimilor, versurile, influenţate de cîntecele religioase, ale lui Valentin Balassa şi Tinódi şi imitaţii după poesia epică a Slavilor din Balcani în „cîntece de vitejie" ca acela despre luptele de la Semendria sau opera asămănătoare a lui Iosvai. Iesuitismul, în continuă creştere, e silit un moment să-şi părăsească opera de spornică propagandă, în Ardeal ca şi în Banat, pentru a se întoarce însă, în suita trupelor împărăteşti, restabilind, odată cu Scaunul episcopal catolic al lui Naprágy în Alba-Iulia, Colegiile sale. Dar cu prinţii de la începutul noului veac, calvini cu toţii — căci competiţiunea familiei catolice Homonnay, din Ungaria-de-sus, fusese înlăturată —, în zilele lui Bocskai, lui Sigismund Rákóczy, chiar ale nebunului Gabriel Báthory, cuceritorul, în 1610, pe cîteva luni, al Ţerii-Româneşti şi visătorul utopic al unei Dacii ungare avîndu-şi reşedinţa la Sibiiu, dar mai ales pe vremea lui Bethlen Gabor, religia „naţională", se va întoarce şi, odată cu dînsa, planurile unei Ungarii unitare, ca pe vremea regelui Matiaş, şi necontenitele agitaţii pentru „libertate" în părţile supuse Coroanei habsburgice.

www.dacoromanica.ro

Totuşi, deşi independenţa ardeleană era pentru Unguri un sprijin, de care erau lipsiţi Slavii din Boemia, din Moravia, Silesia şi Lusacia, de la aceştia a pornit mişcarea din care, de-a lungul „Războiului de treizeci de ani", a ieşit silnica, nescrupuloasa şi cruda stăpînire directă a Casei de Austria.

E o mişcare naţională aceia care a adus pe rînd dieta de independenţă boemă din 1609 şi constituirea comitetului de şeptezeci şi cinci de membri, acordarea „scrisorilor de maiestate" *(litterae maiestatis)* din 9 Iulie ale acestui an, cu toate garanţiile pe care le putea cere utraquismul şi autonomia locală, cu stabilirea unor „apărători ai credinţei" avînd calitate oficială? Nu am putea-o spune hotărît. Erau şi simple ambiţii nobiliare, tendinţe nedefinite de osebire şi curate hasarduri. Fără influenţa şi setea de putere a contelui de Thurn nu s'ar fi produs evenimentele care au mînat la ruptura din 1618. Şi ele nu s'ar fi produs, iarăşi, fără necontenita luptă, ascunsă întăiu, făţişă pe urmă, între Impăratul Rudolf, rege boem, şi între fratele său Matthias, care umbla şi după această coroană. Cînd însă cel d'intăiu aţiţă contra celui din urmă trupele din Passau, adunate pentru alt scop, ale rudei sale din Stiria, Leopold, care trupe prădară îndelung Boemia, răscolind toate nemulţămirile, vremea autonomiei desăvîrşite li se păru că a venit şefilor „protestanţi", luterani acuma, ai naţionalismului ceh; ei o cerură, fără a putea s'o capete, de la Matthias, rămas acuma stăpîn fără împiedecare. Afaceri locale grăbiră lovitura, şi la 23 Maiu 1628, membrii unei noui diete, cu Thurn însuşi în frunte, aruncau în şanţurile castelului din Praga, cu intenţia de a-i omorî, pe cei mai urîţi din sfetnicii catolici locali ai Habsburgului, Slawata şi Martinic, invocînd un vechiu drept de „defenestraţie", de aruncare pe fereastă a unor administratori abusivi.

Aparenţele singure erau ale unei lupte religioase. Protestanţii sînt mai mult „autonomişti" boemi, iar, dacă la această provocare făţişă Casa de Austria a răspuns printr'o reacţiune catolică, menită să aibă definitive urmări absolu-

www.dacoromanica.ro

tiste, nu ea însăşi, din capacitatea ei de iniţiativă, din energia ei conştientă, a luat în mîni acest steag de cruciată.

Mai presus de puterile şi de tendinţile austriece, catolicismul însuşi înnainta agresiv, într'o vastă operă de recuperare. Papa n'a fost totdeauna în fruntea ei. Miliţia, cu organisare de fier, a Societăţii lui Isus, a Iesuiţilor, se oferise Sfîntului Scaun şi lucra în numele lui, dar ea avea originea ei deosebită în fanatismul creator al lui Ignaţiu de Loyola, şi în curînd scopurile ei au fost proprii, deosebite şi de ale Sfîntului Părinte, lîngă care generalul Ordinului stătea aşa cum, în Roma veche, şeful pretorienilor stătea lîngă Impăratul ocrotit de dînsul şi cum, în Bagdad, califul vedea în preajma sa, cu o sabie pe care putea s'o întrebuinţeze după plac, pe căpetenia gardei sale de Turci. Prin avîntul lor, nesprijinit de altă putere, duşmanii neobosiţi ai Reformei pătrunseseră încă din 1552 la Viena, din 1556 la Praga, din 1560 în Tirol, din 1564 în Stiria. Sfetnici ai prinţilor, ca duhovnici şi preceptori ai lor, predicatori şi învăţaţi, diplomaţi dibaci, ei s'au îndreptat de la început asupra învăţămîntului şi a culturii pentru a face din ele mijloacele lor principale de cucerire şi dominaţie. Cultul Maicii Domnului putea încălzi mulţimile şi cîştiga pe viaţă minţile fragede ale şcolarilor visători; exemple alese din istoria universală, cu cultul virtuţii şi al gloriei, înrîuriau asupra aceloraşi inteligenţe noua; ştiinţile erau predate — cu cele matematice în rîndul întăiu — aşa încît curiositatea să nu cuteze a se apropia de tainele naturii, lămurite odată pentru totdeauna prin dogmă; petreceri, represintaţii de teatru lucrau şi asupra oamenilor maturi. Incă de la 1586 se formase pentru Iesuiţi o Universitate la Graz. Dacă toţi Habsburgii s'au supus acestor influenţe, dacă principalul lor sfătuitor în acest timp a fost atotputernicul Iesuit episcopul Khlesl, ramura stiriană, care, la moartea lui Matthias (1619), ajunse la putere în Boemia, după ce fusese instalată în Ungaria (1617) şi în Imperiu, prin Ferdinand al II-lea, era cea mai adînc străbătută de spiritul nou al fanatismului. Leopold-Wilhelm avea la vrîsta de unsprezece ani două episcopate şi patru abaţii. Ferdi-

www.dacoromanica.ro

nand el însuşi crescuse la această şcoală, dominat de rudele sale bavarese; mult timp, şi el şi-a simţit o misiune călugărească. De pe urma lui era firesc deci să vie toată noua oştire a revanşei catolice asupra provinciilor ereditare.

Pentru a-l porni pe această cale, şi de aiurea veniau îndemnurile. La despărţirea dinastiei, prin abdicarea lui Carol Quintul, între o ramură spaniolă şi una „austriacă", clasa cosmopolită, de generali, de clerici, de diplomaţi care se formase în jurul universalităţii habsburgice din veacul al XVI-lea, s'a împărţit în două, şi, cum Filip al II-lea, fiul lui Carol, a fost numai rege la Madrid, pe cînd Ferdinand I-iu lua insigniile Imperiului, mulţi se aşezară, adăugiţi, necontenit, prin alţi isteţi şi lacomi conaţionali, la Curtea acestuia. In 1618, cel de-al doilea Ferdinand avea între căpitanii şi dregătorii săi pe un Dampierre, pe un Bucquoy, pe un Dutour, pe un Devereux, pe un Lamormain, Francesi, pe un Huertas, Vasquez, Marradas, Spanioli, pe Italienii Millesimo, Villani, pe atîţia Englesi, Irlandesi şi alţii de naţionalităţi deosebite. Lor însă li trebuia războiul necontenit ori măcar răscoale, represiuni, toate mijloacele prin care se poate ajunge la onoruri şi demnităţi, la bani şi la feude, la avere şi la înrîurire.

Să nu se uite mai ales că, în această dedublare a Dinastiei, dacă prestigiul era de partea ramurii imperiale, puterea era dincolo, la Spanioli, cari aveau o veche monarhie, perfect organisată, dispunînd de mijloacele ei înseşi ca şi de ale Americei dobîndite şi colonisate şi puteau deci în orice moment să capete banii de nevoie pentru a înarma şi hrăni o oaste permanentă care formă admiraţia şi spaima Europei întregi. Ambasadorul spaniol la Praga, la Viena, era autoritatea înnaintea căreia se pleca toată lumea, mai mult decît înnaintea legatului Papei, şi astfel nu odată, în momentul crisei la care am ajuns, hotărîrea a pornit de la un Onate sau Castaneda.

La toate aceste lucruri, ca şi la legăturile Habsburgilor în Imperiu nu se gîndiau revoltaţii din 1618, cari, nevroind

www.dacoromanica.ro

să recunoască pe noul rege Ferdinand, își luară toate măsurile pentru a constitui, contra lui, o altă putere politică. Cei treizeci de „directori" aleși trimeseră trupe în Moravia, în Austria, lucrînd pentru acea „confederație" a „libertăților" fiecării provincii spre care tindea spiritul timpului. Viena fu asediată, dar scăpă de primejdia întâii surprinderi. Un rege fu ales și, lăsîndu-se la o parte cerințile și ofertele Electorului de Saxonia și chiar ale depărtatului concurent care a fost Carol-Emanuel de Savoia, voturile se opriră asupra Palatinului de la Rin, protestant călduros și ginere al regelui Angliei, ușuratecul principe Frederic. Până la împărțirea, pusă în perspectivă, a Austriei — și cu ajutorul și participarea Veneției —, Boemia-și dădu o nouă Constituție, ca regat electiv, și ea întinse mîna Ardealului, al căruia energic principe nou, Bethlen, luă, încă din 1619, pe urmele modelului său Bocskai și ale acelui Corvin, Matiaș, la care s'a gîndit mai mult decît odată în planurile lui, Caşovia și Presburgul, apucînd și el drumul Vienei. „Principele" Ungariei, „regele" ei, prin voința statelor protestante nu putea să dorească o mai bună potrivire a împrejurărilor pentru ca să ajungă la scopurile sale Și de acum înnainte, cu toate trevele și chiar tratatele — ca acel din Nikolsburg — încheiate cu Habsburgii, el își va urmă misiunea, nemulțămindu-se cu simpla stăpînire a Caşoviei și a celor cinci comitate de peste Tisa. Ba, murind înnainte de vreme, acela care se învrednicise, prin căsătoria cu principesa Ecaterina sau Cătălina, să fie ginerele Hohenzollernului de la Berlin, va lăsa lupta contra Austriei ca o moștenire ucenicului și urmașului său, Gheorghe Rákóczy I-iu.

Dar puteri nebiruite răsăriseră în calea acestei ligi „protestante" pentru înlăturarea Habsburgilor și sfăşierea „provinciilor ereditare". Nu numai că Bavaresii întrară în Austria, stabilind pe cîțiva ani un regim de teroare, contra căruia se ridicara, desperați, țeranii lui Fadinger și Willinger, —

von Baierns Joch und Tyrannei
und seiner grossen Schinderei,

dar Saxonii candidatului răspins la Coroana boemă ocu-

www.dacoromanica.ro

pară, cu un mai blînd regim de coreligionar, Silesia, care scăpă astfel măcar de reacţiunea catolică.

După înfrîngerea, într'o singură luptă decisivă, la Muntele-Alb, în 1620, a lui Frederic Palatinul, care, lăsînd în urmă o coroană prea ieften căpătată, se refugiè la Breslau, arătîndu-se în curînd gata să şi „abdice“ dacă i se dă o „despăgubire“, această reacţiune se abătu nemiloasă asupra Boemiei înseşi, asupra Moraviei, asupra Austriei chiar. Capetele fruntaşilor căzură pe piaţa din Praga, vechile familii se stînseră — rămîind doar treizeci şi opt de toate —, averile fură confiscate, trei pătrimi din pămîntul ţerii ajunseră a fi astfel proprietatea Coroanei. In Austria trei luni erau pentru nobili terminul trecerii la catolicism, o singură lună pentru ceilalţi, şi minorii n'aveau voie să treacă hotarul. Prin satele boeme, soldaţii veniau şi se instalau în casele ţeranilor cari nu voiau să renege. In sfîrşit „orînduiala înnoită a ţerii“, *Vernewerte Landesordnung*, din 15 Mart 1627, răzimîndu-se pe dreptul cuceririi, pe „victoria noastră glorioasă căpătată cu binecuvîntarea lui Dumnezeu înnaintea Pragei“, distrugea întreg trecutul de privilegii, înlătura concesiile din diplomele care fuseseră, fără altă formă, sfăşiate şi introducea un absolutism cum nu s'a mai văzut în Europa, — nici în Turcia guvernată după preceptele Coranului. Habsburgul era acum „domn cu drept de moştenire“ — ca şi în „markgrafiatul nostru al Moraviei“ —, *Erbherr*, şi nu era nevoie măcar de „recunoaşterea“ Statelor. Acestea aveau doar atribuţii financiare, de o importanţă secundară acum cînd Coroana, prin ea şi prin nobilii de nouă creaţiune, dintre aventurierii cuceririi, dispunea de cea mai mare parte a teritoriului. Incolo, regele numia pe funcţionarii săi, şi încă numai pe termin de cinci ani; el avea singur dreptul propunerilor în diete — cine ar mai fi încercat o propunere era vinovat de crimă —; el revedea sentinţele, el crea „legea şi dreptul“. Oaspeţii lui erau cetăţenii ţerii, şi limba lui, germană, era limbă de Stat.

Totuşi puterea adevărată o aveau acei cari-l îndemnaseră. Iesuiţii căpătară toate universităţile; pretutindeni „părintele rector“ trecea înnaintea arhiepiscopului însuşi. Generaţiile nouă le formau exclusiv ei, şi, sufleteşte, de la

www.dacoromanica.ro

Impărat până la ultimul funcţionar, ele aparţineau doctrinei şi autorităţii lor.

In sfîrşit *armata însăşi, prin care se căpătase victoria, era mai presus decît acela căruia i-o dăduse.* Aceasta se văzu bine în casul lui Wallenstein sau Waldstein, cumnatul puternicului senior morav Zerotin. Prin singurul mijloc al unei influenţe magnetice asupra oamenilor, al unui mare talent de organisaţie şi al unor însuşiri deosebite de general, el ajunse, făţiş, ca duce de Mecklenburg, ca rîvnitor la Brandenburg, factorul decisiv, care nu se sfia să-şi arate despreţul faţă de ceilalţi. Absolut sigur de soldaţii săi, cari s'ar fi împrăştiat fără prestigiul şi conducerea lui, el negocia necontenit, în dorinţa de a-şi stabili o situaţie independentă, şi cu duşmanii Domnului său, şi, în jurămîntul pe care-l ceru la urmă generalilor de naţie deosebită, cari-l încunjurau—Cehii Trzka şi Cinsky, Italianul Piccolomini, Irlandesii Leslie, Butler, etc., el scoase clausa condiţională a credinţei către Impărat. Se pregătia să ieie pentru dînsul Boemia, care nu-l iubia şi nu-l voià, cînd căzu supt loviturile soldaţilor imperiali — ca şi Mihai Viteazul —, ca victimă a prea marii încrederi în el însuşi şi în situaţia lui.

Şi mai departe Boemia a rămas,—dese ori năvălită de Suedesi, duşmanii Casei de Austria, Banner, Torstenson, Wrangel,—teren de luptă. Cînd în sfîrşit liniştea se restabili, din vre-o două milioane şi jumătate de locuitori rămăseseră doar 800.000; ruina era în toate oraşele şi satele; arta trecutului se împrăştiase şi se nimicise; în toată lumea rătăciau şefii politici şi culturali ai poporului ceh, şi un Comenius, marele pedagog din „Orbis pictus“ din „Didactica Magna“, din „Ianua linguarum reserata“, dar şi geograf, istoric, lexicograf, poet, prin „Labirintul lumii“ şi „Adîncul siguranţei“,—opere asemenea prin amestecul religiosităţii cu simbolul naiv, „Călătoria peregrinului“, a Englesului Bunyan, trebuia să-şi caute un adăpost până în Polonia, în Ardeal, în Suedia, în pămînturile germane de la Baltica. O ţară total stoarsă, căreia, ca să se refacă material îi va trebui mai bine de un veac, şi de două ori pe atîta ca să se trezească la o nouă viaţă morală.

www.dacoromanica.ro

Se stabilise, ca şi în Franţa lui Lui Ludovic al XI-lea, ca şi în Spania unită a lui Ferdinand Catolicul, pe rămăşiţele evului mediu o nouă ordine modernă, de unitate şi absolutism, — dacă nu în Tirol, în Stiria, care-şi refusaseră serviciile contra noilor Husiţi, măcar în Austria şi în provincile slave. Numai cît, în acele ţeri, regalitatea, chemată a-şi îndeplini sarcina unificătoare şi orînduitoare şi de către o burghesie în progres, care avea interesele ei economice de ocrotit, a sprijinit, după victoria sa, roditoare astfel pentru toată naţia, desvoltarea claselor active, îngăduindu-li să-şi cîştige tot mai multă bogăţie şi însemnătate politică. Pe cînd, dincoace, „Statul Austriac“ se formează pe ruina unei vieţi provinciale înfloritoare şi, multă vreme, el nu va face nimic ca să repare opera de distrugere care fusese condiţia însăşi pentru a instala în tronul său de absolutism pe Suveran.

Şi tot aşa se va proceda şi în Ungaria, — în Ungaria veche imperială întăiu, apoi în Ungaria turcească şi în sfîrşit şi în cea ardeleană, ajunse toate în mîna Casei de Austria, şi tot printr'o operă de cruciată, supt conducerea aceloraşi Iesuiţi şi cu aceleaşi forţe internaţionale.

Opera de distrugere a vechiului spirit revoluţionar o începu, independent de Suveran, un harnic şi talentat Iesuit de sînge maghiar, elevul celebrului cardinal Bellarmino, Petru Pazmányi (1570-1637), care, şi fără sprijinul Papei, cerut pentru marile lui planuri, ştiu să ajungă la scopurile ce-şi propusese. Acestui episcop de Gran şi cardinal i se datoreşte şcoala cea mare catolică din reşedinţa sa, Tyrnau, Nagy-Szombath sau Sîmbăta-Mare în curînd o Universitate, din care se desfăcu apoi Facultatea de drept din Gran şi cea de medicină din Pesta. Colegiul lui pazmányan din Viena, ca şi acea şcoală din Sîmbăta-Mare, era să dea învăţătură atîtor tineri Romîni, cari trebuiau cîştigaţi pentru scopurile cărora au rămas închinate aceste aşezăminte. Şi, în acelaşi timp, pe urmele acelor prelaţi din veacul al XVI-lea, Antoniu Verancius şi Nicolae Olahus, — unul Slav, cellalt Romîn, de sînge băsărăbesc —, cari şi-au înscris numele în istoria literară a

www.dacoromanica.ro

celei mai bune epoci din Renaştere, o literatură de limbă latină ajunse a prinde tot terenul cultural, aici ca şi în Boemia. Ardealul singur rămase cu teologii săi calvini şi cu nobilii autori de memorii (Nicolae Bethlen, Cserey, etc.), cari continuau în limba ungară frumoasa tradiţie latină din vremea Báthoreştilor, a unui Brutus şi Szamosközy, contemporanii istoricului în limba latină al Ungariei, după tradiţia clasică a lui Bonfiniu Italianul, Nicolae Istvánffy.

Totuşi, supt Ferdinand al II-lea şi urmaşul său — de la 1638 — Ferdinand al III-lea, Ungaria Superioară e necontenit independentă de Ardeal. Ca să se schimbe această situaţie, a trebuit, după moartea lui Gheorghe Rákóczy I-iu, zbuciumul desorientat al viteazului şi ambiţiosului său fiu omonim. Împăcat cu Imperialii şi pierzînd astfel legătura cu coreligionarii şi conaţionalii săi din posesiunile acestora, el se încreaptă, cu planuri imposibile, după tradiţia lui Ştefan Báthory, veche de un secol şi ajunsă cu totul anacronică, asupra Poloniei, unde, fără a căpăta coroana mult dorită, îşi prăpădi oastea năvălită de Tatari, pentru ca pe urmă pedeapsa turcească să vie asupră-i, făcîndu-l să piară, la capătul unei desperate sforţări, din rănile căpătate pe cîmpul de luptă. Din această prădăciune a oştilor Sultanului, Ardealul nu s'a mai ridicat multă vreme, şi el primi răbdător stăpînirea unor principi impuşi de Paşi biruitori, un Acaţiu Barcsai, Romîn de sînge, de origine şi de purtări, un Mihai Apáffy, săracul nobil din Secuime, fără avere şi fără însuşiri personale, umil vasal otoman.

În acest moment, la 1655, un nou Habsburg se suia pe tron, Leopold I-iu (în Boemia la 1658, în Imperiu la 1659). Crescut catolic de preceptorul său, principele italian Portia, el avea mai curînd vocaţia bisericească. Toată viaţa lui, părinţii Societăţii lui Isus au fost, nu numai directorii conştiinţei, dar şi ai politicei sale: un Müller, un Neidhard, un Menegatti, la cari se adaugă capucini şi alţi represintanţi ai spiritului roman năvălitor. Dacă influenţa spaniolă, căreia i se supusese bunicul său, lipseşte acum, în decadenţa tot mai adîncă, accelerată de Franţa

www.dacoromanica.ro

vecină, a Statului lui Filip. al II-lea, aristocrația de aventură și de pomenire încunjură, și mai numeroasă, și mai de-aproape, un tron lipsit de orice libertate și inițiativă. Iar, dacă e vorba de războaie, acestea le vor purta generalii de pretutindeni, Italieni ca Montecuccoli și Veterani, Francesi ca de Souches, ca ducele de Lorena, ca „Eugenio von Savoy", geniul militar al epocei, pe lîngă cari apar mai rar în locurile prime un Heussler, un Heister, un markgraf de Baden.

Aproape fără voie e amestecat el în afacerile Ardealului năpădit de Turci. Un nou principe anti-turcesc, Ioan Kemény, cere ajutorul Imperialilor mai mult decît al Impăratului. Ei vin de ocupă cetățile, dar ofensiva nouă a Marilor-Viziri din energica familie a Chiupruliilor pătrunde în șesul Dunării austriece prin expedițiile de la Neuhäusel și de la Lewenz, la care participă și Domnii noștri. Dacă se cîștigă la capăt, în 1664, biruința de la Sankt-Gotthard, aceasta se datorește unei adevărate expediții cruciate, în care luptă contingentele cerșite de Leopold în Imperiu și cavalerii tărzii a lui Ludovic al XIV-lea: un La Feuillade, un Coligny.

Așa se ajunge la pacea „fără anexări" din Vasvár. Turcii vor veni însă înnapoi peste douăzeci de ani, supt continuatorul Chiupruliilor, Marele-Vizir Cara-Mustafà, și acei cari-i vor aduce vor fi Ungurii.

Incă din 1670 o conspirație se formează contra prădăciunilor miliției imperiale și pentru desrobirea Ungariei austriece. Nobili din cele d'intăiu familii, Zriny, Nadásdy, Frankopan (din Croația, unde se ivise de curînd, trecînd apoi în Rusia, la „Craiul de neamul său", călugărul Gheorghe Crijanici, inițiatorul „panslavismului", ca și, apoi, Sîrbo-Romînul bănățean Gheorghe Brancovici), ieau parte la dînsa. Ei sunt tratați întocmai ca nobilii din Boemia după luptele de la Muntele Alb. Opera austriacă începe astfel și aici.

Ca răsbunător al celor decapitați de mîna călăului apare atunci Emeric Tököly, cu bandele lui de „curuți" prădalnici, în numele „libertății ungare". Incă odată Ungaria Superioară se raliază la lupta unui răsculat pentru

www.dacoromanica.ro

vechile amintiri de independenţă şi de unitate. Cetele noului „rege“ se luptă la Caşovia, la Eperies, cu un succes schimbător. Pressburgul e asediat, ca pe vremurile lui Bocskay şi lui Bethlen.

Atunci Vizirul însuşi porneşte asupra Vienei. Leopold îşi părăseşte Capitala în 1683, fugind la Linz, şi oraşul, deprins a se apăra singur, resistă prin vitejia şi încrederea într'o mîntuire apropiată, miraculoasă, a locuitorilor din toate clasele. Nu ca aliat al Impăratului, ci în singura sa calitate de creştin, aleargă regele Poloniei, marele războinic, biruitorul asupra Turcilor la Hotin, Ioan Sobieski. Venit odată cu contingentele trimese de principii Imperiului, el cîştigă marea biruinţă care salvează Viena şi Statele habsburgice de cotropire, pentru ca apoi Cesarul trufaş să-i lase fără hrană şi fără sprijin oastea înnaintea căreia nu se coboară ca să se descopere.

Indată după izbîndă, Papa Inocenţiu al XI-lea, urmînd tradiţiile lui Clement al VIII-lea, intervine pentru ca să alcătuiască acea ligă de cruciată din care, pe lîngă Imperiu şi Polonia, fac parte Veneţia şi chiar depărtatul Ţar muscălesc,—o apariţie nouă în Apus. Numai astfel, din acest îndemn şi cu aceste forţe, cu aceşti bani, supt această conducere, Casa de Austria izbuteşte să smulgă Turcilor Ungaria lor, cu Buda cu tot, ba chiar cu Banatul, care va fi părăsit deocamdată la pace, pentru a fi dobîndit numai în noua campanie, tot cu Eugeniu de Savoia şi tot în legătură cu Veneţia, la 1718. Biruinţile de la Mohács, de la Szalankemen, de la Zenta, care aduce încheiarea păcii de la Carlovăţ, în 1699, sînt curate biruinţi de cruciată.

Şi, dacă pentru Impăratul se îndeplineşte astfel o cucerire la care nici nu visase în momentul primejdiei de la Viena, ca şi în Boemia, Iesuiţii, adevăraţii biruitori, aleargă şi organisează, presidînd dominaţia lor,

Dacă Ungaria-de-sus fusese pentru Ordin, ca şi pentru Casa de Austria, cucerirea lui Pazmány, dacă Ungaria turcească e a unui Inocenţiu al VIII-lea, Ardealul poate fi privit ca o cucerire a Iesuitului Kollonics.

Imperialii se instalează aici prin aşa-numita „convenţie

www.dacoromanica.ro

lotaringiană", smulsă de ducele de Lorena lui Apáffy, şi presenţa lor e recunoscută la pace. Nimeni nu-i chemase, nici Saşii revoltaţi de escesele acestei soldatesce fără milă şi fără ruşine şi cari luară armele contra ei, ca la Braşov. Nobilii unguri de confesiune calvină vor sprijini îndată, de la 1706 la 1711, pe fiul Elenei Zriny, pe vitregul fiu al lui Tököly, pe Francisc Rákóczy, pe care şi azi il cîntă poesia populară maghiară, şi care, cu ajutorul lor şi al aventuroasei vitejii a Romînilor, ba chiar cu un sprijin frances din Apusul lui Ludovic al XIV-lea şi cu conivenţa Turcilor setoşi de răsbunare, se putu menţinea atîţia ani ca „rege" în faţa lui Iosif I-iu, moştenitorul lui Leopold.

Dar Iesuiţii începuseră încă înnainte de 1700 opera lor. Romînii, mulţi şi despreţuiţi, „plebe" fără drepturi, faţă de trei „naţiuni" politice, între care şi a Secuilor, erau buni pentru a majora şi a terorisa pe ceilalţi. Supt Vlădica Teofil, apoi supt urmaşul acestuia, Atanasie, ei fură meniţi la o Unire cu Roma, în schimbul egalisării, promise, cu celelalte popoare. Atîta trebuia, şi egalisarea fu uitată, cu toate necontenitele reclamaţii pe basa „leopoldinei a doua", cu toată eroica luptă a episcopului Ioan Inochentie Micu. „Baronul Klein", cu lanţ de aur şi medalionul Împăratului la gît, era purtat de la o cancelarie la alta, de la ele toate la dieta ardeleană, care l insulta. Rău primit la Curte, ameninţat cu arestarea, silit să plece în exil, el nu era interesant, şi nici causa poporului său. Dar cîteva sute de mii de oameni formau acum basa propagandei iesuite în Ardeal, care venise numai puţintel prea tărziu ca să poată cîştiga o biruinţă complectă şi aici. Nimeni n'ar fi crezut însă că în acest Ţinut de luterani, de calvini şi de ortodocşi s'ar putea căpăta măcar atîta pentru Biserica romană.

Cît despre Casa de Austria, ei îi ajungeau teritoriile şi subsidiile. De o bucată de vreme ea ştia să capete şi contribuţie regulată şi trupe permanente.

Să vedem cum s'a ajuns la acest nou stadiu al desvoltării sale.

---

www.dacoromanica.ro

VIII.

Formarea unui Stat austriac în veacul al XVIII-lea.

Această „Austrie", care atinsese numai o parte din hotarele ei definitive, — căci deocamdată ea cuprindea doar Boemia, Ungaria şi ţerile austriece, — n'avea încă niciunul din elementele care formează un Stat modern.

Finanţele ca şi mijloacele ei militare veniau din străinătate, de unde-i veniau şi iniţiativele şi, în cea mai mare parte, scopurile, afară de ce se putea culege, mai prin curtenire, mai prin impunere, de la Statele deosebitelor provincii, care păstrau încă, foarte visibilă, deosebirea lor de origine şi de desvoltare, avînd ca singură legătură o dinastie, mai mult sau mai puţin sincer sprijinită.

Totuşi spectacolul monarhiei perfect organisate a lui Ludovic al XIV-lea, care strîngea pentru ţintele ei, de dominaţie a întregii Europe, mijloacele unei mari naţiuni, toate mijloacele ei, nu putea să rămîie fără înrîurire asupra Habsburgilor din acest veac al XVII-lea, pe cari lupta îndelungată contra acestui adversar şi concurent la însăşi hegemonia în Imperiul german trebuia să-i facă a-l cunoaşte mai bine şi a-l preţui mai deplin. Încercări timide se fac deci pentru a se căpăta, fie şi în măsură mai mică, acele mijloace de care în aşa de largă măsură dispunea regele absolut al Franciei.

Astfel, pe lîngă subsidiile Statelor şi contribuţiile principilor Imperiului, pe o vreme cînd Spania, ea însăşi decăzută şi subordonată tot mai mult regatului vecin, nu

www.dacoromanica.ro

mai putea să-şi trimeată aurul pentru scopuri generale catolice ori pentru scopuri speciale austriece, miniştrii lui Leopold I-iu încearcă a crea venituri nouă, sigure, capabile de a hrăni un budget de războiu: impositе pe vicii, lotăria de Stat. Capitaţia din 1691 n'avu un caracter permanent. Pe această cale se cîştigară sume care n'ajungeau însă nici măcar la douăzeci de milioane de florini pe an.

Faţă de o armată ca aceia a lui Louvois, care tindea să înlocuiască printr o forţă militară statornică, uniformă, atîrnînd numai de Stat, vechile regimente pe care le adunau aventurierii şi profesioniştii, sau pe care părinţi prevăzători le dădeau ca zestre fiilor lor, nu se putea păstra adunătura pestriţă care, alături cu Polonii şi cu contingentele străine, dăduse lui Leopold I-iu, cu totul nepregătit pentru o asemenea sarcină şi pentru un asemenea noroc, stăpînirea asupra Ungariei turceşti şi a Ungariei ardelene. Se ispitiră deci Sîrbii nemulţămiţi cu apăsarea Turciei în desfacere şi, cu şefii lor de oaste, cu Vlădicii lor, aceştia veniră, în cursul războiului, de se aşezară la hotare, bucurîndu-se de o autonomie cu mult mai largă decît a locuitorilor slavi sau „valahi“ din vechile „Confinii militare“, unde, încă din vremea lui Rudolf al II-lea, se atrăseseră viteji, deprinşi a se lupta cu păgînul, din părţile vecine ale Bosniei. Bucurîndu-se de libertăţi speciale, foarte întinse, răzimîndu-se pe privilegii multă vreme observate cu sfinţenie, aceşti străini, cari-şi plătiau toate drepturile excepţionale printr'o strictă îndeplinire a datoriei lor militare, erau o oaste de un nou fel, gata oricînd să se arunce asupra duşmanului ei special, dacă nu şi asupra altor duşmani.

Mai departe decît atîta nu se merse pentru moment, şi regimentele care, supt Veterani, Heissler, Heister, întrară în Ardeal n'aveau alt caracter decît acelea care şi pănă atunci luptaseră supt steagurile habsburgice. Şi aceasta explică şi resistenţa pe care o întîmpinară la supunerea de fapt a ţerii şi entusiasmul cu care, contra acestora şi a bandelor anarhice de „lobonţi“, atîţia luptători ardeleni, maramureşeni, ungureni alergară supt steagurile, foarte populare, ale lui Francisc Rákóczy.

www.dacoromanica.ro

Necăpătînd încă base proprii pentru puterea sa, Austria Habsburgilor avea şi neajunsul de a nu fi fost osebită, de a nu putea fi osebită de Imperiu, de acel Imperiu a cărui coroană o purtau pe rînd şefii Casei de Austria prin singurul drept cîştigat la alegere, dar în care întreaga autoritate se găsia în mînile Electorilor, deveniţi monarhi moderni în marginile unor hotare de stăpînire directă. Austria era terenul de moştenire de unde se putea căpăta puterea reală pentru a întreţinea mari ambiţii de un caracter ideal, ca tot evul mediu de unde veniau, dar atîta numai. *Nu exista o autoritate austriacă*, în diversitatea drepturilor şi în antagonismul tradiţiilor istorice, şi deosebitele părţi ale „teritoriilor ereditare" erau mai mult sau mai puţin amestecate cu vastul corp vechiu al Imperiului însuşi. Acesta avea o formă, cu care, oricît ar fi fost ea de neorganică, lumea se deprinsese şi pe care tratate de echilibru european la capătul unor lungi lupte, tratatele din Vestfalia la 1648, o consfinţiseră, orînduind-o pentru mai multă vreme; aceia se sfărîma la cercetare, ca şi la orice încercare de acţiune, în componentele ei, care nu ţineau să se confunde fiindcă de fapt nu era nimic comun între dînsele.

Şi Suveranii nu cutezau să caute această comunitate. Ea nici nu-i putea interesa în rîndul întăiu, căci gîndul lor principal era al Imperiului, în care un prestigiu care venia de la Carol-cel-Mare el însuşi li aureolă fruntea. Şi erau interesaţi să se ocupe de aceste lucruri imperiale mai mult decît de altele şi *din causa rosturilor ce aveau în Italia, ca şefi ai Imperiului, şi nu ca proprietari ai posesiunilor austriece*.

Odată Carol Quintul avuse aici şi Neapolea şi Milanul, dominînd astfel din aceste două puternice posiţii extreme toate principatele şi republicele şi controlînd însăşi acţiunea papalităţii. La împărţirea săvîrşită prin abdicarea Cesarului habsburgic, aceste teritorii rămaseră în legătură cu Spania. Cînd ramura de acolo se stînse şi se ivi, se impuse contra candidatului austriac, — viitorul Carol al VI-lea el însuşi,— Filip, nepotul lui Ludovic al XIV-lea, cînd începu războiul pentru succesiunea Spaniei, singurii moştenitori ai

www.dacoromanica.ro

marelui Impărat, Austriecii, cari putuseră păstra coroana imperială, se împărtăşiră şi din această Italie care de la Carol-cel-Mare încoace era aşa de strîns legată, şi într'un chip aşa de firesc, de Sfîntul Imperiu roman de naţie germanică. Astfel ei fură stăpîni, nu numai la Praga, la Viena şi la Buda, smulsă de curînd Turcilor, ori la Clujul ardelean, dar şi la Milan şi la Mantova (din 1706 înnainte), prin aceleaşi silinţi războinice care li dădură, cu partea neerlandesă a moştenirii burgunde, gurile Rinului, prin care, iarăşi, şi mai strînsă se făcea legătura cu Imperiul. Incercările Savoii de a lua Milanesul nu izbutiră, şi puţin mai tărziu, Parma, Piacenza, spaniole pănă atunci, se adăugiră la acest domeniu italian, care era pentru dinastie de sigur o glorie şi o putere, dar pentru Austria însăşi o esenţială împiedecare adusă constituţiei sale. In sfîrşit prin dispariţia Casei de Toscana, a Medicisilor, ducele de Lorena-i căpătă succesiunea, şi acest Francisc-Ştefan, principe de sînge francez şi de limbă francesă, era soţul singurei moştenitoare a Impăratului german Carol al VI-lea, trebuind astfel ca frumoasa provincie să ajungă un apanagiu al principilor născuţi din această căsătorie.

Pentru ca această moştenitoare să-şi capete stăpînirile se cerea să se stabilească un nou drept succesoral. Şi, pentru ca alţi candidaţi la succesiunea austriacă să nu poată smulge măcar părţi dintr'însa, *era necesar ca ele să fie constituite ca un bloc teritorial, ca o unitate politică*, prin actul chiar care era să asigure arhiducesei Maria-Teresa situaţia ei ca Suverană. Dar aceasta nu însemna alta decît *să se creeze Austria, care pănă atunci nu existase*, pentru că, pe de o parte, proprietarii ei, cu titluri deosebite pentru fiecare provincie, nu simţiseră nevoia absolută şi imediată de a o crea şi pentru că, pe de altă parte, ei înţelegeau că orice creaţiune de acest fel aducea după dînsa primejdia recunoaşterii acelei dualităţi ce exista în caracterul lor şi pregătirea despărţirii, de care, cu niciun preţ, nu voiau, între noua Austrie şi vechiul Imperiu.

Incepem deci a socoti Austria, nu din momentul cînd expulsiunea solemnă, în toate formele diplomatice, de către Napoleon I-iu, o scoase din Imperiul medieval, creînd Im-

www.dacoromanica.ro

periul modern al Austriei, ci din ziua în care, la 1713, cu un an înnaintea anexărilor prin tratat în Italia şi la Rin, Carol al VI-lea redactă *Pragmatica Sancţiune*, prevăzînd prin acest act, redactat după un dublu model frances din evul mediu, că Statele austriace formează o singură organisaţie politică, a cării împărţire este şi rămîne imposibilă, fetele putînd urmà în lipsa moştenitorilor bărbăteşti, ca în atîtea din monarhiile europene mai vechi, Anglia, Spania, Rusia. Intre anii 1720 şi 1723 această reglementaţie fu primită, în formele lor particulare, de provinciile deosebite pe care le privia.

Rămînea acum ca, după ce moştenirea *în toată Austria* se dovedise posibilă, Ungurii, cari mai avuseră pe regina Maria, fiica lui Ludovic-cel-Mare, învoindu-se la alegerea Mariei-Teresei — şi nu şi a soţului ei, Impăratul Francisc de Lorena, ca rege — să se mai dovedească şi putinţa ca această unitate de nouă creaţiune să se menţie împotriva asaltului, care se putea aştepta, al concurenţilor cari invocau drepturi femeieşti mai vechi la aceiaşi ereditate.

Şi Austria s'a menţinut. Candidatura lui Carol-Albert, Electorul Bavariei, dădu Imperiului, în 1742, un trecător Carol al VII-lea şi Boemiei — dar Boemiei singure — un rege, iar Austriei un arhiduce, de cîţiva ani, care relua tradiţia separatistă a lui Frederic Electorul Palatin. Dar toate silinţile în favoarea acestuia ale lui Frederic al II-lea, întreprinzătorul rege al Prusiei, şi ale Franciei, duşmana ereditară a Casei de Austria, nu izbutiră. De şi Carol avea sînge austriac, fiind soţul unei fiice a Impăratului Iosif I-iu, de şi fusese crescut, ca ostatec, în Austria, la Klagenfurth şi la Görz, de şi comandase contingentul bavares în luptele Austriei cu Turcii, el nu putu să rămîie în provincii care nu au uitat nici în cîntecele lor populare pe „Carol Bavaresul". Biruinţile aliatului său Frederic, care pătrunse în Boemia, de unde Carol fusese gonit, nu creară nimic definitiv. Şi, cînd, după războiul pentru succesiunea Austriei, se începu, contra lui Frederic, un nou război de Maria-Teresa însăşi, data aceasta cu ajutorul Franciei lui Ludovic al XV-lea, — războiul de şepte ani (1756-63), — acesta putu să clatine tot aşa de puţin, cu toate înfrînge-

www.dacoromanica.ro

rile Imperialilor, unitatea, stabilită odată pentru totdeauna, prin Pragmatica Sancţiune, a Austriei.

E adevărat că în aceste două războaie Maria-Teresa a pierdut Silesia, pe care şi-o anexă Prusia şi pe care ea nu fu în stare s'o recucerească. Un bine era legat însă cu această deslipire a unui corp ajuns străin de o comunitate catolică aşa de deplină încă în acel moment. In adevăr Silesia, ocupată, cu un veac în urmă, de Saxonii de aceiaşi confesiune luterană, se păstrase, — cum nu putuse face Boemia ori Austria, amanetată Bavaresilor convertitori, — cu totul legată de Reformă, şi nicio încercare n'a mai putut-o aduce la altă confesiune.

Şi, pe de altă parte, recunoaşterea stăpînirii în această provincie a regelui prusian, care căuta pretutindeni cuceriri, — fie şi alături cu Danemarca, în dauna Suediei, — lega Austria de iniţiativa neastîmpărată a acestui rege, care vedea într'o complicitate cuceritoare cu Impărăteasa pe care o despoiase de o parte a moştenirii sale un mijloc de a se face uitat trecutul. Polonia era în plină anarhie internă, şi nu se mai arăta viabilă. O înţelegere cu Ecaterina a II-a a Rusiei pentru împărţirea acestei ţeri nenorocite se încheie răpede. Mariei-Teresei i se amintiră drepturile de odinioară ale regilor unguri din dinastia arpadiană asupra „Galiţiei şi Lodomeriei", teritoriul amanetat de Sigismund,—care avea acest obiceiu de cîte ori hotăra o adevărată cesiune, „onorabilă",—către Vladislav Iagello, regele Poloniei, şi, astfel, după o lungă luptă cu o cinstită conştiinţă catolică, simţitoare la dreptate şi la onoare, regina Ungariei se învoi a-şi „reclamă" acest pămînt „al său" în 1770, ajungîndu-se astfel la cea dintăiu împărţire a Poloniei, în ziua de 25 Iulie 1772. Pe urmă, necesitatea unui drum între Ardeal şi această ţară — drum care, adăugim, n'a fost întrebuinţat niciodată — aduse pe miniştrii cîştigătoarei în tovărăşia de trei să reclame de la Turcia învinsă de Ruşi şi aliată cu Austria, tocmai ca să nu i se răpească nimic din provinciile ei, Moldova-de-sus, din care convenţia din 7 Maiu 1775 făcu o „Bucovină" împărătească.

www.dacoromanica.ro

Dacă în Bucovina nu există nicio rămăşiţă din vechea organisare catolică a episcopatului de Siretiu, ci ortodoxia era stăpînă a ţerii ca şi în cea mai mare parte din Ardeal, cu toate actele de „Unire",—Galiţia era absolut şi devotat catolică. Impărăteasa plină de evlavie, care venia aici aducînd pacea, o administraţie veghetoare şi posibilităţi de comerţ mai însemnate decît cele din trecut, fu bine primită în ţara care mult timp a fost una dintre cele mai credincioase posesiuni ale Habsburgilor.

Protestînd contra unei ispite căreia nu-i putuse resista până la sfîrşit, Maria-Teresa vorbise de „sistemul prusian" care se impunea conştiinţei sale, de acţiunea „à la prussienne" în care era atrasă. De fapt *Prusia era aceia care-şi impunea şi metodele Austriei învinse,* acele metode pe care ea însăşi le imitase, cu brutalitate şi o totală lipsă de gust, de la Franţa lui Ludovic al XIV-lea, cu căutarea ei de hotare naturale şi pe calea „Camerelor de anexiune". Cucerind şi ea cît putea şi unde putea, *Austria adoptă însă acelaşi sistem şi în ce priveşte ordinea internă.*

In Prusia, care era o creaţiune a Hohenzollernilor, fiind formată din posesiunile pe care aceştia le deţineau, în puterea unui titlu îndoit, în Marca de Brandenburg şi în Prusia Orientală, cu adausul altor domenii de familie, în această Prusie unde, mai ales dincoace de Elba, trecutul nu represinta nimic şi nu aducea cu el niciun drept, niciun privilegiu care să trebuiască neapărat a fi păstrate, se putea fundà o monarhie de un absolutism intransigent, în care totul să fie numai ca o mare gospodărie a Suveranului, creator şi stăpîn, aşa cum înţelege el. Ţara de drepturi şi de privilegii, înnăbuşite, date uitării, călcate, dar nu abrogate, a Austriei, cu Boemia şi cu Ungaria sa, vechi regate cu tradiţii, nu se găsia însă în această situaţie. Totuşi *exemplul aduse prusianisarea ei,* acceptîndu-se doctrina pentru foloasele dinastice care vădit se aduceau printr'însa.

Nu era nevoie ca Impărăteasa-Regină ea însăşi să facă această operă, care nu se potrivia poate nici cu

www.dacoromanica.ro

firea ei. Era pentru aceasta lumea care o încunjura, acea lume de origine deosebită, generali, administratori, diplomaţi, economişti, — Germani autentici, ca Haugwitz, Thugut, sau Slavi, Cehi, cum au fost Chotek, Kinsky, Harrach, cum a fost chiar Kaunitz (un Kunitz de origine), Livonieni ca Daun, Irlandesi ca Lascy, Olandesi ca von Swieten, asupra cărora în chip firesc se pusese pecetea prusiană. Silinţile lor comune au fundat acea *unificare prin administraţie* care trece supt numele respectabil al stăpînei lor.

Acum se creară finanţele „Monarhiei", supuse unei atot puternicei Camere de Conturi din Viena, alimentîndu-le cu imposite pe tabac, pe sare, pe timbru şi cu foloasele fireşti ale unui comerţ liber (de la 1776) în lăuntru şi îndreptat în afară prin Trieste,—ajuns un mare port liber al comerţului sudic, mai ales grecesc, în dauna Veneţiei istovite, şi prin Fiume (se credea că s'ar putea crea în insulele Nicobare de lîngă Indostan adevărate colonii ale Austriecilor, asemenea cu coloniile Francesilor şi ale Englesilor). Incă de supt Carol al VI-lea, tratatul din Pojarevaci (Passarowitz) deschisese, la 1718, pentru comerţul provinciilor ereditare linia Dunării şi accesul la Marea Neagră. Era şi dorinţa unei penetraţii economice în anexarea, prin acest tratat şi până la înfrîngerile unui nou războiu, până la pacea de recuperare din Belgrad, în 1739, nu numai a Banatului, care complectă linia, absolut necesară, a Dunării de Sud, dar şi a Serbiei de Miazănoapte, şi a celor cinci judeţe oltene. In timpul Mariei-Teresei încă va apărea la Bucureşti şi la Iaşi cel d'intăiu consul austriac, Dalmatinul Raicevich, şi o Companie Orientală va căuta să lege relaţii cu aceste provincii şi cu Turcia, după tradiţiile acelui comerţ săsesc, care era vorba să învie acum la bielşugul şi strălucirea lui de odinioară. In curînd va fi vorba de navigabilitatea Oltului şi de alte proiecte care nu erau să se îndeplinească niciodată.

Toate acestea însă, nu din dorinţa de a ferici popoarele, îmbogăţindu-le şi ridicîndu-le astfel în cultură, ci pentru simplul interes egoist al bunei gospodării împă-

www.dacoromanica.ro

răteşti, care hrăneşte pentru că înţelege a mulge, a tunde şi, întîmplător, a şi tăia.

Acuma există, pentru duşmani ca şi pentru supuşii cari n'ar voi să înţeleagă cum trebuie aceste binefaceri, o armată, aceia care deocamdată va luptă cu vecinul din Imperiu, Prusianul, şi cu aliaţii lui, pentru ca pe urmă să se manifeste altfel de cît vechile trupe de ajutor şi de strînsură, cînd Iosif al II-lea, fiul şi urmaşul Impărătesei, se va bate la Dunăre cu Turcii, rîvnind la acea împărţire cu Ecaterina a II-a a Imperiului lor pe care a oprit-o numai, la pacea de la Sistov, în 1791, — printr'o imperioasă mediaţie englesă, prusiană şi olandesă, — Revoluţia cea mare din Franţa. „Miliţia împărătească" e în stare să împiedece după 1760 întinderea tulburărilor româneşti din Ardeal contra Unirii, şi, cînd Horea va ridica pe ţerani contra Ungurilor, singură intervenţia ei va fi în stare să oprească, la 1785, cumplitul măcel, contra căruia nu izbutise vechiul mijloc, zăbavnic şi neefectiv, al „insurecţiei" nobilimii după datina medievală. Sîrbii — pănă la distrugerea Constituţiei lor şi la împărţirea între comitatele bănăţene a Confiniilor Militare —, „corpurile libere" *(Freikorps)* de Talpaşi, de Slovaci, regimentele voios oferite, din loialitate, de naţionalităţi — ca al Romînilor dăruit de Biserica unită din Blaj — capătă o întărire şi prin noua şi folositoarea instituţie, pe aceiaşi basă ca, în Rusia, Cazacii, a grănicerilor, luaţi din mijlocul acelor naţionalităţi şi păstrînd întru cîtva caracterul lor osebit, etnic, nu numai local.

Ca un element de guvernare, ca un „Politikum", se aşează la rînd şcoala. Supt religioasa Impărătească mai mult decît supt filosoficul ei fiu s'a dat marea lovitură învăţămîntului iesuit, care opunea o altă mare putere puterii monarhului. Universitatea lor, Colegiile lor nu se puteau ataca; s'a întrebuinţat pentru a-i combate şi deslocui şcoala primară, *Normalschule*, opusă vechii şcoli de catehism şi sporadicelor fundaţiuni ale călugărilor piarişti.

www.dacoromanica.ro

Această şcoală e de limbă germană, dar nu pentru că Guvernul ar ţinea mai mult la această limbă, la naţionalitatea care o vorbeşte. Iosif al II-lea va spune că, de ar avea mai mulţi Unguri supt oblăduirea lui, ar sprijini „şcoala normală" de limbă ungurească, dînd această limbă chiar şi administraţiei sale, în locul limbii latine, înlocuite. Şi miniştrilor Împărătesei şi acestui rege al Romanilor, viitor Împărat el însuşi (1780—90), li pasă de un sigur lucru: de *unificarea în forme şi în spirit a Monarhiei*, de aducerea la acelaşi numitor a provinciilor prefăcute în „cercuri", cu „căpitani" în frunte *(Kreishaupleute)*, de amalgamarea oamenilor cari, făcînd parte, în deosebite „ţeri" *(Länder)*, din felurite „popoare" *(Völker)*, nu sînt de fapt decît supuşi *(Untertane)*.

La mijloc, peste „locotenenţe" şi „guverne" sînt instituţiile centrale: Cancelaria Supremă, Consiliul de Stat, Curţile de judecată şi de socoteli. Şi este mai ales Curtea imperială.

Această Curte, cum nu mai fusese pînă atunci, imită de departe Versailles al lui Ludovic al XIV-lea, după care va fi făcut Schönbrunnul, cu castelul lui în stil rococo, cu statuile şi basenurile, cu templele mitologice între copacii cu îngrijire tunşi şi puşi în aceiaşi „uniformă". Arta îşi găseşte la Curte şi în preajma ei sprijinul, dar nu şi literatura germană, care se mărgineşte la farse pentru popor, ca ale unui Schikaneder. Adevărata literatură e a teatrului, dar aici străluceşte opera străină a Italianului Metastasio. Musica e în mare onoare, căci e epoca lui Glück, lui Haydn şi Mozart, cari toţi pleacă de la tradiţia italiană. Un Italian e şi sculptorul Curţii, Canova. Acest departament e al Italiei.

Şi, dacă nobilii cehi îşi împodobesc Praga lor, unde stau mai mult, Ungurii aleargă în preajma „reginei", căci o gardă nobilă strînge pe cei mai strălucitori tineri, bucuroşi de a se înfăţişa numai ca oameni de neam mare şi cu creştere bună.

Totuşi întreagă această operă metodică se va lovi de spiritul Revoluţiei.

www.dacoromanica.ro

S'ar părea că entusiastul care e Iosif al II-lea, hrănit din cetirea „filosofilor" francesi, lucrează ca s'o facă inutilă în Statele lui, care, dacă se răscoală, ca Ţerile-de-jos, dacă murmură, ca Ungaria, se ridică, nu împotriva „tiranului", ci împotriva reformatorului, care izgoneşte pe călugări, li confiscă averile, li împiedecă relaţiile cu Roma, jignind pe Papa însuşi, care a venit să i se presinte pentru a smulge concesii. Nimeni n'a urît mai mult trufia şi apăsarea nobilimii şi n'a sprijinit mai tare pe ţerani, cărora li dă libertatea, până în Ardealul unde Horea se înfăţişase, venind din Viena, printr'o naivă viclenie, ca un misionar al lui.

Dar toate acestea nu sînt decît asalturi contra ultimilor concurenţi ai absolutismului: *a da puterea claselor de jos, fără ambiţie şi fără puteri, înseamnă a o lua pentru sine.* De aici toată învierşunarea cu care Iosif îndeplineşte o operă care nu e decît urmarea aceleia ai cării iniţiatori au fost miniştrii „à la prussienne" ai mamei sale. Revoluţia, răsărind în Franţa, va cere însă *în alt spirit* aceleaşi lucruri, şi *ea se va adresă altor puteri.*

www.dacoromanica.ro

IX.

Austria şi Revoluţia franceză.

In aparenţă măsurile reformatoare ale lui Iosif al II-lea ar fi putut să împiedece în provinciile acestei „Monarhii“ care nu-şi zicea încă: „Austria“ orice tendinţe revoluţionare, el însuşi înfăţişîndu-se ca un precursor al Revoluţiei francese.

Aceasta în principiu ca şi în metodă. Ca şi oamenii noului regim frances, el se inspira numai de la cultul „raţiunii“, fără a se gîndi că naţiunile sînt alcătuite după hasardurile istoriei şi că poartă în ele porniri instinctive, porunci tradiţionale, care n'au nimic a face cu silogismele logicei pure, — şi ea însăşi supusă, de altfel, în teoria ei, influenţelor timpului. Ca şi dînşii, privind toate lucrurile în abstract, el nu era în stare să facă acea deosebire între un teritoriu şi alt teritoriu, între un om şi alt om, care nici nu i se părea necesară. In ce priveşte metoda, şi el credea că radicalismul necruţător, nemilostiv, căutînd drept pe duşman pentru a-l răpune dintr'o singură lovitură este calea cea mai bună şi că nimic nu trebuie să împiedece pe reformator în aducerea la îndeplinire, fără nicio concesie omului sau vremii, a planurilor sale.

Ca şi revoluţionarii de la 1789-95, el a urît clerul catolic, pe aceşti „Saduchei“, pe aceste „ulemale“, străjuind moaştele adorate ale unor vechi „superstiţii“ moarte, şi i-a răpit conducerea şcolii, amestecul în viaţa de Stat, averile de tot felul, pănă la tesaurele respectabile ale artei

www.dacoromanica.ro

religioase. Ca şi dînşii, fiul Mariei-Teresei, care a sfărmat vechea clică de Curte, puternică în zilele mamei sale, a despreţuit şi înlăturat după putinţă acea nobilime, care, după dînsul, nu putea cere o situaţie eminentă numai în puterea dreptului ei de moştenire. Ca şi acei represintanţi ai burghesiei şi sprijinitori ai „stării a patra", care era, de şi nu se vorbia de dînsa, el a luat de la cei de sus ca să dea celor de jos, din cari voiă să facă sprijinul permanent al puterii sale. Nici el n'a vrut să mai îngăduie, în nerăbdarea lui de a vedea avîntul muncii libere şi al comerţului fără margeni, acele piedeci pe care le punea în aceste domenii dăinuirea asociaţiilor şi practicelor medievale. Cum Revoluţiei francese i se datoreşte „şcoala primară" civilă, astfel „şcoala normală" a Statului se substituie în Monarhia lui Iosif al II-lea vechii şcoli de catehism şi încercărilor răzleţe făcute de călugării piarişti. „Cercurile" lui samănă cu „departamentele" Adunării constituante. In genere, Austria ieşită din acţiunea aceasta de sus, nouă în toate formele ei, corespunde întru toate Franciei ieşite şi ea nouă în toate formele ei din acţiunea filosofilor stăpîni pe putere.

Şi totuşi nemulţămiri erau şi în Statele pe care Iosif le lăsa fratelui său Leopold, — un blajin reacţionar pentru a face plăcere acelor cari ridicau mai tare glasul spre a protesta —, iar acesta, la 1792 încă, fiului său, Francisc al II-lea, căruia-i era păstrată, pănă la 1835, o lungă stăpînire de peste patruzeci de ani.

Nu e vorba de acele conspiraţii care au dus la eşafod pe Martinics şi pe tovarăşii săi din Ungaria, închizînd într'o temniţă aspră pe tînărul scriitor ungur Bacsányi, a cărui vină era numai că tradusese în limba sa „Marsiliesa". A fost o simplă imitaţie, rău cugetată şi rău pregătită, a lucrurilor din Franţa. De şi aceiaşi imitaţie se vede şi în programul Statelor ce se adună în Ungaria şi în Ardeal, şi în discursurile înflăcărate care se ţin în cuprinsul lor, importanţa acestor manifestaţii e simţitor mai mare. Se exprimă idei care nu sînt întru nimic inferioare acelora ce aduseseră aşa de mari prefaceri în Apus; autoritatea Su-

www.dacoromanica.ro

veranului era discutată fără nicio cruțare, „națiunea“ ridicîndu-se acum ca o unitate aproape dumnezeiască, de drept natural, pe ruina „națiunilor“, de drept istoric, ale evului mediu, — „națiuni“ sprijinite pe privilegii, la care se renunța acuma măcar de unii, mai puțin interesați.

Dar totul se petrece între cei patru pereți ai salei de adunare. Strada nu se mișcă; ea nici nu știe nimic din ce vorbesc puternicii și învățații de acolo. Un mediu refractar prin multă supunere veche și prin adîncă incultură nu putea fi străbătut de aceste tendințe, care nici n'ajung, nici nu puteau ajunge până la o adevărată propagandă. Odată închisă dieta, dintr'însa nu rămînea nimic decît forma, păstrată pentru istorici, a protocoalelor.

Spiritul public nu începuse măcar a se formă, de și o literatură, chiar o literatură periodică, destul de însemnată se produce și în țerile austriece, dar mai ales în acele unități naționale depline care sînt Boemia și Ungaria.

Căci această literatură e mai mult a învățaților pentru învățați. E adevărat că la Unguri se dau traduceri și adaptații din ușoara literatură francesă, care avea trecere și la Curtea, pe jumătate francisată, a Vienei, că Voltaire, Marmontel, află tălmăcitori aici ca și la Grecii din aceiași epocă, sămănați ca bogați negustori prin orașele și porturile țerilor austriece, că un Barcsay scrie chiar franțuzește. E adevărat că în Faludi se găsește un imitator în limba maghiară al lui Gessner, lîncedul autor german de pastorale, care a găsit astfel de imitatori și în beletristica noastră începătoare. E adevărat, în sfîrșit, că un Dugonics publică încă înnainte de 1790 povestiri din trecutul nației sale, ca „Etelka“, „Jolanka“, apoi că o epopeie închinată lui Ioan Hunyadi apare în același timp, că un Italian de origine, Gvadányi (Guadagni), schițează cele d'întâiu tipuri din viața reală. Dar, oricîtă însemnătate am acorda noi astăzi acestor produse „naționale“, pornind de la desvoltarea bogată, expresivă și în adevăr estetică a unei literaturi noue, pentru contemporani ele erau jocul unor spirite mai ușoare, destinate unui cerc de tineri seniori fără multă cultură, de tîrgoveți cari nu trecuseră prin școli

www.dacoromanica.ro

ori de femei cu timp disponibil pentru a ceti. Literatura, adevărata literatură era a erudiţilor, istorici, filologi, alcătuitori de gramatici, compilatori de dicţionare, polemişti ai disertaţiilor pentru drept.

Căci aceasta e şi literatura *mai vie*, răsărind din nevoile societăţii, care erau nevoile de drept, şi coborîndu-se în viaţa ei însăşi, prin afirmarea caracterului sacru al privilegiilor faţă de cesarismul năvălitor şi de administraţia pe care el o crea pentru serviciul său exclusiv.

E aceiaşi situaţie ca şi în Ardealul unde, dacă un Barac, un Vasile Aaron cîntă povestea lui Arghir ori plîng risipirea Ierusalimului pentru un restrîns public de tejghea sau de iatac, lucrul cel mare îl fac, apărînd dreptul de viaţă al neamului şi sprijinindu-l pe dovezi de graiu şi de trecut, un Samuil Micul-Clain, un Gheorghe Şincai, un Petru Maior.

Astfel în Boemia şi provinciile slave din prejurul ei niciun „poet" nu se poate alătura ca valoare şi influenţă unui Dobrovsky († 1829), marele cercetător al limbii cehe, care, prin studiile lui adînci de filologie, va fi întemeietorul unei doctrine „slave", menită să aibă o aşa de mare înrîurire asupra vieţii neamului său. Şi de la el pleacă solidele cercetări critice ale lui Kopitar, care s'a ocupat, la un anume moment, şi de limba noastră, scrisele de luptă ale unui Pelzel, iar mai tărziu, în veacul al XIX-lea, larga activitate de cercetător al slavismului în toate formele şi direcţiile lui a lui Safarik.

In Ungaria, numele literare cele mari sînt ale editorilor de cronici, ale adunătorilor de documente, ale redactorilor de „istorii critice" şi de monografii, ale argumentatorilor dreptăţii unei cause naţionale care începe să iea altă înfăţişare decît în veacurile trecute. Nu numai că Europa întreagă cunoştea opera de erudiţie a unui Bel, a unui Pray şi Katona, a unui Kaprinai şi Kovachich, a unui Bod şi Kollar, a unui Horányi, începătorul istoriei literare ungureşti, dar acţiunea cărţilor pe care le scriu ei în latineşte e mai puternică în mijlocul societăţii de acasă, luată în întregimea ei, decît a scriitorilor de lucrări distractive în limba vulgară: doar pănă tărziu o mare parte din această societate nu cetia numai, dar şi vorbia lati-

www.dacoromanica.ro

neşte! Şi, afară de dînşii chiar, cînd literatura poetică ajunge să aibă o adevărată valoare, *în sine*, nu prin subiectele ei, oricît de originale şi naţionale, ea caută, ca la Kazinczy şi Virág, îndreptări, în spirit, în formă, în metru chiar, la literatura clasică latină, care era basa însăşi a învăţămîntului în colegii, rămase încă supt conducerea Iesuiţilor latinisanţi.

In această categorie a scrisului învăţat trebuie să se puie, cu tot caracterul lor agresiv naţional, tratatele pentru apărarea limbii vulgare, ca limbă îndreptăţită, nu numai la onorurile literare, dar şi la o supremaţie definitivă, pe care le alcătuiesc în Boemia un Thám, un Rulik, iar în Ungaria, cam în acelaşi timp, îndată după Iosif al II-lea,—germanisatorul cu de-a sila, prin administraţie şi şcoală,—un Báróczy. Acelaşi caracter îl au cele d'intăiu reviste: la Cehi „Literatura boemă", „Magazinul literar" (1779) — o „Societate de ştiinţi" funcţiona încă de mai înnainte —, iar la Unguri — cu cari au căutat, din iniţiativa lui Ioan Molnar, profesor la Universitatea din Cluj, unui Zaharia Carcalechi, simplu editor, ca în Boemia, cu idei superioare, Kramerius, să emuleze Romînii ardeleni — „Museul ungar" din 1788. Dacă se observă în unele din aceste periodice — ca în „Şezătoarea obştii din Dobrovic" a lui Kramerius, mai sus menţionat — o tendinţă mai reală, ea e în legătură, nu cu înnalte scopuri ale neamului, ci, ca în cărticelele româneşti pentru popor ale lui Molnar şi ale altora, cu grija de gospodărie mai înnaintată pe care o introdusese spiritul de economie de Stat supt Impăratul Iosif el însuşi, în care unii vedeau pe un nou Iosif din Biblie, întemeietor ca şi acesta. Almanahurile nu servesc alte scopuri, iar teatrele „naţionale" n'au la începuturile lor altă menire decît a unei distracţii uşoare cu mijloace puţine.

Nicăiri calda literatură poetică mergînd la inima chiar a poporului, dîndu-i încredere în el ca om şi ca represintant, împreună cu atîţia alţii, într'o comunitate capabilă de lucruri mari, a unei naţiuni; nicăiri pamfletul, acel pamflet, nervos, iute, cutezător, care în Franţa, înnaintea Revoluţiei ca şi după izbucnirea ei, a fost agentul de căpetenie al tulburărilor şi al prefacerilor. Cu asemenea produse ale

www.dacoromanica.ro

spiritului, se puteau odihni încă multă vreme în umbra despotismului binefăcător „popoarele“ lui Iosif al II-lea, până la care nu ajunge înflăcărata retorică de împrumut a oratorilor din diete.

Astfel Revoluţia, care sili pe Austrieci, — Suverani, miniştri, diplomaţi, generali —, să iasă, a doua zi după înnăbuşirea pripită a unui război de cucerire cu Turcii, din pasivitatea speriată pentru a începe, alături cu Prusia, apoi şi cu Rusia, cu Anglia, cu atîtea State secundare, o acţiune de distrugere a „anarhiei“, de răzbunare a unui rege, a unei regine — însăşi fiica Mariei-Teresei, Maria-Antoineta —, decapitată pe eşafod, de restabilire a ordinii normale, a produs, cu toate înfrîngerile armatelor imperiale, efecte mai mult fericite — fie şi după cîtva timp — pentru „Monarhie“.

Să urmărim întâiu, cît se poate de pe scurt, evenimentele, pentru a trage pe urmă încheierile necesare.

După înţelegerea de la Pilnitz Austria şi Rusia pornesc împotriva Franciei revoluţionare. Norocul războiului se întoarse însă contra lor. Ţerile-de-jos austriace sînt invadate şi ocupate de oştile, cu înflăcărat caracter popular, ale noului regim. Prusienii se retrag din tovărăşie prin pacea de la Basel.

Dar de la început încă Revoluţia îngăduie Austriei să invoce temerea de a nu se întinde contagiunea ideilor rele şi în Răsărit pentru ca, urmînd exemplul celei de-a doua împărţiri a Poloniei, pe acest motiv, la 1792, să participe la a treia, în Octombre 1795, care-i dă teritoriile Lublinului, Sandomirului, până în suburbiile Varşoviei, din care a făcut, pentru a legitimă şi prin nume, „achisiţia“ sa, o „Galiţie vestică“, de mai scurtă durată.

Intrarea generalului Bonaparte în Italia şi măiestrele lui lovituri de spadă îl duc la 1797 pe drumul Vienei. Prin armistiţiul de la Leoben se ajunge la pacea din Campo-Formio, un castel lîngă Udine (17 Novembre). Prin acest act se consacră pierderea Belgiei, dar, Veneţia neutră fiind

www.dacoromanica.ro

lichidată de Francesi, i se dă Austriei în schimb, din posesiunile puternicei Republici de odinioară, Istria, reunită de ducii Austriei în evul mediu, urmaşi ai celor de Carintia, şi acea Dalmaţie pentru care veacuri întregi se luptaseră cu dogii cuceritori regii, arpadieni şi angevini, ai Ungariei, moştenită acum de Habsburgi. Aceştia se despovărau astfel de un teritoriu totdeauna nemulţămit politiceşte, absolut neasimilabil supt raportul naţional, avînd alte instincte şi alte îndreptări, şi în sfîrşit revoltat împotriva reformelor lui Iosif al II-lea, de un teritoriu fără legătură cu blocul austriac şi care, deci, pentru a fi administrat şi exploatat, cerea un drum asigurat prin Imperiu, care nu aparţinea în aceiaşi calitate Impăratului electiv. Şi, în schimb, se dobîndia malul adriatic, de la Isonzo pănă la Bocche-di-Cattaro, cu stăpînirea asupra insulelor din faţă, cu influenţa asupra Albaniei rebele faţă de Sultan, cu un adînc amestec în Peninsula Balcanică, Bosnia şi Herţegovina, ţeri de dependenţă faţă de Ungaria medievală, fiind *hinterlandul* acestei bande maritime, şi, într'un cuvînt, partea cea mai întinsă şi mai preţioasă din moştenirea Veneţiei înseşi, pe care o înlocuia astfel, după patru sute de ani, urmaşul austriac al lui Ludovic de Anjou şi al lui Sigismund de Luxemburg.

Un nou războiu, alături de Rusia, aduce, după succese însemnate, o nouă mare înfrîngere, în Italia, de armele aceluiaşi Bonaparte, ca şi în Imperiu chiar. Pacea de la Lunéville, în 1801, răpeşte Casei de Austria Toscana, care se adauge la noul regat al Italiei, dar îi dă în deplină stăpînire acele episcopate de Brixen, Trento şi Salzburg, adevărat leagăn al Austriei luptătoare pentru catolicism şi Biserică, la începuturile sale. Drepturi feudale vechi se prefăceau astfel în solidă stăpînire modernă, iar, cît despre Toscana, abia cu o jumătate de veac în urmă, un tratat de schimb aşezase acolo pe soţul Mariei-Teresei, scos din Lorena lui; vechiul Stat al Medicisilor, prefăcut astfel într'un simplu apanagiu al cadeţilor dinastiei — Leopold al II-lea fusese mult timp duce de Toscana — n'avea nici dorinţa şi nici putinţa de a se contopi în vre-o unitate

www.dacoromanica.ro

austriacă viitoare, care, cu tradiţiile Medicisilor, dăinuind în Florenţa, îi era cu totul indiferentă.

Ca un resultat al noii situaţii care i se crease prin proclamarea ca Impărat a lui Napoleon I-iu, Francisc al II-lea se hotăreşte acum la un pas de cea mai mare însemnătate pentru familia lui şi pentru Statele asupra cărora ea ajunsese a domni. Ca să arăte că Imperiul frances nu mai putea atinge niciodată drepturile lui în lumea răsăriteană şi, în acelaşi timp, ca să dea puterii lui împărăteşti o basă teritorială tot aşa de solidă ca aceia pe care se răzima concurentul ce-i răsărise în Apus, el se declară şi Impărat al Austriei, prin actul solemn din 11 August 1804, care, invocînd exemplul Ţaratului rusesc, devenit de mult Imperiu, şi al „noului Suveran al Franciei", constituie, pentru menţinerea „egalităţii perfecte a titlului imperial şi *a demnităţii ereditare*" — căci, în Imperiul său cel vechiu, Francisc nu era ereditar —, noul Imperiu al posesiunilor sale strămoşeşti.

Cu aceasta însă se ajungea la un avantagiu pe care Habsburgii nu cutezaseră până atunci să arăte că-l urmăresc, de şi era firesc să-l urmărească din toată puterea ambiţiei lor nesăţioase de prestigiu, dar şi de putere reală. Boemia şi Ungaria rămîneau regatele ce fuseseră, dar acum mai presus de ele, cuprinzîndu-le însă supt noua coroană, se ridica Imperiul, care încununa Monarhia, stabilită, ca Stat unitar şi inseparabil, prin Pragmatica Sancţiune, şi întărită prin întreaga operă de unificare internă şi centralisare absolutistă a Mariei-Teresei şi a lui Iosif al II-lea.

Legătura cu *cellalt* Imperiu rămînea însă, şi titlul împărătesc nu fusese schimbat, Francisc al II-lea fiind acelaşi urmaş al celui dintăiu Francisc, cu aceleaşi drepturi teoretice, cîştigate prin alegere, asupra Europei centrale.

Un nou războiu cu Franţa, acum napoleoniană, trebuia să aducă o schimbare. Ofertele englese izbutiră încă odată să îndemne Austria la un avînt de răsbunare. El fu nenorocos, cu toată buna conducere militară a arhiducilor Carol şi Ioan. Concursul rusesc nu izbuti decît să dea, la Austerlitz, un tovarăş de înfrîngere lui Francisc. Pacea

www.dacoromanica.ro

din Pressburg, încheiată la 26 Decembre 1805, e întâiul tratat de împărţire, de sfâşiere, din partea lui Napoleon, care urmăria evident desfacerea acestui Imperiu, rival în Apusul însuşi. Prin ea se pierd cuceririle păcii de la Campo-Formio, toată ereditatea dogilor: în Friul, în Istria, în Dalmaţia. Insă această pierdere aduce după sine şi aceia a Tirolului şi a teritoriilor suabe.

Dar urmarea biruinţei francese trebuia să fie lichidarea situaţiei Imperiului medieval, spre care rîvniau necontenit speranţele de viitor ale acestei lumi austriece, pentru care nicio concesie nu era în adevăr definitivă. Napoleon crease o Confederaţie a Rinului ca să aibă faţă de Prusia, aşteptînd schimbări mai fundamentale, vasalii săi germani. Cu cîteva luni înnaintea ciocnirii decisive între soidaţii Revoluţiei şi vechile bande disciplinate ale lui Frederic-Wilhelm al III-lea, la Iena,—Francisc al II-lea părăsia toate drepturile asupra Coroanei de tradiţie istorică pe care ai săi o avuseră, cu întrerupere, de la Rudolf de Habsburg, iar printr'o transmisiune neîntreruptă, supt formă de alegere, de la Albert al II-lea (1-iu August 1806). Era simpla renunţare la o putere care de veacuri nu se mai exercita decît în forma concesiilor acordate de principii Imperiului acelui Suveran, cu alte scopuri şi alte tendinţe decît ale lor, pe care-l alegeau necontenit tocmai de aceia, ca să nu li fie întru nimic încălcată şi primejduită propria lor independenţă.

In credinţa că a venit ceasul distrugerii „tiranului", Austria aceasta, străină de Imperiu, încercă apoi, întrebuinţînd ultimele ei mijloace şi talentele militare escepţionale ale arhiducelui Carol, lovitura din 1809. Peste biruinţa de la Aspern, în faţa Vienei, ea duse, aproape pe acelaşi cîmp de luptă, la, înfrîngerea de la Wagram, la armistiţiul de desperare din Znaym şi la pacea din Schönbrunn. Printr'însele se curăţiau ultimele resturi de stăpînire în părţile cîştigate la 1797 şi după aceia: Salzburg, regiunea Innului, Goriţa, Monfalcone; se părăsia Galiţia occidentală şi, pe lîngă aceste „Erwerbungen" ale epocei moderne, se făcea sacrificiul, extrem de dureros, cu neputinţă de uitat, al Carniolei în-

www.dacoromanica.ro

tregi, al cercului Villach din Carintia, ai celei mai mari părți din Croația, cu Fiume cu tot, al vechii Istrii arhiducale.

Data aceasta, Napoleon, om din veacul său în ce privește nepăsarea despreţuitoare ori simpla ignorare pentru drepturile, istorice, ale teritoriilor, și cele, firești, ale naţiunilor, se gîndi la crearea unui Stat iugoslav potrivit cu trecutul și cu aspiraţiile provinciilor luate de la Austria. Pe vremea cînd el plănuia reconstituirea Poloniei pe care o impuse numai în formele meschine ale Marelui-Ducat de Varșovia, pe vremea cînd chema, în credința că Austria poate fi total distrusă, pe Unguri la independență în tot cuprinsul vechiului lor pămînt, învitîndu-i a se aduna pe cîmpia îndătinată de la Rákos pentru a-și alege un rege nou, el făcu din provinciile care pănă atunci nu avuseră putința de a-și afirma caracterul slav o Ilirie, întinzîndu-se de la hotarele Stiriei și ale Tirolului — acum bavarez, cu toată împotrivirea țeranilor lui Andreas Hofer,— pănă la Marea Adriatică la hotarele Bosniei și la Tisa. Un poet contemporan, Vodnik, a cîntat cu entusiasm pe binefăcătorul seminţiei sale, și, cîteva decenii mai tărziu—, amintirea acestui Stat, care nu putea supravieţui înfrîngerii și ruinei creatorului său, era să inspire tot avîntul poetic al lui Ludovic Gaj și să înceapă acea mișcare a „ilirismului“ din care este mai mult decît se crede în iugoslavismul contemporan.

Austria părea că s'a resemnat la situaţia ei îngustată și umilită, măgulindu-se doar cu perspective în Moldova și Țara-Românească — ocupate însă de Ruși de la 1806 la 1812 — și cu vagi speranţe că Napoleon va lăsa din mînă provinciile iliriene. Principalul ministru al lui Francisc — care era acum numai Francisc I-iu de Austria —, Metternich, nu hrănia planuri de apropiată răsbunare. Napoleon ajunse prin căsătoria lui cu fiica Impăratului de la Dunăre, Maria-Luisa, un aliat al familiei pe care o despoiase și credea că o împacă astfel. Trupe austriace, supt un general așa de bine înzestrat ca Schwarzenberg, luară o parte, de și sfioasă și răpede oprită, înnainte de luptele hotărîtoare, la campania din Rusia, în 1812.

www.dacoromanica.ro

Dar în curînd cercurile din Viena nu putură resista la ispita celor d'intăiu înfrîngeri ale vechiului duşman. Austriecii luară parte la „lupta naţiunilor" din Lipsca, şi ei urmăriră, în fruntea aliaţilor, pe învins în Franţa lui proprie. Faptul că Francisc trebuise să biruie instincte de familie care i se puteau atribui — căci fiica sa născuse pe un moştenitor al noului Imperiu, pe regele Romei, — rolul ce ştiu să-şi cîştige Schwarzenberg în sfatul comandanţilor de oştiri şi nu mai puţin isteţimea fină şi plină de experienţă a lui Metternich făcură ca dărîmarea „monstrului" — de fapt, o operă englesă — să apară ca o ispravă austriacă. Astfel congresul de doi ani, care, peste cele „o sută de zile" ale reapariţiei lui Napoleon, exilat la Elba, şi peste lupta de la Waterloo, dădu, la 1816, o nouă alcătuire Europei se ţinu, în capitala şi supt influenţa austriacă.

De acum înnainte pănă la moartea, în Mart 1835, a Impăratului Francisc şi chiar supt stăpînirea fiului său, epileptic şi aproape idiot, veşnic nevrîstnicul Impărat Ferdinand, atîta vreme cît Metternich va fi adevăratul şef al Austriei, Impărăţia va avea un mare şi strălucitor rost în Europa. Ei îi va reveni sarcina de a păstra, sprijinită pe puterile „Sfintei Alianţe", din care fac parte şi Rusia şi Prusia, spiritul cel bun, cel sănătos, împotriva oricării tentative a Revoluţiei de a răsturna ordinea de lucruri restabilită odată pentru totdeauna. De la Viena Congresului orînduitor vor porni înştiinţări, convocări la marile sfaturi europene, împărţirea datoriilor fiecărui factor în sacra operă de represiune. In oraşe de provincie austriece, la Laybach, la Troppau, la Verona, în „regatul lombardo-venet" al Habsburgilor, cari, afară de „Galiţia apuseană", îşi recăpătaseră mai toate posesiunile, se adună congresele Suveranilor aliaţi pentru menţinerea drepturilor autorităţii contra rebeliunii. In Italia, soldaţii lui Frimont şi Bubna vor fi aceia cari, supt steagurile cu vulturul împărătesc — amintind vremurile medievale —, vor restabili pe principii răsturnaţi ori vor da concursul acelor ameninţaţi cu căderea.

www.dacoromanica.ro

Nicăiri în Europa nu se va pune din nou problema luptei dintre vechiul şi noul regim fără ca Austriecii să nu intervină. In chestia grecească Metternich spera să aibă iarăşi presidenţia vre-unei conferinţi de împăciuire, care ar fi restituit Sultannlui pe neascultătorii lui supuşi creştini, şi numai cu multă durere a văzut el încheierea înţelegerii de la Londra, amestecul Puterilor apusene, liberale, Franţa şi Anglia, alături de Rusia, lupta de la Navarino, cu zdrobirea flotei turco-egiptene, şi acea campanie biruitoare a Ţarului Nicolae, urmaşul lui Alexandru I-iu, cel principial paşnic, care duse la tratatul din Adrianopol, negociat de diplomaţia prusiană. Dar nu calitatea naţională a celor cari hotărîră lupta în folosul Grecilor constituia năcazul cel mare pentru presidentul superior al poliţiei enropene, cît conştiinţa că fusese învinsă măcar odată sfiuta putere a unui monarh faţă de pretenţiile obraznice ale unor răsculaţi, cari puteau face şcoală.

In interior nu era, faţă de atîta politică în afară, *nicio* politică. Niciun act de reformă, nicio creaţiune, nici măcar o interpretare faţă de spiritul timpului,—al cărui drept îl tăgăduia Metternich şi polemistul strălucitor al supremaţiei sale, von Gentz,—a formelor şi normelor existente. O strictă poliţie, amestecîndu-se în orice domeniu pentru a controla fapta şi gîndul, aceasta ajunsese a fi Statul austriac, cu temniţele lui politice pentru Italieni încălziţi, ca Silvio Pellico, pentru alţi nemulţămiţi, şi cu censura care urmăria fiecare rînd scris, fiecare manifestare a cugetării prin ziar, prin carte, prin teatru.

Şi iată ce s'a întîmplat cu dispoziţia „popoarelor“ Austriei faţă de puterea supremă şi de uneltele ei.

Războaiele cu Napoleon creaseră în adevăr o conştiinţă comună a tuturor „supuşilor“: generali de toate naţiile, Germani, ca Wurmser, Saşi ca Melas, fiul unui pastor ardelean, Unguri, mulţi Unguri, ca Pálffy, Kray, Alvinczy — şi acesta din Ardeal, de la Vinţ —, Cehi, ca Haddik, Italieni, Francesi, ca Bellegarde ori Clerfayt, Iugoslavi, ca Lazanich şi Milutinovich, cari supuseră Trieste şi Ragusa, comandă, fără deosebire, contingente militare pe care le

www.dacoromanica.ro

dau bucuros toate naţionalităţile din Imperiu. Buna lor voinţă, vine din aceia că, deprinse cu dreptul, cu privilegiul, cu tradiţia, capabile de a se mişca pentru dînsele, şi nu pentru teorii generale naţionaliste, al căror caracter egalitar şi inovator trebuia să li displacă, aceste popoare văd în „iubitul lor Impărat Franz" pe acela care domneşte în puterea normelor admise, iar în Napoleon, oricîtă libertate ar aduce steagurile lui, oricît ar făgădui el de o legislaţie expeditivă şi dreaptă, lucrări publice iuţi şi importante, ocrotire fruntaşilor inteligenţei, numai un nou Iosif al II-lea, care vine să zdrobească şi să preschimbe.

De fapt, acesta a fost sentimentul mai pretutindeni, şi astfel s'a născut spiritul austriac, şi astăzi marea piedecă pentru eliberarea acestor neamuri, care prin conştiinţa lor voiesc desrobirea, dar prin instinctul lor o împiedecă. Infrîngerile n'au descurajat avîntul lor de sacrificiu, căci suferinţa poate apropia mai mult chiar decît triumful, şi lucrul de căpetenie este totuşi credinţa, fie şi greşită, în dreptatea causei pentru care luptă cineva. Se suferia astfel cu o deplină resemnare, nu numai marile pierderi de oameni, dar şi ruina economică, de oare ce se ajunsese la un miliard de hîrtie-monedă, pănă la fiţuicele de 15 şi de 30 de crăiţari şi la reducerea ei prin decret oficial la o cincime din valoare. Arare ori se găsia vre-un intelectual, ca Gheorghe Lazăr al nostru, care să ridice păharul pentru Impăratul Napoleon. Şi apoi trebuie să se ţie samă de faptul că, la urmă, causa austriacă a biruit, „tiranul" fiind zdrobit de două ori, Imperiul lui sfăşiat, patria lui redusă la vechi proporţii înguste şi pusă supt o supraveghere de aproape, Bourbonii fiind restabiliţi.

Regimul metternichian a scăzut însă foarte mult această stare de spirit, deschizînd din nou calea aspiraţiilor revoluţionare. Energii se desvoltaseră în luptă pe care nu era cine să le întrebuinţeze — şi, să fi fost chiar unul, „sistemul" se opunea—pentru folosul Statului însuşi. Ele s'au îndreptat deci contra lui.

Poliţia austriacă, neînţelegătoare pentru lucrurile sufletului şi pentru marea putere transformatoare ce poate

www.dacoromanica.ro

pleca dintr'însele, dădea o atenţie foarte mică scrisului pur literar, beletristic. Ea observa de aproape acele noi diete ale Ungariei pe care Impăratul trebuise să le conceadă unei aristocraţii turbulente şi vanitoase, încă de la 1825, şi în care făceau o adevărată şcoală revoluţionară, prin discursurile lor în limba poporului, răspîndite tainic şi în mulţime, un Nagy, un Deák, un Szechényi. Cînd acesta din urmă, vast spirit creator, care ştia să organiseze şi să consolideze o viaţă naţională pe care nu înţelegea s'o arunce golaşă şi zăpăcită pe drumurile aventurii, publică scrieri despre „Credit", despre „Lumină", ele nu păreau mai periculoase decît silinţele lui pentru a întări Academia maghiară, de curînd creată prin contribuţiile aristocraţiei, într'un moment de mare entusiasm, ori Teatrul maghiar ori decît izbînzile lui, om foarte bogat şi larg cu banul lui, pe terenul economic: podul cu lanţ la Pesta, navigaţia pe Dunăre. Doar apariţia tumultuoasă a tînărului Slovac maghiarisat Ludovic Kossuth, furia cuceritoare a elocvenţei lui, radicalismul cu care înlătură metoda „culturală" a marelui său predecesor, nerăbdarea clocotitoare din coloanele noii lui foi, *Pesti Hirlâp*, dacă puseră pe gînduri lumea politică, veşnic de strajă contra „duhului celui rău". In Boemia, supt o liniştită înfăţişare oficioasă, cel mai mare ziarist al Austriei, Cehul Havlicek, putea să publice articole care erau hrana de toate zilele a conaţionalilor săi, întărindu-i pentru mari resoluţii interne.

Cu atît mai mult era îngăduită beletristica, în versurile, piesele şi povestirile ei. In Boemia, un Hanka inventa vechi pergamente pe paginele cărora era scrisă ura contra străinului, duşmănia faţă de „Neamţul" cotropitor, credinţa în victoria apropiată a causei slave: odată ce acestea erau spuse în opere care se dădeau ca venind din fundul evului mediu, o epocă aşa de respectabilă! După scrisul unui Celakovsky, imitator al tuturor Muselor populare slave, Kollár putea aprinde inimile întregului său neam prin invocaţiile lui către viitorul de unitate al Slavilor din toate părţile. Doar „ilirismul" lui Gaj dacă aduse măsuri de represiune, oprindu-se chiar scrierea şi rostirea acestui cuvînt. Palacky, un mare istoric, Morav de origine, dar

www.dacoromanica.ro

trăind între Cehi, dădu în voie icoana trecutului național ca o veșnică poveste de antagonism cu Germanii.

In Ungaria, după voltairianismul sîrguincios al lui Kölcsey, după activitatea literară liniștită a celor doi Kisfaludy, cu cercul „Aurorei“ se trecu la romantismul înflăcărat al lui Arány și Vörösmarty, și acesta înfățișă publicului, deșteptat la o conștiință puternică, în caietul de versuri al unui băietan pribeag, crezul de luptă al unei generații nouă. Retorica lui Kossuth își găsise complementul în strigătul de revoltă al lui Alexandru Petöffy, în care fierbea sîngele slav al mamei sale.

Vremurile se împliniră; Austria pașnică a lui Metternich era să aibă, ca și Franța necontenit zguduită a lui Ludovic-Filip, o revoluție. Sau, fiindcă, totuși, culturi deosebite lucraseră asupra unor popoare deosebite, chiar *mai multe* revoluții.

www.dacoromanica.ro

X.

Austria nouă și națiunile ei.

La începutul anului 1848 deci nimic nu pregătise popoarele austriece pentru o mișcare revoluționară. Nici literatura de romantism, nici aceia de erudiție; adevăratele ziare, răspîndite numai în mijlocul burghesiei, erau toate în relativ foarte puține exemplare, și se vindeau scump. Numai în Ungaria elocvența adunărilor găsia, de cîtva timp, un mai larg răsunet în public.

Totuși, cînd, în Februar, regalitatea constituțională a lui Ludovic-Filip căzu, victimă a stîngăciei sale mai mult decît a unei opoziții radicale, pornită pe lupte fără de capăt și pe întemeiarea Republicei, un fior străbătu cercurile intelectualilor și tineretul. In Ungaria mai mult decît aiurea — Petöffy, noul poet al nemulțămirilor sociale, alergînd pretutindeni cu vestea cea nouă—, Revoluție, Republică, Franța erau termini la cari lumea, ținută supt apăsare și în întunerec, se deprinsese a se închina. Era ca o obligație de onoare să se facă și aici ceva — orice. Și, fiindcă în Franța Capitala hotărîse, ei bine și aici Viena, altfel de Capitală însă, își va face datoria.

Impăratul bolnav și slab de minte n'avea niciun punct de vedere al lui. Metternich trebui să plece la cea dintăiu anunțare a tulburărilor. Pe rînd, Curtea, total zăpăcită, recurse la Kolowrat, la Pillersdorf, la arhiducele Ioan, după cum i se părea că ar cere strada, care ea însăși nu prea-și

www.dacoromanica.ro

dădea samă ce ar putea să ceară, condusă fiind, mai tîrziu, de străini, ca librarul Blum din Lipsca ori ca emigrații polonî din Rusia.

Intăia concesie, cerută modest de dieta Austriei-de-jos, cuprindea Constituție. Oficialitatea care nu știa ce poate însemna o reformă la care nu se gîndise niciodată, se arăta foarte largă cu concesii cărora nu li atribuia decît o durată trecătoare. Se căpătă deci, la 25 April, un sistem parlamentar cu două Camere, un Senat de nobili și o Adunare de 383 membri. Peste cîteva săptămîni apoi, la 16 Maiu, se ajungea și la sufragiul universal. A doua zi fuga Impăratului la Innsbruck lăsă însă fără orientare o populație amorfă, speriată de însăși victoria ei. Dieta din Iulie se mărgeni să aducă înnapoi pe Suveran, care se supuse. A trebuit un exemplu din Pesta mai nervoasă, mai sălbatecă, pentru ca plebea vienesă, aţîţată și de lipsuri fatale în mijlocul anarhiei, să puie mîna pe un ministru, Latour, considerat ca dușman al noii stări de lucruri, și să-l spînzure de felinar. Din nou bietul Ferdinand I-iu fugi, data aceasta la Olmütz, și trupele credincioase veniră să asedieze Viena, apărată de Polonul Bem și de Blum. La sfîrșitul lui Octombre, „ordinea“ era restabilită și consfințită prin execuții. Cînd Dieta se adună din nou, după ordin, la Kremsier, noul Ministeriu Schwarzenberg-Stadion îi anunță abdicarea Impăratului în folosul unui copil de optsprezece ani, abia declarat major, și în gura lui Francisc-Iosif I-iu se punea mîndra declarație că el este „Suveranul unui Stat unitar“ și indivisibil. Era vorba chiar de o încoronare a celui dintăiu Impărat *al Austriei*.

In aceasta era un răspuns la ceia ce se petrecuse în Boemia și în Ungaria, precum și la mișcarea pangermanistă, care căpătase terenul întreg, dincolo, în marele și vechiul Imperiu părăsit la 1806.

La Frankfurt se chemaseră, în adevăr, representanți ai rasei germane de pretutindeni pentru a reface pe base moderne Statul fără legături reale care în ultimele timpuri trecuse prin atîtea vicisitudini. Fantoma lui Barbarossa răsăria din trecutul medieval, și în orașul vechilor diete,

www.dacoromanica.ro

care votaseră atitea „recesuri“ fără urmări se ridicase deasupra clădirii desbaterilor fără capăt steagul roşu, negru şi aurit. Nesfîrşite desbateri, însufleţite de naţionalismul metafisic şi mistic al lui Herder, erau să se desfăşure luni de zile întregi; filosofia germană de la începutul veacului pretindea să facă pentru naţiunea sa ceia ce pentru naţiunea francesă făcuse, cu jumătate de veac în urmă, „filosofia“, avînd cu totul alt caracter, a cugetătorilor militanţi din veacul al XVIII-lea. Dacă nu era încă un Imperiu, era măcar un „vicariu“ al lui, pe care Viena-l dăduse bucuros măcar ca să împiedece pe regele Prusiei, al cărui conservatism era antipatic, de a-l instala. Arhiducele Ioan a domnit însă tot aşa de puţin asupra unităţii germane de care era vorba acum, cît de puţin domnise asupra unităţii româneşti care era vorba să se formeze pentru dînsul, căsătorit în acest cas cu o Mare-Ducesă rusă, în epoca ultimelor schimbări napoleoniene.

Boemia n'avea nimic împotriva Austriei, pe care Palacky o credea aşa de necesară încît ar fi şi inventat-o. „Slavismul“ lui Dobrowsky, lui Schafarik, marele filolog, urmăritor al originilor comune, şi al său, era un *„austro*-slavism“. El se temea de germanismul de la Frankfurt şi, pentru că nu se putea apăra contra lui nici prin singurele mijloace naţionale, aşa de puţine, nici prin mijloacele de Stat ale Austriei, gata să cedeze şi în această parte, acest „austroslavism“ recurse la mijlocul de intimidare al congresului tuturor Slavilor. El se deschise astfel la Praga, snpt conducerea lui Schafarik însuşi, a lui Rieger, ginerele lui Palacky, a filologului tînăr Miklosich, a lui Thun, al cărui nume amintia vechea „defenestraţie“ revoluţionară, şi a unui oaspete polon, din aceiaşi Austrie, prinţul Liubomirski. Erau presenţi 237 de Cehi şi Moravi, dar, pe lîngă ei, şi 45 de Croaţi şi Sîrbi, 61 de Poloni şi Ruteni. Un Rus din Rusia Ţarilor, revoluţionarul Bacunin, smulse conducerea, şi, pe cînd Boemii nu voiau decît, cu „unitatea Imperiului“, o „asociaţie de popoare egale“, acesta se adresă lumii întregi într'o mare tiradă romantică, răspunzînd apelului pe care, din Paris, Lamartine îl făcuse către obştea naţiunilor.

www.dacoromanica.ro

Cîteva împuşcături de origine suspectă şi bombardarea Pragei de la înnălţimea Hradşinului puseră capăt însă acestei efervescenţe sentimentale cu mult înnainte ca zdrobirea mişcărilor revoluţionare să isprăvească şi în Germania sofisticăria raţionalistă de la Frankfurt.

Ungaria dădu mişcării o notă corespunzătoare trecutului său şi temperamentului poporului maghiar.

Zilele revoluţionare din Paris găsiră o dietă ungară ţinîndu-şi şedinţele la Pressburg pentru singurele teritorii vechi ale Casei de Austria, firește, căci Ardealul, principat dobîndit printr'o capitulaţie specială, cu un veac şi jumătate în urmă, îşi avea o viaţă deosebită, de un alt caracter, care nu era al unei singure naţiuni. Indată se cerură reforme constituţionale, ca Ministeriul responsabil pentru Ungaria singură, pentru a se ajunge la *proclamarea*, ca de o *Constituantă*, a libertăţilor publice, după programul lui Kossuth care domina acum, răspingînd, după o scurtă luptă, în umbră pe Szechényi; în acelaşi timp se „reîntregia" Ungaria, adăugîndu-i Ardealul fără a-l consulta. Dieta se mută la Pesta, ca în Capitala ţerii, şi aici elementele radicale îi făcură cea mai bună primire. Cît despre Ferdinand, regele acestei Ungarii care *revenise* fără să-l întrebe la „constituţia" sa medievală, el se mărgeni să aprobe alcătuirea Ministeriului în care Ludovic Batthyányi chemă pe Szechényi însuşi, pe Deák, pe nobilul, cu un frumos talent de povestitor Eötvös, şi consimţi chiar, ca unul care răspundea la orice apel, să se facă aclamat la Pesta. Supt acest Guvern Ardealul, în care Romînii proclamaseră, la Blaj, constituirea lor ca „naţiune" politică şi în care Saşii, imperialişti în fond, n'aveau curajul de a se da de o parte sau de alta, era unit samavolnic, într'o atmosferă revoluţionară, cu strigăte de „Unire sau moarte", în jurul dietei de la Cluj, cu Ungaria-„mamă" (30 Maiu).

Nu s'ar fi mers, de sigur, mai departe decît atîta fără mişcarea Slavilor de Sud,

La aceştia trăia încă amintirea „Provinciilor Ilirice" ale lui Napoleon I-iu, şi propaganda „ilirică" a lui Gaj era numai de ieri, de alaltăieri. Dispunînd de o administraţie

www.dacoromanica.ro

proprie, supt un Ban, de trupe naţionale, de finanţe ale ţerii, Croaţii se hotărîră pentru Împărat pentru că nu voiau ca regatul lor să aibă aceiaşi soartă de „unificare“ ca principatul ardelean. Banul Jellacich luă conducerea. De altă parte, la adunarea de la Carlovăţ, Sîrbii, supt un şef improvisat — căci nimic nu rămăsese din vechiile lor libertăţi, duşmănite şi îngustate de Unguri, — făceau aceiaşi declaraţie ca Romînii din Cîmpul Libertăţii, aducînd, ca şi aceştia, mijloace de luptă.

Spaima făcu pe apăsătorii cari fluturau steaguri de libertate umană avînd pe cealaltă parte însă robia naţională, să treacă de programul lor de la început. Cînd Jellacich se mişcă spre Pesta, Batthyányi făcu loc lui Kossuth; Ministeriul regal, unui Comitet de apărare naţională (Septembre). Comisarul trimes din Viena, Lamberg, fu ucis pe stradă. Lupta începu fără ruptură cu regele habsburgic, iar, cînd acesta se retrase, fără ca dieta Ungariei să fi fost înştiinţată, rebelii de fapt se înfăţişară ca nişte păstrători ai legalităţii dinastiei, nerecunoscînd un nou Suveran instalat fără consimţimîntul lor, prin „usurpaţie“.

Incă în Decembre Imperialii recuceriau toată Ungaria Superioară. Cetele, „legiunile“ lui Avram Iancu, un general improvisat, păziau la hotarele apusene ale Ardealului. Membrii comitetului revoluţionar fură siliţi să se apere mai mult între Tisa şi aceşti munţi romăneşti. Cînd Ruşii, cari fuseseră chemaţi, „în numele populaţiilor“, de Vlădica Romînilor ortodocşi, Andrei Şaguna, şi de o deputaţie săsească, trecură Carpaţii, nu li-a fost greu să silească, după cîteva ciocniri în care dispăru Petöffy, pe şovăitorul Görgey a depune armele pe Mureş, la Şiria (Világos) (August). Peste cîteva săptămîni Ungaria era, cum se exprima şeful armatei de invasiune, „la picioarele Ţarului“. Şi Nicolae I-iu o dăruia „fratelui“ său, tînărului Francisc-Iosif. De mult înfrîngerea Piemontesilor lui Victor-Emanuel pusese din nou lanţurile pe gîtul Italiei *iredente*.

Aceasta nu însemna alta decît întoarcerea, fără nicio corectură, a vechii ordini de lucruri. Viena nu ştia altceva, şi din aceste mişcări revoluţionare nu învăţase nimic. Pănă

www.dacoromanica.ro

la 1852 a fost o eră de spînzurători — şi Batthyányi se sui în furci —, de trimeteri la Spielberg şi la Brixen — şi pe Havlinek Cehul —, de censură, de perchisiţii, de cras şi stupid absolutism, care dădea pacea numai pentru că răpia viaţa. Aceasta a fost èra Bach.

Prin Buol-Schauenstein începe însă o nouă eră în istoria Austriei. Vechea imobilitate a silei se înlătură şi, supt aparenţe constituţionale, se încearcă o mişcare. Pare că se simte nevoia de a da ocupaţie „popoarelor", ca pe vremea acelor războaie napoleoniene, cînd pentru întâia şi singura dată ele simţiseră că le uneşte ceva comun. *Austria cutează a întreprinde, şi ţinta ei e să găsească elemente de viaţă pe care să se sprijine azi, pentru ca, mîne, cînd, în desvoltarea lor de fiinţe organice, ar încerca s'o domine, ea să descopere alte elemente vii care să stea în calea celor ce până atunci fuseseră favorisate.*

Germanii, din mintea cărora nu dispăruse idealul de la Frankfurt şi cari vor ajunge mai tîrziu la părăsirea catolicismului însuşi, căruia i se restituiseră şcolile pentru a fabrică buni supuşi — mişcarea *Los von Rom*, „să ne desfacem de Roma" —, nu erau un element utilisabil. Ungurilor se credea că nu li s'ar putea acorda ceia ce pretind, şi, fără aceasta, ei se considerau ca trăind în ilegalitate şi răspingeau orice oferte ale oficialităţii. Rămîneau Slavii, Viena nu uitase „austro-slavismul", dar, combătîndu-l în Boemia, unde era duşmanul germanismului, ea căută să-l aţiţe în provinciile sudice, unde el era numai duşmanul maghiarismului. Şi, pentru a-l face şi mai tare, se ivi gîndul reunirii la aceste posesiuni iugoslave a tuturor Iugoslavilor din Balcani: întâiu Bosniecii şi Herţegovinenii, apoi Muntenegrenii şi Sîrbii, poate şi ceia ce se considera atunci ca anexa lor la Răsărit: Bulgarii.

In acelaşi timp cînd se înlătura prin decrete Constituţia formală de la 1852 şi, în „cercurile" în care se împărţia acum Imperiul, opera de reacţiune se făcea şi mai turbată, pe opt ani de zile, se începeau uneltirile pentru a se crea în Sudul Monarhiei dorita „Austro-Slavie". Turcii trimeseseră trupe contra Muntenegrului, pe care nădăj-

www.dacoromanica.ro

duiau să-l poată desbrăca de o independenţă seculară; până să nu intervie Rusia, cu metodele ei obişnuite, Austria întrebuinţă, cu hotărîre, aceleaşi metode: misiunea la Constantinopol a contelui de Leiningen, somaţia de a se opri imediat ostilităţile, încercarea de a smulge pentru Francisc-Iosif acel prestigiu de care până atunci se bucurase numai Ţarul. Lovitura reuşi, supt presiunea trupelor carè se adunaseră la hotarele Bosniei, de pe atunci încă aleasă ca o pradă, în puterea vechilor „drepturi" medievale ale Ungariei.

Aceasta determină însă pe Nicolae I-iu să intervie şi el, întrebuinţînd certele dintre călugării ortodocşi şi catolici de la Locurile Sfinte, pentru a restabili influenţa rusească. Iarăşi trimetere de adiutant, imperioasă cerere de a se recunoaşte ocrotirea împărătească asupra tuturor supuşilor de lege „greco-slavă" ai Padişahului, ameninţare cu imediata rupere a legăturilor, suire pe corabie a purtătorului de poruncitoare solie. Data aceasta însă, Anglia, Franţa lui Napoleon al III-lea se puseră în curmeziş; în loc de un triumf al diplomaţiei, Rusia, nepregătită şi fără aliaţi, avu greutăţile unui războiu.

El era să se poarte în valea Dunării, pe care Ruşii, aşezaţi în Principate după mişcarea revoluţionară românească din 1848, fuseseră siliţi a o evacua. Austriecii interveniră. Planul lor, după ce Bosnia şi Herţegovina se vedea bine că vor rămînea Turciei reformelor, susţinută de Europa apuseană, se schimbase. Dacă nu *hinterlandul* Dalmaţiei, cel puţin aceste bogate şesuri „moldo-valahe",— în puterea altor „drepturi" medievale ungureşti, a presenţei în Bucovina, a vechii stăpîniri oltene, ca şi în puterea calităţii ce-şi atribuia Monarhia de a apăra interesele germane la gurile fluviului ale căror izvoare le posedă. Deci, printr'o dibace înţelegere cu Sultanul, trupele chesaro-crăieşti întrară în Bucureşti şi în Iaşi, ca neutre, pentru o ocupare pe care ar fi dorit — şi se luau toate măsurile pentru aceasta — să n'o întrerupă niciodată. Pe cînd se făcea curte boierilor, pe cînd se făgăduiau împrumuturi şi uşurinţe de comerţ, se trimeteau trupe şi

www.dacoromanica.ro

generali latini, ca un Coronini, şi, lucrîndu-se pe lîngă intelectualii ardeleni de la noi, se cîştiga cîte un nume mare, făcînd un adiutant din Grigore Brîncoveanu, după tradiţiile familiei sale principe al Imperiului.

Puterile apusene biruiră pe Ruşi. Austria ar fi vrut să se încheie războiul printr'un nou congres de la Viena. Ca să lase a se vedea măcar că lucrurile nu se isprăvesc fără poruncitoarea ei intervenţie, ea făcu lui Nicolae I-iu somaţia de a ceda, căci altfel vor interveni, împreună cu trupele lui Francisc-Iosif, îndatoritul de la 1848, şi ale regelui, aliat, al Prusiei.

Dar, cu toate sforţările austriece, care tindeau, dacă nu la anexarea Principatelor, măcar la păstrarea lor într'o stare de veşnică slăbiciune, congresul de pace, care se ţinu la Paris, hotărî tot ce trebuie pentru ca ele, odată pornite pe cale, să se unească într'un singur Stat (1856). Aceasta se şi făcu la începutul anului 1859. Dar atunci Austria, să tot fi vrut, n'avea răgaz de intervenţie. Un alt război îi cerea toate sforţările.

Incă în discuţiile de la Paris, representantul Sardiniei, care găsise mijlocul de a interveni şi ea în războiul Crimeii, Cavour, ridicase gingaşa chestie a suferinţelor italiene din teritoriul ocupat de Habsburgi. Din ce în ce mai mult Impăratul Francesilor susţinea tendinţele de eliberare, şi vărul său era soţul fiicei lui Victor-Emanuel pentru a putea fi el însuşi unul din creatorii şi stăpînitorii unei nouă Italii, care n'ar fi fost însă unitară. Regele italian vorbise de dureri pe care nu le putea ignora, şi răspunsul austriac fu o cerere de imediată desarmare. La începutul lui Maiu 1859, Napoleon al III-lea lua iniţiativa declaraţiilor de război.

In cîteva săptămîni biruinţele de la Magenta şi Solferino izgoniră pe Imperialii lui Giulay din şesul lombard. O resistenţă era imposibilă. Se vedea bine cu ce inimă luptă naţionalităţile încătuşate. Pentru a nu se înjosi la o cesiune faţă de Victor-Emanuel însuşi, Francisc-Iosif cedă Lombardia — dar nu şi Veneţia, rămasă încă un timp în lanţuri, — Suveranului frances, care transmitea cucerirea

www.dacoromanica.ro

„sa“ aliatului italian. Dar Austria învinsă nu se putea opune tuturor acelor mişcări populare, care, înnainte de a izgoni pe Bourboni din Neapole, siliseră pe arhiducele din Florenţa să părăsească ducatul său toscan.

Conform sistemului, Viena căută o nouă formulă constituţională, pe de o parte, iar, pe de alta, o nouă linie de expansiune.

Un „Consiliu al Imperiului întărit“ *(verstärkt)* trebuia să deie ceia ce modestul Consiliu obişnuit nu încercase măcar a întreprinde. Patenta din Octombre, la capătul obişnuitelor discuţii lungi, crea un *Reichsrath* de o sută de membri, cu puteri de legislaţie *generală*, pe lîngă puterile de legislaţie specială, *provincială*, ale dietelor după vechiul sistem. In Februar 1861 se trecea chiar, supt noul regim Schmerling, la sistemul bicameral, Camerele — a Seniorilor şi a Deputaţilor (343 la număr) — fiind alese însă după provincii şi cu un sistem arbitrar, de „curii“, legat cu al „Statelor“ din veacul de mijloc, care atribuia un număr de represintanţi, nu fiecării grupe numerice, ci fiecării categorii naţionale şi sociale.

Cu această nouă Austrie se dădu asalt Germaniei vechiului Imperiu, în care se credea că s'ar putea scoate Prusia din locul cel dintăiu, printr'o colaborare cu toţi rivalii pe cari-i jignise răpedea ei desvoltare.

Deocamdată se începu impunîndu-i ei o colaborare, în „chestia ducatelor“. Simţul naţional german, îritat de dieta din Frankfurt, cerea „eliberarea“ de supt stăpînirea danesă a Slesvigului şi Holsteinului. Austria îndemnă la o intervenţie militară, pentru care-şi oferia trupele. Se ajunse astfel la războiul din 1864 şi la ocupărea de Imperiali a Holsteinului, unde se introduseră imediat atîtea libertăţi cîte erau de nevoie ca să exaspereze autoritara Prusie, instalată în ducatul vecin.

Aceasta duse la un războiu, pe care Viena-l doria şi în care nu numai Franţa napoleoniană îi menia biruinţa. El fu desastros. Sprijinul Germaniei de Sud se arătă mult mai slab de cum se aştepta, iar Saxonia, Hanovra, Hesa fură zdrobite de armatele prusiene. Acestea pătrunseră în Boemia, chemînd la libertate şi la independenţă pe Cehi,

www.dacoromanica.ro

şi, după luptele de la Sadowa şi Königgrätz, Francisc-Iosif trebui să încheie pacea din Praga, care-l izgonia din Imperiu. In acelaşi timp el părăsia Veneţia lui Napoleon al III-lea, neutru, care o dădea, în schimbul Savoii, Sardiniei învinse (1866).

Ungurii trădaseră în acest război nenorocit. După sistemul vienes, împăciuirea trebuia căutată cu dînşii. Regele lor, neîncoronat — deci nelegitim pentru oamenii de la 1848 —, căutase în toate felurile să şi-i apropie, şi prin visita lui la Pesta, şi prin legăturile împărătesei Elisabeta cu acel Francisc Deák, care, străin prin temperament de exagerările teoriilor radicale, simplu şi solid „birău" de la ţară, părea mai potrivit decît oricine pentru a negocia împăcarea cu poporul său. Vremea supremelor concesii se credea venită. Prin „pactul" *(Ausgleich)* din 28 Iunie 1867, cîteva zile după încoronarea Suveranului, în formele tradiţionale, se acorda Ungariei o autonomie aproape deplină: Ministerii comune erau numai acela al Războiului — şi la Pesta a fost şi un ministru al miliţiei naţionale, al honvezilor —, al Finanţelor şi al Afacerilor Străine; delegaţii, alese de un Parlament şi de altul, trebuiau să se adune, pe rînd, la Viena şi la Pesta, pentru a fixà partea fiecărui Stat la cheltuielile comune. Astfel, părăsindu-se Maghiarilor „popoarele" din jumătatea răsăriteană, dincoace de Leitha, a Monarhiei, se puteau reţinea pentru germanism cele de dincolo. Indeplinînd această sarcină, Deák, om cu gusturi modeste şi fără altă ambiţie decît aceia de a face bine naţiunii sale, se retrase.

Puterea o avea de fapt acela care în Austria însăşi presidase la încheierea actului de împăcare, Saxonul, „nepărtenitor", Beust. Din ce în ce mai mult se ridica însă împotriva lui influenţa cuiva care se răzima, nu pe favoarea Curţii, ci pe simpatiile naţiunii sale, contele Andrássy, unul din cei urmăriţi şi prigoniţi în revoluţia naţională. Programul său întrecea pe al lui Deák: el voià să mute spre Est centrul Monarhiei, să facă din Pesta Capitala Statelor austriece.

Ultima parte din guvernarea lui Beust fu întrebuinţată

www.dacoromanica.ro

deci pentru a contrabalanţa această influenţă. Din nou apăru concepţia, rivală, a „austro-slavismului". Era vorba de a se adăugi Dalmaţiei Bosnia şi Herţegovina, de a se face din Serbia regelui Milan o „secundogenitură" austriacă, de a smulge Rusiei prietenia, preţioasă în Balcani, a Muntenegrului, de a reface pentru Habsburgi şi catolicism, care devenise din nou un „instrument de domnie", Imperiul roman de Răsărit.

Pentru aceasta făcu Francisc-Iosif o strălucită călătorie la Cattaro, unde, în mijlocul splendorilor oficiale, el se arătă despreţuitor, ameninţător faţă de Sîrbi, prevenitor faţă de prinţul Muntenegrului, venit ca un vasal la omagiu, şi extrem de curtenitor faţă de agentul României, pe al cării prinţ, din Casa renană, catolică de Hohenzollern, îl considera ca pe un arhiduce prusian gata instalat.

Indată Bosnia şi Herţegovina creştine—catolice şi ele—se revoltă contra administraţiei locale turceşti şi a regimului de nedreptate al beilor proprietari de pămînt peste lumea de iloţi a „cmeţilor". In zădar Constantinopolul îşi trimese aici cele mai solide trupe şi cei mai buni generali. Innăbuşită într'un colţ, insurecţia se aprindea într'altul. Pe o cale misterioasă veniau armele şi muniţiile: singur comandantul austriac din Dalmaţia, Rodich, ar fi fost în stare să arăte care este acea cale. Şi în acest timp, denunţînd prin publicaţii ad-hoc ale Turcilor la Pesta politica de „panslavism" a Rusiei, care stătea mai mult în lăudăroşiile de la Constantinopol ale lui Ignatiev, Andrássy înfăţişa proiectul său de reforme pentru Turcia şi căuta să strămute la Viena centrul de greutate pentru Balcani.

Cînd aceste propuneri căzură la conferinţa din Constantinopol, în ultimele zile ale lui 1876, şi Rusia se îndreptă răpede către un război al prestigiului de Stat şi al sentimentalismului de rasă, Austria era asigurată. O convenţie secretă îi atribuise Bosnia şi Herţegovina pentru a „supraveghia" în ele reformele neapărate. In cursul războiului, la care, pentru a ni căpăta independenţa, am participat şi noi, diplomaţia vienesă n'a avut decît o singură grijă: să slăbească pe Ruşi pentru a-şi asigura si-

www.dacoromanica.ro

tuația în Balcani. Douăzeci de ani mai tîrziu, fără a fi făcut o singură „reformă", încurcînd și mai mult chestia agrară din cele două provincii, ea profita de o nouă crisă balcanică pentru a proclama anexarea definitivă. Încă de atunci, din 1908, Serbia figură ca punctul următor din program.

Prin înțelegerea sa permanentă cu atotputernicul dictator european Bismarck, prefăcută într'o adevărată prietenie personală, Andrássy putea lucra la maghiarisarea diplomației austriece. Se păru că Ungurii au înaintat prea mult. Și iată că, fără ca Romînii din Ardeal să fi crescut prea tare în avere și cultură și să se fi organisat pentru o mare luptă, fără ca România, prinsă în legătura de asigurare mutuală germano-austro-italiană a Triplei Alianțe și, pe lîngă aceasta, reținută de necontenite lupte interne, să fi luat asupră-și, fie și în ascuns, un rol de iredentism, chestia românească apare pe planul întăiu. Nu era nimeni afară de Romîni care să aibă interes la agitarea ei? Dacă Francisc-Iosif refusă primirea „Memorandului" Ardelenilor, cari-l caută la Viena, unde Împăratul era rivalul său propriu ca rege al Ungariei, el se îngriji să arăte că miniștrii unguri i-au cerut aceasta, și prin ei se întoarse actul la redactorii lui. Iar, cînd „regele maghiar" fu silit la o atitudine de permanentă ungarofilie, primind și sancționînd toate măsurile de prigonire a școlii și Bisericii românești, de nimicire a partidului național romîn, Viena desemna în zare icoana Moștenitorului, iubitor de Romîni, iubitori de Slavi, doritor al unui trialism de dreptate și echilibru, al unui federalism pentru viitor, în care-și puteau pune toate speranțele aceia cari părăsiseră ilusiile despre bătrînul Împărat el însuși. Dar, cînd Francisc-Ferdinand căzu victimă atentatului din Saraievo și Ștefan Tisza, primul-ministru al Ungariei, deslănțui, ca o răsbunare contra Serbiei războiul mondial, se văzu bine ce legături avuse răposatul cu Germania și spre ce nouă centralisare și germanisare, spre ce nouă dominație catolică și absolutistă tindeau cele mai tainice și mai bine ascunse planuri ale sale, pe care astăzi ruda sa Karl I le continuă, biruitor prin concursul Germaniei.

www.dacoromanica.ro

In această politică, dacă nu este elasticitate şi simţ al nevoilor timpului, nu lipseşte de sigur dibăcia care întrebuinţează fiecare moment şi consecvenţa interesului dinastic, a solidarităţii de castă. Se poate menţinea şi desvolta un Stat numai prin aceasta? Acei cari-şi dau samă că trăim în vremea marilor realităţi organice, care caută calea cea mai firească pentru a se asocia în vederea unor scopuri de cultură economică şi spirituală, că Statul însuşi, oricît de bine organisat şi de isteţ condus, n'are mai multă viaţă decît aceia care-i poate veni din chemarea sa şi pe care o poate merita prin servirea acestei misiuni superioare lui însuşi, va răspunde hotărît: nu. In marile cutremure ale lumii nu echilibristica noastră meschină poate orîndui după norme străine naturii păturile care, mişcîndu-se, prăvălindu-se şi legîndu-se din nou, ascultă de legi superioare, care sînt eterne.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

Pag.

Prefaţa. 1
I. Începuturile Misiunii catolice şi cucerirea carolingiană. 5
II. Două Austrii negermane. 11
III. Rolul austriac al Boemiei. Cuceriri „apostolice". Influenţe papale germanice. Ottocar al II-lea şi Austria bavareză 17
IV. Boemia după lupta de la Marchegg. Misiunea „austriacă" a Ungariei. Localismul fără însemnătate al Habsburgilor 26
V. Regalităţile naţionale şi opera lor 39
VI. Habsburgii şi ofensiva turcească. 53
VII. Crearea Austriei moderne prin reacţiunea catolică. . 66
VIII. Formarea unui Stat austriac în veacul al XVIII-lea . 79
IX. Austria şi Revoluţia francesă 90
X. Austria nouă şi naţiunile ei 105

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro